

zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 29. lipnja 2., 6., godište VIII, broj 183
cijena 12,00 kn; za BiH 2,5 km; za Sloveniju 320 sit

ISSN 1331-7970

Nestajanje kina - nestajanje grada

Andreja Kulunčić - Proširena definicija umjetnosti

Izložba hrvatskog dizajna 040506

Trgovanje ženama i seksualna eksploatacija

Gdje je što?

Info i najave 2

U žarištu

Želimo li paranoju ili ponos? *Trpimir Matasović* 3
 Nogomet je Hrvat *Srećko Pulig* 4-5
 Lošinjski koncept kao regionalni model
Slavica Jakobović Fribec 6
 Mobilnost u međunarodnim kulturnim politikama
Biserka Cvjetičanin 7
 Razgovor s Andrejom Kulunčić *Marko Golub* 8-10
 Razgovor s Jamesom Curciom *Agenti 888 i 777* 14-16

Film

Animafest 2006 *Marina Kožul* 11

Tema: Nestajanje kina – nestajanje grada

Bulevar sumraka *Maja Hrgović* 12
 Pik-spas za Grad *Nataša Petrinjak* 13

Vizualna kultura

Komunikacija ili manipulacija sitnim strastima
Maroje Mrduljaš, Mirko Petrić 17-20
 Razgovor s Tatjanom Orbović *Kontejner* 30

Glazba

Tek korektni The Sisters of Mercy *Viktorija Kudra Beroš* 31
 Noć živih mrtvaca *Tihomir Ivka* 31
 Razgovor s The Ex *Vid Jeraj* 32-33

Kazalište

O Z/zemlji – planetarno i ambijentalno *Suzana Marjančić* 34
 Slobodni penjači hrvatskog kazališta *Višnja Rogošić* 35

Kritika

Lasić i njegovi sugovornici *Vinko Brešić* 36-38
 Tajne razbijanja glava po stadionima *Dario Grgić* 39
 Nogometu pod oblaku *Dario Grgić* 40
 Utapanje u beznadni zemaljski život *Steven Shaviro* 41

Proza

Geto *Veselin Gatalo* 42-43

Reagiranj

Otvoreno pismo ministru kulture Boži Biškupiću
Zvonko Maković, Branko Čegec, Albert Goldstein,
Mišo Nejašmić, Seid Serdarević 45

Riječi i stvari

STOP, REZ *Željko Jerman* 46

Svjetski zarez 47

Gioia-Ana Ulrich

TEMA BROJA: Trgovanje ženama

Priredile Katarina Luketić i Grozdana Cvitan
 Zatočene, zlostavljane i iskorištene *Katarina Luketić* 21-22
 Razgovor s Lovorkom Marinović *Katarina Luketić* 22-23
 Razgovor sa Sandrom Ljubinković *Katarina Luketić* 24-25
 Iznevjerene nade 26-27
 Razgovor s La Strada Bosna *Katarina Luketić* 28
 Međunarodna tolerancija ropstva *Grozdana Cvitan* 29

impresum

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
 adresa uredništva: Vodnikova 17, Zagreb
 telefon: 4855-449, 4855-451, fax: 4813-572
 e-mail: zarez@zg.htnet.hr, web: www.zarez.hr

uredništvo prima: radnim danom od 12 do 15 sati
 nakladnik: Druga strana d.o.o.
 za nakladnika: Boris Maruna
 glavni urednik: Zoran Roško
 zamjenice glavnog urednika: Nataša Govedić i Katarina Luketić
 izvršna urednica: Lovorka Kozole
 poslovna tajnica: Dijana Čepić
 uredništvo: Grozdana Cvitan, Rade Dragojević, Dario Grgić,
 Maja Hrgović Agata Juniku, Silva Kalčić, Trpimir Matasović,
 Katarina Peović Vuković, Nataša Petrinjak,
 Srećko Pulig, Gioia-Ana Ulrich, Andrea Zlatar

grafičko oblikovanje: Studio Artless
 lektura: Unimedia
 priprema: Davor Milašinčić
 tisak: Tiskara Zagreb d.o.o.

Tiskanje ovog broja omogućili su:
 Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
 Ured za kulturu Grada Zagreba

Sisački iskorak

Siniša Nikolić

Novi broj časopisa koji stvara razliku

Riječi, časopis za književnost, kulturu i znanost, glavni i odgovorni urednik Slavko Jendričko, Matica hrvatska, Sisak 1-2/2006.

Nije lako današnjim urednicima književno-kulturnih časopisa. Ako se poput starog dobrog Ždanova ipak ne mašite za "utoku" kad čujete riječ "kultura", onda ste u poziciji da kao "kvalificirani konzument" kulturno-književnog dobra u miloj nam domaji nailazite na uvijek iste ljude na uvijek istim pozicijama bez nekog velikog manevarskog prostora za osvježenje ili neki nedajbože kulturno-znanstveni iskorak. Dominantno je dakle sivilo, ujednačenih bezbojnih vrijednosti. Pa sad ti izaberi i složi jedan suvisao broj "uljudbenika".

Da je, međutim, i na tom planu moguće učiniti nekakve pomake, pa čak i tamo gdje se to i ne bi očekivalo, pokazuje posljednji broj narečene, "inkriminirane" tematike, časopis *Riječi*, 1-2, 2006. Sisak, a pogotovu ogranak Matice hrvatske (bilo gdje pa i u Sisku) zadnje je mjesto našeg kulturnoga prostora za koje bi se moglo očekivati da bude mjesto pomaka, kvalitativnoga kulturnog iskoraka (ne podcjenjujući sve prosvijećene Sišćane). Iako časopis *Riječi* ima 37-godišnju tradiciju, posljednji broj donosi mnoštvo zanimljivih priloga koji ovaj časopis svrstavaju u red onih malobrojnih koji stvaraju razliku.

Relativiziranje realizma

Glavni i odgovorni časopisa Slavko Jendričko odlučio je ovaj broj otvoriti teškom teorijskom artiljerijom. Riječ je o tematskom bloku koji maksimalno problematizira medijsku, ali još i više poetičku dominaciju tzv. novih puritanca u britanskoj književnosti posljednjih petnaestak godina. Čarobirajući, notorni teorijski *outlaw* Zoran Roško uz virtualnu pomoć jataka Jeffa Noona i Stevena Shavira drsko baca rukavicu izazova uvriježenom mišljenju suvremenih krojača literarnog ukusa da je tzv. novi realizam jedina i stoga nužno prihvatljiva poetika u ovo literarno otužno post-postmoderno doba. Nasuprot linearnom, simplifikiranom realističnom pristupu literarnoj zbilji, oni zagovaraju postfuturističku snagu imaginacije i kompleksnost književnih svjetova i postupaka, ugodaj koji stvaraju suvremeni, primjerice hip-hop DJ-i nad svojim višestrukim *dekovima*. Da bi potkrijepili svoje tvrdnje, predstavljaju još trojicu suvremenih britanskih literata; uz već spomenutog Noona tu su Steve Aylett, David Mitchell i Adam Thirlwell. Kao alternativa nezahthjevnoj i simplifikiranoj poetici novih puritanaca oni su sigurno zanimljivi, ali prema svemu sudeći mlade ljubiteljice literature neće još neko vrijeme imati prilike čupati kose i bacati donje rublje na nekom od javnih čitanja za vrijeme eventualnog posjeta jednog od ovih mušketira pera našem kulturnom Disneylandu, jer ga još neko vrijeme sigurno neće biti. Nisu oni loši, ali više su za klupsku scenu, manje za stadionske nastupe.

Teorijsko relativiziranje pojma realizma u suvremenoj umjetnosti nastavlja se u tekstovima Hala Fostera *Povratak realnog* i Žarka Paića *Mrtva priroda tijela*. Baveći se prije svega tradicijom pop-arta i Warholovim naslijeđem, Foster na tragu psihoanalize Lacana i njegove teze da je trauma rezultat promašenog susreta s Realnim, koje se onda sukladno tome može samo beskonačno ponavljati (ali ne i reproducirati), pokušava analizirati zasljepljujuće realistične i repetitivne vizualne reprezentacije pop-artističke poetike. Ukazujući na pomak predodžbe od realnosti kao efekta predstavljanja do stvarnoga kao dijela traumatičnog, Foster misli da taj pomak fokusa s *image-screena* na objekt-pogled rezultira pomacima i u umjetničkoj praksi, npr. u radovima Cindy Sherman i mnogih drugih.

Tekst Žarka Paića, s druge strane, dio je njegove najnovije knjige *Slika bez svijeta*, u kojoj radikalno filozofijski promišlja sudbinu umjetnosti unatrag stotinjak godina do danas. Zahvaćajući sudbinu umjetnosti od avangarde s početka 20. stoljeća i njezine doktrine dokidanja umjetnosti u estetizaciji svijeta sa svim njezinim posljedicama prije svega u okrilju likovnih umjetnosti, kao što su apstraktna i konceptualna umjetnost, pa sve do naše suvremenosti, Paić u toj sferi uočava obrat: ako je s apstraktnom i konceptualnom umjetnošću započeo egzistenciju svijet bez umjetnosti (slike), pa je bilo smisleno

pitanje "čemu još umjetnost?", danas, u virtualnom, digitalnim medijima i Internetom posredovanom svijetu, dakle "slici bez svijeta", možemo slobodno pitati čemu još (realni) ljudski svijet?

Odgovor se nadaje u sferi biopolitike i svijeta bez čovjeka, kojim će uskoro dominirati mutanti, kiborzi, koji će, jasno je samo po sebi, stvarati neku svoju umjetnost. Prvi korak u tom smjeru je i mrtva priroda ljudskoga tijela odnosno slika bez ljudskoga svijeta naše suvremenosti. Pomalo okrutno, ali radikalniju, informativniju i provokativniju filozofijsku knjigu o toj tematici teško ćete naći na našim stranama.

O Stojeviću, Gromači, Baueru

U nastavku nešto lakše note. Slijedi, naime, temat o pjesništvu Milorada Stojevića iz teorijsko-kritičarske perspektive Branimira Bošnjaka, Miloša Đurđevića i Sanjina Sorela. Možda je ipak najoriginalniji prilog temi dao Miroslav Mićanović, progovarajući o Stojeviću na pjesnički način, naime vlastitom pjesmom (sasvim pristojnom, zanimljivom, bez ljugave apologetike i patetike). Mora se međutim priznati da tu malo nedostaje kakav-takav izbor iz Stojevićeve poezije, na kojemu bi se, za one slabije upućene, zorno moglo vidjeti o kakvoj je poeziji riječ.

Sead Begović daje nam jedan kratak i sažet uvid u suvremeni hrvatski roman, iza čega slijede prikazi opusa Tatjane Gromače iz pera Petre Sigur Drnić, te Ludwiga Bauera, Lidije Dujčić. S obzirom na to da je riječ o dvoje aktivnih književnika u vezi s kojima ima malo sekundarne literature, ova dva teksta možemo smatrati vrijednim doprinosima povijesti suvremene hrvatske književnosti, i nadamo se kao najavu intenzivnijeg znanstvenog proučavanja književne suvremenosti. To se posebno odnosi na lik i djelo Ludwiga Bauera, koji je u našoj javnosti poprilično zanemaren, sudeći prema tekstu Lidije Dujčić – nepravedno.

I sad, iznenađenje – usred časopisa za književnost, eto, nama urbane empirijske sociologije. Ivan Rogić (Nehajev), naš uvaženi urbani sociolog (ali i pjesnik), pridonio je znanstveni rad o problemu praksi izgradnje stanova za odmor, ili o problemu apartmanizacije, pokušavajući unijeti malo znanstvenog svjetla i sa sociološke strane. Kao početak zanimljivo, ali osim znanstvene terminologije kojom se sistematizira – po svojim zaključcima nedovoljno ekskluzivno da bi završilo u časopisu za literaturu i umjetnost (u velikom smo iščekivanju da u nekom znanstveno-sociološkom časopisu bude objavljena lirika pjesma o beskućnicima, ili propasti seoske tradicijske arhitekture, inače nije fer).

Prozni izbor čine što priče što ulomci romana Ludwiga Bauera, Stjepana Tomaša, Tatjane Gromače, Miroslava Kirina, Ivane Šojat-Kučić i Ruskinje, Tatjane Tolstaje. U tom sastavu naši se prozaici sasvim dobro nose s Ruskinjom, a stilski se posebno ističu Gromača i Kirin, dok su Bauer i Tomaš, obuzeti povijesno-nacionalnim temama, pomalo retrogradni, ali i to je sve sasvim solidno.

Prikazi pjesničkih zbirki

Pjesnik Miloš Đurđević ima još jednu zanimljivu dionicu, niz kratkih prikaza pjesničkih zbirki suvremenih autora kao i mali izbor pjesama iz tih zbirki (tu su Dragojević, Rešićki, Ganza, Jendričko, Kirin, Petrak, Vladović) nastalih u posljednje dvije godine. S obzirom na to koliko je u dnevnom tisku, a često i literarnoj periodici, ovaj tip prikaza podcijenjen i marginaliziran, grupiranje ovog tipa spoznaja na jednom mjestu od velike je važnosti. To je istovremeno i jedan vrijednosni izbor pa se možemo kritički odnositi (ili uživati) prema onome najboljem što se u posljednje vrijeme u poeziji u nas pojavilo. Isto se odnosi i na samostalni izbor iz pjesničkog opusa Lane Derkač i Dorte Jagić od domaćeg pjesništva, kao i anglofonog Talijana Naila Chioda (Luigija Attardija).

Časopis završava *Kritičarom izborom*, pravom stilskom i informativnom poslasticom Darija Grgića, koji u svom prepoznatljivom stilu daje prikaz novih u nas objavljenih djela devet prozaika (Fuentes, O'Connor, Stanko Andrić, Rizvanović, Houellebecq, Coupland, Karahasan, Zschokke, Henry Miller) i jedne pjesnikinje (Sonje Manojlović). I opet, riječ je o vrijednosnom izboru kao i sasvim posebnom kritičarskom pristupu koji je užitak čitati.

Časopis je diskretno protkan likovnim prilozima slikarice Nine Ivančić, s čijim nas opusom upoznaje Ivica Župan.

Kao što se može vidjeti, u ovom se broju časopisa, za naše prilike, ima što pročitati, iako to ne znači da nema prigovora. Riječ je o nešto skromnijem izboru iz stranih literatura, kao i nedostatku smjelosti u izboru artistski izazovnijih i provokativnijih literarnih djela. Osim toga, uz izabrane tekstove razmjerno je malo i nedosljedno plasirano općih informacija o autorima (primjerice mladim i neafirmiranim) i bibliografskom porijeklu ulomka, pjesme ili priče (uglavnom domaćih autora). Ipak, sve u svemu, sasvim zadovoljavajuće i na čast Sisku i Matici hrvatskoj. O *Riječima* će sigurno biti još riječi, nadajmo se dobrim. ▀

u žarištu

Želimo li paranoju ili ponos?

Trpimir Matasović

Umjesto da se dosljedno drži svoje isprva proklamirane težnje da pripremu Pride prepusti nezavisnom organizacijskom odboru, jedan od sedmorice koordinatora Iskoraka, Dorino Manzin, učestalo je, čak i preko medija, iznosio svoje neslaganje s nekim elementima Pridea. To što je ta udruga imala priliku lani napraviti Pride po svojoj mjeri, ali je na kraju od toga odustala, kao da se u tim raspravama zaboravilo

Kao i svaki put dosad, i ove je godine zagrebački Pride izazvao burne polemike, pri čemu je zanimljivo primijetiti kako se s jenjavanjem polemičnosti o toj temi u široj medijskoj javnosti sve više razbuktavaju rasprave o koncepciji, pa i općenito svrhovitosti Pridea unutar same "zajednice" osoba drukčijih seksualnih orijentacija i/ili rodnih identiteta. Izvana gledano, Pride je postao gotovo nezaobilazan, premda, čini se, javnosti ne i previše bitan dio urbanog folklor. O njemu se danas, za razliku od 2002., tek sporadično izvještava, uz tek povremene pokušaje dubljeg promišljanja. Gradani Zagreba ovogodišnju su pak povorku u duginim bojama promatrali više-manje ravnodušno, bez zamjetnijeg iskazivanja podr-

ške, ali i bez, što također nije nebitno, gotovo ikakvih ozbiljnijih oblika izražavanja negodovanja – onih verbalnih bilo je vrlo malo, a fizičkih, srećom, nije bilo uopće.

Zvijezda i ćirilica

Istovremeno, međutim, po internetskim su se forumima gej zajednice (napose onom najvećem, www.gay.hr) i opet lomila koplja, i to žešće nego ikad. Da ne bude zabune, i to je već tradicija, posebice u onom dijelu "zajednice" koja smatra da Prideovi samo pridonose povećanju razine homofobije u društvu. (Pritom redovito previđuju da istraživanja provedena nekoliko puta posljednjih godina pokazuju upravo suprotno.) Proteklih godina buka se dizala i oko tako efemernih stvari kao što su, recimo, to što je jedan sudionika nosio pionirsku kapu, drugi majicu *Bad religion*, a da i ne govorimo o tome da je (o užasa!) jedna izvođačica pred kamerama pokazala dojkicu (čak ne niti obje).

Materijal za polemike dali su, međutim, ove godine već i sami organizatori, predstavivši već nekoliko mjeseci unaprijed svoju političku platformu, u sklopu koje su, osim prava gej osoba, bila, između ostalog, i radnička prava, prava žena, pravo na slobodu okupljanja i slično. A to je, pak, jako zasmetalo onima koji smatraju da se Pride treba baviti samo gej "zajednicom" i njenim pravima (ako uopće dopuštaju mogućnost da je Pride nešto što je potrebno). Činjenica da je ovaj put Pride imao regionalni karakter također je u jednom dijelu "zajednice" dočekana s negodovanjem. Jer, umjesto da se shvati koliko se pozitivni kapacitet krije (čak i u širem društvenom kontekstu) u tome da su

na Pride pozvani i sudionici iz desetak istočno-euroopskih zemalja (Slovenija, Srbija, Kosovo, Makedonija, Bugarska, Rumunjska, Slovačka, Poljska, Latvija i Litva), od kojih u većini nije moguće održati Pride, na forumima su se nizali nacionalistički ispadi. Mnoge je tako pogodilo to što se na plakatu našla ne samo (gle strahote!) crvena zvijezda, nego i poneko ćilirično slovo.

Razjedinjena "zajednica"

Sve je to pokazalo kako je gej "zajednica" unutar sebe duboko podijeljena, pri

foto: Vinko Kalinić

čemu razloge valja tražiti i u raslojavanju aktivističke scene. Naime, dok se još lani manje-više sve vrtilo u začaranom krugu Kontra-Iskorak (uz povremeno sufliranje LORI), inicijative koje se primarno, ili barem jednim nezanemarivim dijelom bave gej pravima počele su nizati kao gljive poslije kiše. Sada su tu već otrprijep postojeća Ženska soba i Queer Zagreb, a od novih Inqueerzicija i deNormativ, čemu treba dodati i još nekoliko neformalnih inicijativa kao što su Epikriza (organizatorice prošlogodišnjeg Pridea) i KUGA. U takvim okolnostima Iskorak više nema svoj nekadašnji *de facto* monopol (ili barem duopol) na gej aktivizam, a njegov kredibilitet dodatno je poljuljan i činjenicom da već treću godinu zaredom ne sudjeluje u organiziranju Pridea (premda je isprva najavljivano da će organizirati onaj laniški), i to bez obzira što je riječ o jednoj udruzi iz Hrvatske koja je članica InterPridea, međunarodne asocijacije organizatora Prideova.

Umjesto da se dosljedno drži svoje isprva proklamirane težnje da pripremu Pride prepusti nezavisnom organizacijskom odboru (za sudjelovanje u kojemu je poziv upućen svima zainteresiranima), jedan od sedmorice koordinatora Iskoraka Dorino Manzin, učestalo je, čak i preko medija, iznosio svoje neslaganje s nekim elementima Pridea. To što je ta udruga imala priliku lani napraviti Pride po svojoj mjeri, ali je na kraju od toga odustala, kao da se u tim raspravama zaboravilo.

Štikla i Internacionala

No, usprkos svim zlogukim prorocima, pa čak i više ili manje prikrivenim podmetanjima Pride je ipak održan, a njegov ishod pokazuje ne samo da

je Pride potreban, nego i da je okupio bitno više sudionika od onih jedva stotinjak koliko su neki predviđali. Prema službenom izvješću MUP-a, u povorci je sudjelovalo oko 250 osoba, što je više nego na svim dosadašnjim zagrebačkim Prideovima, uz iznimku onog prvog iz 2002. godine. Doduše, od toga je oko polovica bila iz drugih zemalja, no niti domaća aktivistička scena (i to ne samo ona izravno vezana uz gej populaciju) nije zakazala. Štoviše, uza svo Manzinovo rogovorenje protiv Pridea (i, naravno, njegovo opetovano nepojavlivanje na njemu), okupio se ondje i popriličan broj članova Iskoraka, među kojima i natpolovična većina Upravnog odbora te udruge. I sve je na kraju prošlo u fantastičnoj atmosferi – šarena je povorka mirno prošetala gradom, a na samom su se Zrinjercu redali raznoliki glazbeni izvođači (opće oduševljenje izazvala je Salome izvedbom Severinine *Štikle*, svojevrstne nove himne hrvatske, ali i ne samo hrvatske gej populacije), bila su tu i dva ponešto hermetična performansa, a govornice su, srećom, svedene na minimalnu razinu, sa po nekoliko protokolarnih rečenica predstavnika svih sudjelujućih zemalja.

I, je li se hrvatska javnost išta silno uznemirila zbog Pridea? Je li itko i trepnuo na crveni plakat, sviranje Internacionala ili goste iz Srbije? Nije. Jer, zagrebački Pride, čini se, svi bolje prihvaćaju od same, djelomično prilično paranoične hrvatske gej "zajednice". Kako se pokazalo, Hrvatska je očito spremna za (i ovakav) Pride. No, je li za njega spremna i gej "zajednica", zaokupljena vlastitim strahovima nego borbom za svoja prava? ☒

foto: Davor Mauser

foto: Davor Mauser

Nogomet je Hrvat

Srećko Pulig

Ključno (prikriveno-političko) pitanje, upućeno iz mainstream medija društvenim i političkim akterima na našoj javnoj sceni, ove godine i na ovome Svjetskom prvenstvu zato jest: kako stoji s vašom eventualnom podijeljenom lojalnošću?

“B esmislenije od samog nogometa je samo jedno: umovati o nogometu.” Kaže to Martin Walser, slavni njemački pisac i publicist, a citira ga u svojoj knjizi ogleđa o sociologiji nogometa naš sociolog Srdan Vrcan. Zbilja, ima li išta subverzivnije, u trenucima kada zbog svjetskog nogometnog prvenstva trpimo pravu agresiju, ne toliko igranja, koliko svega što uz tu “najvažniju sporednu stvar na svijetu” ide, nego li sve to odšutjeti? Ne zato što se o nogometu ne bi moglo dugo i pametno govoriti (pa i pisati), nego samo zato što to u ovom trenutku premnogi čine, a nogomet postoji i kada nije Svjetsko prvenstvo? Ponajviše sada umuju baš Walserovi Nijemci, koji kao domaćini Svjetskog prvenstva ne propuštaju priliku pokazati kako su i dobri mislioci. O svemu, pa i o nogometu. I dok se mi zadovoljavamo komparativno i prerazvijenom sociologijom i kulturologijom (o publicistici i novinarstvu poslije) nogometa u nas, Nijemci mogu, i to na TV-u, uživati i u filozofiji na temu te igre. Tako je u poznatoj emisiji ZDF-a *Filozofski kvartet* (koja je odmijenila *Literarni kvartet*, što kod nas nije na vidiku) Peter Sloterdijk filozofirao o nogometu kao ni više ni manje nego formi tu-bivstvovanja.

Nogomet kao oblik tu-bivstvovanja

Elitizam šutnje zbilja nije neki pohvalni motiv, naročito ne u situaciji kada mnogi misle (ili se pretvaraju da misle) da je nogomet demokratska, narodna pojava, a kultura nešto pa gotovo suprotno: “sektor” sve ugroženije elite, pisane s navodnicima ili bez njih. I da, kako kultura, tako i nogomet, ne bi trebali imati veze s politikom, ali na žalost danas imaju. Zbog takvih treba odmah rastrubiti da je nogomet prije svega eminentno kulturna pojava, kao što je to ustalom i nacionalizam, uz koji se danas obično veže. Vidjeti i njegove političke pretpostavke znači upravo razgrnuti slojeve ideološke

mistifikacije koji ga okružuju. Tada ćemo brzo uočiti kako neke opreke i nisu tako samorazumljive: kako se na primjer tzv. masovna kultura sasvim elitistički pripravlja, kako zavođenje (nogometom) ne isključuje nasilje (ne samo navijačko) itd.

Da bismo postigli te uvide, treba prije svega, prividno paradoksalno, razgrnuti slojeve posvemašnje estetizacije i (o svojim pretpostavkama nereflektirane) “kulturalizacije” svega i svačega, pa i tzv. nogometnog plemena i nogometne galaksije, ne bi li došli do njihove prave kulturne i političke uloge. Po sebi relevantna sociološka činjenica jest da se to pleme oko svakog svjetskog prvenstva enormno širi, od redovnih pripadnika, na kampanjske kibicere, različitog stupnja i dobrovoljnosti “uvučeni”.

Zavođenje i nasilje

Svakome iole suptilnije (ili staromodno romantično) socijaliziranom pripadniku naših (i nacionalnih) društava gotovo je intuitivno jasno da svjetska nogometna prvenstva zapadaju u onu vrstu društveno-ideološki “odrađenih” događaja, čija se (simbolička) nasilnost ili barem intenzitet (simboličkog) zavođenja može mjeriti još jedino usporedivom globalnom “proslavom” Božića. U “nogometnu groznicu”, baš kao u neki konzumeristički Božić, uključeni smo svi. I oni koji to žele i oni koji to ne žele. Pa i “bijeg od nogometa” danas je, po svemu sudeći, već društveno organizirana pojava. Čitamo tako kako su mnogi Berlinčani planirali godišnje odmori i putovanja baš u doba prvenstva, ne bi li izbjegli prisilno usrećivanje “najdražom sporednom stvari na svijetu”. A nasilje “uvlačenja” u tuđu brigu vidljivo je danas ne samo prizivanjem navijačkih izgređa (kojih kao da je mainstream medijima uvijek premalo) nego i prisilom izvedenom nad svakim radnikom u sektoru usluga (od prodavača do konobara i dalje) da prostor i sebe samoga dekorira u skladu s “nacionalnim” nogometnim trenutkom.

A koliko je nasilno medijsko bombardiranje “izvanrednim programskim stanjem” mogli smo provjeriti uoči prvenstva, kada su poznata lica s TV-ekrana u središtu Zagreba nudila prolaznicima nogometne drangulije. I kada su, u situaciji svoje mehaničke i digitalne nereproduktibilnosti, naišla na gotovo ignorantski slab odaziv prolaznika.

U situaciji svoje potpuno otvorene korporativne interesne slizavosti popularnom “igrom”, pravo pitanje za mainstream medije izgleda da u nas više ne može biti tko od tzv. javnih osoba voli ili ne

voli nogomet, jer se “nevoljenje nogometa” (barem do trenutka ispadanja hrvatske reprezentacije) u – u spektakl izravno promotivno uključenim – medijima nije više moglo niti artikulirati. To izjašnjava (na kraju ipak pretežno sredovječnih muškaraca) odigralo je svoju ulogu kada je “autentična” euforija oko nogometa i njegove društveno-kulturno-političke upotrebe bila na vrhuncu. Dakle, barem prije nekoliko godina, ako ne i još prije. Danas to što kontestaciji skloniji intelektualci vole istaknuti da ih nogomet ne zanima, kao što kumsko-medijsko-korporacijski umrežene intelektualne *opinion makere* on po novom “opisu radnog mjesta” mora zanimati – više rijetko koga zanima. Ključno (prikriveno-političko) pitanje, upućeno iz mainstream medija društvenim i političkim akterima na našoj javnoj sceni, ove godine i na ovome Svjetskom prvenstvu zato jest: kako stoji s vašom eventualnom podijeljenom lojalnošću?

Umiljato tele

Umiljato tele dvije majke sisa, kaže narodna. No, može li jedan čovjek imati dva nacionalna identiteta, to je prvo “nogometno” pitanje (medijskog) trenutka. I odgovor je poznat: može, ali lakše ako ne živi u Hrvatskoj. Uostalom, kojem “našem” narodu pripada ta sumnjiva poslovice? Na to pitanje, koje je za nacionalističku “misao” ravno zagonetci kvadrature kruga, naravno nema u medijima, kao niti u izvanmedijskom životu zadovoljavajućeg odgovora. Malo tu vrijede sve slike zagrljenih navijača suparničkih nacija koje stižu iz Njemačke, malo vrijede čak i doslovno, pola-pola, na tijelo bojom upisani dvostruki nacionalni identiteti.

Na jednoj razini, razini nacije kao nulte institucije, očito je da svako poigravanje i umnažanje njezine “svetosti” istu ne relativizira, ne dekonstruira ili mekša, nego prije obrnuto: samo dodatno osnažuje, rekonstruira i tvrdne. Nitko ne postavlja pitanje kakav (ako ikakav) most između Australije i Hrvatske može biti australski nogometaš Mark Viduka, nego koje nacionalno jato u njega preteže. Isto je (samo teže) s traženjem izjava političkih predstavnika i kulturnih radnika nacionalnih manjina u Hrvatskoj da se izjasne za koga, za koju državnu reprezentaciju, navijaju. S time da se “obje” ne priznaje za točan odgovor.

U osebujujoj prilagodbi na hrvatsku varijantu globalnog “mišljenja” multinacionalka Coca-Cola na reklamnim panoima diljem zemlje oglašava (uz piće) poznate nacionalno-simboličke kvadratiće, a sve uz natpis “Vjeruj u naše!”.

Prosurfali smo malo Internetom i uvjerali se da to nije nova “univerzalna” mjera nacionalizma ove tvrtke, koja vrijedi za svaku državu u kojoj djeluje, dok se još nije raspala na neovisne nacionalne podružnice. Jednostavno, tako je njihov globalni marketing procijenio ovdašnju situaciju. Lik Australca (Japanca i ostalih), koji iskrivljeno pjeva hrvatsku nacionalnu himnu riječima “Ružo, možarucice”, sigurno nema problema s pojavom “kraja nacije”, pa čak niti s dvojnim nacionalnim identitetom. On samo čini malu izdaju “svoga” jezika (prelaskom na “naš”) da bi dobio lokalno pivo.

Istodobno poticanje i poricanje nacionalizma

Ipak izgleda kako neki misle da kroz reklamnu industriju i njezine uratke prisustvujemo prividno paradoksalnim trendovima istovremenog poticanja i poricanja, ismijavanja “nacionalizma”, u količini koja ovome prijeti ozbiljnim obesmišljavanjem. Vječno ideološki pravovjeran, imaginarni i stvarni čuvar morala svih ovdašnjih poredaka, mora se zapitati: jesmo li se zato borili? Situaciju je tako shvatio i npr. novinski komentator *Jutarnjeg lista* Jurica Pavičić, koji, na stranicama izdanja medijskog koncerna duboko uvučenog u proizvodnju euforije oko nogometa, zdvaja nad pobjedom kapitalizma, u kome je, misli on, nacija (p)-ostala grana *entertainment*. Pod podnaslovom *Kockice kao robni žig* ovako opisuje kako je “u našu nogometnu subkulturu definitivno ušla postmoderna”: “Kapitalizam je konačno pobijedio. Navijači pjevaju napitnice koje smišljaju *copy-writeri*, navijačka druženja organiziraju pivari, televizijske reklame travestijom ismijavaju nacionalnu gorljivost. Dok je nacionalizam u hrvatskom svakodnevnom životu još uvijek crna gluha svakodnevnica, navijački je nacionalizam postao perolak, dizajnerski, konzumeristički i zabavljajući. Barem što se nogometa tiče, nacija je i u nas postala grana *entertainment*, ladica na kojoj zarađuju poduzetnici, baš kao što zarađuju na Che Guevari, anarhiji, rock and rollu ili svakoj kontrakulturi...”. Zaključak je sasvim zanimljiv, u svojoj pozi blago rezigniranog nacionalista, pomirenog s nadolazećim korporativnim svijetom: “Znajući da su ovdje kod nas i ratovi počinjali na stadionima, ne mogu reći da mi je sasvim mrsko što je tako. Ali ipak mi nije sasvim svejedno što su traume koje sam nekad osjećao danas domena Mastercardove reklame. Treba li se međutim tome čuditi? U svijetu u kojem je i voda roba, u kojem će sutra zrak biti roba, zašto roba ne bi bile i naše strasti?”.

komentar

Nacionalizam versus kapitalizam?

Mistifikacija se tako nastavlja i "naše strasti" preživljuju. Makar i u "pripitomljenom", robnom obliku. Kada bismo vjerovali u realnu opreku između (vrijednostima ispunjenog) nacionalizma i (od vrijednosti očišćenog) kapitalizma ne bi nam, s obzirom na proživljeno iskustvo, preostalo ništa drugo nego zazvati što više kapitalističke praznine, te zahvaliti "čuvarima nacionalnih vrijednosti" i nacionalne punine na dosadašnjem trudu i uslugama. I naprosto im otkazati. No, stvari očito nisu tako jednostavne.

Jedno je sigurno: nacionalizam kao kulturno-politička tvorevina ima naizgled beskonačnu mogućnost transformacije. Kao "originalni brand", po svome povijesnom porijeklu, on nikada nije bio antikapitalistički. Prije bi se moglo reći da je bio pojava kapitalizmu (i socijalizmu) paralelna i da kao pomoćno oružje ili pobočna kulturno-politička ideologija uvijek naslanja na neku pravu političku ideologiju kao dominantnu. U povijesti kratkoga 20. stoljeća te su prave ideologije bile liberalizam i socijalizam. U posljednjih nekoliko desetljeća to je tzv. neoliberalna globalizacija. U jednom trenutku

činilo se kako će "hrvatski zrak" prodavati samo hrvatski građani, no ubrzo je postalo jasno kako to mogu (bude li zainteresiranih) još bolje činiti tzv. multinacionalne korporacije.

No, nešto drugo je tu bitno. Nogomet koji je zbog Svjetskoga prvenstva trenutačno u središtu pozornosti, odličan je primjer da se još jednom (makar i naknadnom pameću) ukaže na to kako u (kontra)revolucijama diljem nekad socijalističkog svijeta, od 1989. nadalje, nije riječ ni o kakvim zakašnjelim (ili repriziranim) nacionalnim preporodima, nego o podosta novome fenomenu, koji samo u loše upotrijebljenoj analogiji možemo nazivati i "novim nacionalizmima". Da se razumijemo: nema sumnje da je sebe npr. pokojni predsjednik Tuđman smatrao nacionalistom (što je za njega imalo pozitivnu konotaciju), no u naslijede nam, to će valjda svi priznati, nije ostavio nikakvu jaku nacionalnu državu. Razlog je jednostavan: pod hegemonijom neoliberalne globalizacije bez problema cvatu (od nacionalizma često nasilnije) identitetske politike, koje ostavljaju dovoljno prostora za "nacionalno" izživljavanje "naših strasti", ali ne i za funkcioniranje npr. nacionalnih institucija socijalne države. Svi mi, veliki i mali narodi, dovedeni smo u novu situaciju "nacionalizma bez nacije" (posebno ako naciji pripisemo i ulogu tvorenja nacionalnog trži-

šta, nacionalne ekonomije, makar i relativno samostalne ekonomske politike itd.), "strasti" kojoj je ispod nogu izvučen proizvodni supstrat, pa sada, naizgled nevezana tom zbiljom, može još "slobodnije" plutati bespućima povijesne zbiljnosti.

Identitetske politike, a ne nacionalizmi

Inzistiranje na postojanju za društvo pogubnih identitetskih politika zato nije akademsko pitanje imenovanja i pukog izbora imena novih fenomena. Na primjeru nogometa vidljivo je kako se ekscesivno konstruira "novi Hrvat", kojemu niti jedan puko "nacionalistički" primjerak te "vrste" više nije dorastao. Isto tako se i društveno događanje koje se pleće oko nogometa više ne može svoditi na pojave nekoga tradicionalnoga nacionalizma (iako i svaku tradiciju najprije treba izmisliti), nego na njegovu, recimo to tako, sve više mutiranu, GMO-pojavnost. U njoj kao da se više niti ne želi utjecati na svijest ljudi, ne bi li ona postala nacionalističkom, već se "hrvatstvo" još samo direktno "stvora" i neposredno pokazuje, u krajnje postvarenom, fetišističkom obliku, uz maksimalno dokidanje svakog odnošenja, svakog posredovanja. Kao da nije dosta da nogomet bude (ma koliko) hrvatski. On postaje jedan (sam sebi identičan) hipostazirani Hrvat. ☒

The Pixies u Zagrebu**Lovorka Kozole**

The Pixies, Šalata, Zagreb, 16. srpnja 2006.

Kulturni američki indie rock bend taj su svoj status "zabetonirali" odavno, još tamo osamdesetih, kada su svojim albumima pridonijeli povratku gitarističkog zvuka u rock mainstream, ali i svojim specifičnim glazbenim rukopisom uvelike utjecale na mnoge glazbenike, među kojima je, primjerice, i David Bowie. Svoj su kulturni svevremenski status utvrđivali svakim albumom, no 1991. godine razočarali su ogroman broj svojih obožavatelja i poklonika odlukom da prestanu sa zajedničkim radom. Svi koji se sjećaju izjava frontmena Francka Blacka, kao i basistice Kim Deal što su se tim povodom pojavljivali u medijima, na svoju su žalost jednostavno morali zaključiti da je Pixiesima zaista došao kraj. No, iznenađenje je slijedilo prije dvije godine kada su, okupivši se u originalnoj postavi (Black Francis, Kim Deal, Joey Santiago i David Lovering), punih trinaest godina nakon raspada, održali turneju po SAD-u i Europi na kojoj su koncerti bili rasprodani. Ta je trijumfalna povratnička turneja započela u Londonu gdje su rasprodali – četiri koncerta u Brixton Academy. Više nikome nije bilo nimalo važno koji su bili razlozi raspada, a nakon početka turneje ni oni cinici koji, često i s razlogom, s prezirom komentiraju razne "reunione" kao događaje za koje bi bilo bolje da se nikada nisu ni dogodili. Tako se jedan od najočekivanijih "reuniona" svih vremena pokazao više nego uspješnim, ne samo po brojnosti publike na koncertima, nego i po "kemiji" koje na koncertima nije nedostajalo. Dapače! Iako su tada zaobišli Zagreb, u kojemu su svirali još 1989. u Kulušiću, Ljubljana nije bila predaleko mnogim njihovim hrvatskim obožavateljima, pa je publika nekako podsjećala na one koncerte srpskih izvođača za vrijeme dok nisu dolazili u Hrvatsku, ali su ih Hrvati odlazili slušati u Sloveniju.

Srećom, zahvaljujući Tvornici kulture, ove se godine nećemo morati otputiti tako daleko, jer ćemo 16. srpnja Pixiese slušati i gledati na zagrebačkoj Šalati, a ako je suditi po svirci iz Ljubljane, događaj će zasigurno biti nezaboravan. Pixiesi će nas na njemu podsjetiti koliko su "veliki" svojim već poznatim pjesmama i jednako poznatom žestokom svirkom od koje ćete se zasigurno naježiti. Iako ovogodišnjoj ljetnoj koncertnoj sezoni, unatoč upitnom nastupu Rolling Stonesa, ne manjka zanimljivih imena, onaj 16. srpnja na Šalati zasigurno je jedan od onih koji se ne propuštaju! Koncert Pixiesia zasigurno će ispuniti sva očekivanja, ali i mnogo, mnogo više... ☒

zarez

PRETPLATNI LISTIĆ - izrezati i poslati na adresu:
dvostranik za kulturna i društvena zbivanja
10000 Zagreb, Vodnikova 17

Želim se pretplatiti na zarez: 6 mjeseci 120.00 kn
s popustom 100.00 kn, 12 mjeseci 240.00 kn
s popustom 200.00 kn

Kulturne, znanstvene i obrazovne ustanove te studenti i
učenci mogu koristiti popust: 6 mjeseci 85.00 kn,
12 mjeseci 170.00 kn

Za Europu godišnja pretplata 50,00 EUR,
za ostale kontinente 100,00 USD.

PODACI O NARUČITELJU

ime i prezime: _____

adresa: _____

telefon/fax: _____

e-mail: _____

vlastoručni potpis: _____

Uplate na žiro-račun kod Zagrebačke banke:
2360000 – 1101462454. Kopiju uplatnice priložiti listiću
i obavezno poslati na adresu redakcije.

Oglašavajte se u Zarezu

www.zarez.hr

Povoljne cijene oglasa već od 500 kn (bez PDV-a)

* posebne pogodnosti za kulturne institucije

* popusti za serije oglasa

zarez

tel. 01/4855 451
e-mail: marketing@zarez.hr

Lošinjski koncept kao regionalni model

Slavica Jakobović Fribec

Od 1998., kad je bioetika kao tema bila uvedena u hrvatski filozofijski diskurs, kontinuirano se jedna paradigma zasnovana na zatvorenosti znanja dovodi u pitanje

Peti lošinjski dani bioetike, od 12. do 14. lipnja 2006. i Drugi bioetički forum za jugoistočnu Europu, od 15. do 17. lipnja 2006., Mali Lošinj

Qvogodišnji 5. lošinjski dani bioetike za svoj su jubilej (2001.-2006.) pokazali da je vizija utemeljitelja – Hrvatskog filozofskog društva, Hrvatskog bioetičkog društva i Grada Malog Lošinja – o Danima kao o institucionalnom okviru za održavanje bioetičkih skupova (koji ne bi samo znanstvenim dosezima već i praktičnim učincima sudjelovali u razvijanju bioetičkog senzibiliteta u hrvatskom društvu) a s vremenom postajali i svojevrsni *bioetički inkubator* – bila višestruko plodonosna.

Na međunarodnom simpoziju *Bioetika i nova epoha*, na kojem se okupilo oko osamdesetak sudionika i sudionica iz desetak svjetskih zemalja, do punog su izražaja došle već tradicionalne značajke Dana: bogatstvo i raznolikost tema, pristupa i perspektiva s kojima se određenim problemskim etičkim i bioetičkim područjima pristupa i o njima raspravlja – od globalnih civilizacijskih pitanja današnjice koja se tiču opstanka i dobrobiti čovjeka i svih živih bića kao i prirode u cjelini do socio-kulturno-ekonomsko-političkih odnosa (lokalnih zajednica) prema tim pitanjima i sustavu vrijednosti koji ih normiraju i reguliraju. Pod povećalom okruglog stola bila je skrbr za umiruće, nemoćne ili suviše (hospicij i palijativna skrbr), predstavljeno je šest recentnih bioetičkih izdanja a učenici i učenice Srednje škole Krapina kazališnom su predstavom *Zatrpnost prostora* zorno pokazali kako (bio)etičke teme nisu samo dosadno nastavno štivo (zatrpano informacijama), nego i poticaj mladima za sagledavanje smisla života, njegova opstanka i budućnosti.

Vlastitim putem

Od prošle godine u stalni postav Dana uključena je i vrlo uspješna studentska radionica (kao svojevrsna bioetička ljetna škola) koju su isprva osmislili i na njoj sudjelovali studenti i studentice filozofije s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (s temom *Je li moguća dosljedna etika života? Pobačaj, eutanazija, rat*). Ove je godine radionica (*Ekologija i etika*) obuhvatila polaznike i polaznice s četiri hrvatska fakulteta (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, te Medicinski fakultet i Filozofski fakul-

tet Sveučilišta u Rijeci). S druge strane, koncept *integrativne bioetike i pluriperspektivizma*, kao vlastiti put osmišljen kroz godine susretanja bioetičara iz cijeloga svijeta na Malom Lošnju – gdje se pokazalo, prema riječima profesora Ante Čovića, u kontinuitetu od 1998., kad je bioetika unutar hrvatskog filozofijskog diskursa bila otvorena kao tema – *da se jedna paradigma zasnovana na zatvorenosti znanja dovodi u pitanje* – taj je koncept bio prihvaćen i kao okvir za pokretanje prvog Bioetičkog foruma za jugoistočnu Europu (2005.) s namjerom razvijanja europske suradnje na području bioetike.

Institucionalizacija bioetičkog obrazovanja u regiji

Ono što razlikuje “europsku” od “neuropske” bioetike, kao dinamičnog područja koje zbog moralne i etičke dimenzije nadilazi poznati obzor i samorazumljivost znanosti – a postalo je to razvidno sa skupova na Lošnju i Cresu – jest filozofijski *background* unutar humanističke tradicije europskog obrazovanja koji, primjerice, u američkom sustavu izostaje. Shvatimo li to kao prednost a ne kao balast što ga se treba riješiti (unatoč opravdanim prigovorima o antropo-, andro- i eurocentrizmu te tradicije) onda će zahtjevni projekt *institucionalizacije bioetičkog obrazovanja* u središnjoj i u jugoistočnoj Europi – ove godine u fokusu Drugog bioetičkog foruma, imati velike šanse. Tome idu u prilog i sljedeće inicijative potekle s dvaju Forumata: prijava zajedničkog europskog projekta unutar TEMPUS-programa – kojom je objedinjeno sedam sveučilišta iz područja jugoistočne i središnje Europe (Bochum, Beč, Zagreb, Sarajevo, Tirana, Novi Sad i Skopje), organiziranje prvog bioetičkog simpozija u Bosni i Hercegovini i osnivanje Bioetičkog društva BiH (2006.), pokretanje obrazovnih programa u formi dvotjedne bioetičke škole (od 2. rujna 2006.), a prema novom bolonjskom modelu i mogućnost zasnivanja dvogodišnjeg (diplomskog) bioetičkog studija te rad na osnivanju Referalnog centra za bioetiku u jugoistočnoj Europi. Pokretači i nositelji tog projekta su profesori Walter Schweidler i Thomas S. Hoffmann s rurskog sveučilišta u Bochumu i profesor Ante Čović sa Sveučilišta u Zagrebu.

Je li bioetika (nova) filozofija prava?

Imajući u vidu aktualne bioetičke rasprave u Njemačkoj koje sve više s *bioetičkih* pitanja skreću na *gen-etika*, Mirko Wischke (Njemačka/Ukrajina) postavio je pitanje “nije li bioetika osuđena na to da preraste u pravnu filozofiju, nakon što je bila poprištem neodlučnog obračuna različitih struja političke filozofije?”. To pitanje ocrtava onaj zahtjev bioetike za pravno-političkom relevantnošću, uvelike prisutan i na lošinjskom simpoziju. Iako nužna, pravna regulacija, pogotovo u području reproduktivne medicine i genetičke tehnologije i dalje izaziva nepodijeljene dvojbe. Pokazala je to na švicarskom pravnom primjeru Heike Baranzke (Njemačka) kroz nepreciznost defini-

cije *dostojanstva stvorenja* u švicarskom Saveznom ustavu (1992.). Obuhvaća li *stvorenje* – i ljudsko i neljudsko (životinje i biljke), ali i ono artifičijelno, stvoreno? Da ni Hrvatsku ne zaobilaze dvojbe s pojmovima kao što su *život, osoba, dostojanstvo* ili *smrt* “u pravnoj, teorijskoj i zakonskoj definiciji”, istaknuto je u više rasprava.

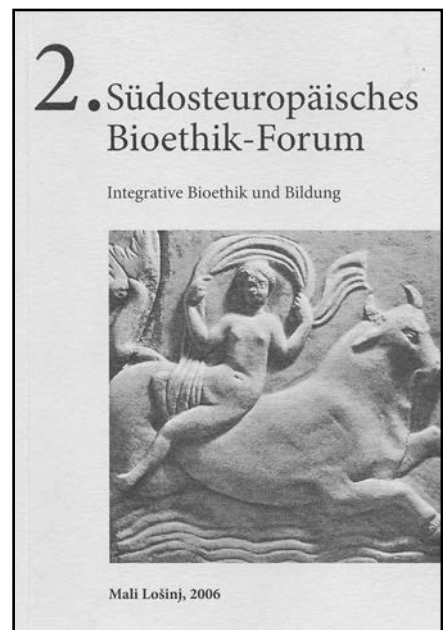
Na skandaloznu distopiju *Ljudskoga* prema *životinjskom* u aktualnom *Nacrtu prijedloga zakona o zaštiti životinja* (2006.) ukazala je Suzana Marjanić, koja je posebno istakla da u javnosti, umjesto relevantne rasprave o zakonu, dominira senzacionalistička medijska reprezentacija *životinjskoga* (koju je potkrijepila neprimjerenim ilustracijama iz časopisa *Globus*). Na prikriiveni sukob *prava na privatnost* HIV-oboljelih (koji jamči etički liječnički kodeks) i *prava na život i zdravlje* (njihovih zdravih, ali neinformiranih partnera/ica) ukazala je Tihana Belužić a na raskorak između donesene *Strategije gospodarenja otpadom RH* (2005.) i budućeg *Plana* kojim bi se ta goruća ekološka problematika trebala rješavati, Stjepan Nikolić.

Traže se davatelji!

Bioetičkim aspektima *transplantacije organa* bila je posvećena cijela sesija. O inkriminacijama za nedopušteno presađivanja dijelova ljudskoga tijela u hrvatskom zakonodavstvu i o protokolima koji reguliraju kliničku praksu presađivanja organa govorila je Marissabell Škorić iz Rijeke. Ta je praksa usko povezana i s pravnom regulacijom *darivanja* (dobivanja/uzimanja) organa (bez mogućnosti *doniranja iz altruizma*, kako je o tome pisala Slavenka Drakulić, ali i *komercijalizacije organa*, kako strahuju mnogi), a u kojoj je od presudne važnosti definicija *kliničke smrti*, oko koje postoji najviše kontroverzi čak i među samim liječnicima. Takve rasprave kulminiraju u debatama o *eutanaziji* i nerijetko se pretvaraju u pitanja o smislu (individualnog) života, na koja liječnici ne mogu odgovoriti, ali su o njemu prisiljeni odlučivati. Slučaj je to i s *distanzijom*, kada se zbog terapijske upornosti (da bi se osobu navodno pošteđelo patnje i boli) produljuje (biološki) život, o kojoj je iz teološke perspektive govorio Luka Tomašević.

Bioetičke rasprave u Bosni i Hercegovini, Albaniji ...

Pitanje *kvalitetnog* života za osobe s mentalnim poremećajima kojima je potrebna tuđa skrbr, zbog čega im je zakonski onemogućeno zasnivanje braka ili partnerstvo u seksualnom životu (na što imaju ljudsko pravo), kao i sam pojam i definiciju braka u obiteljskom pravu u Bosni i Hercegovini istraživala je skupina liječnika iz Sarajeva. Prilozi bosanskohercegovačkih bioetičara na ovom su simpoziju bili mnogobrojni i vrlo kvalitetni, a ističem ono Dževada Hodžića s Fakulteta islamskih nauka iz Sarajeva o filozofiji Jalaluddina Rumija – kojom je Unesco posvetio 2007. Posebnu je pozornost izazvalo izlaganje Ismeta Cerića, Farisa Gavrenkapetanova i

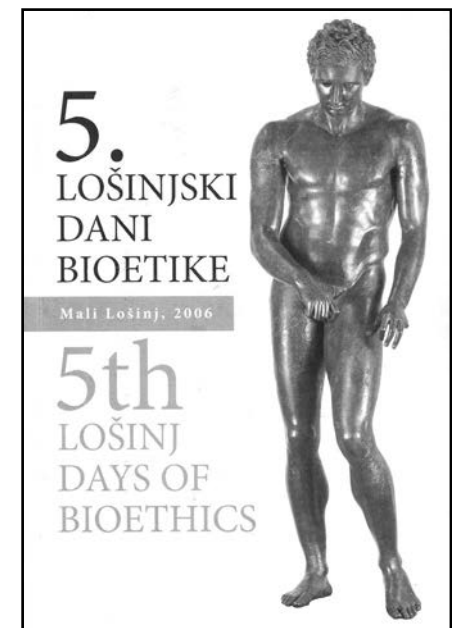

Jasmine Krehić o ulozi etičkih komiteta u radu zdravstvenih institucija, koje je otvorilo burnu raspravu o kompetenciji članova, kriterijima za izbor i otvorenosti etičkih komiteta za javnost i medije, umnogome uzrokovanu i kompleksnom bosanskohercegovačkom zbiljom u kojoj se, uz ostale čimbenike, događaju i “stalni pritisci ekonomije na zdravstvenu službu”.

Iscrpno je i s dubokim uvidom u albansku stvarnost, u kojoj se još osjećaju posljedice bivšeg totalitarnog sustava (u kojem je tortura bila uobičajena, ali i ilegalni eksperimenti na ljudskom mozgu za strane farmaceutske tvrtke) bilo i izlaganje Bardhylla Čipija o problemima “loše medicinske prakse” (i *loše sarajeviti*), odnosno suodgovornosti liječnika za sustav zdravstvene skrbi u Albaniji. Čipi je autor udžbenika iz bioetike za studente Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Tirani i jedan od rijetkih entuzijasta u području bioetičke edukacije i senzibilizacije albanskog društva o tim pitanjima.

Ženska tijela – “slomljena” politička tijela

Bioetička izlaganja iz obzora feminističke teorije, iako malobrojna, na lošinjskim su Danima bila uvijek dobrodošla, cijenjena i potica(j)na. Dobre tradicije držale su se i ovogodišnje izlagačice iz Zagreba u iznimnim izlaganjima – “Zajednica povijesti i prirode. Kritika *prirodnoga protoka* arhitektonikom sustava *porodica – građansko društvo – država*” (Ankica Čakardić, filozofkinja), “Ženska tijela – ‘slomljena’ politička tijela. Društvena kontrola žena pomoću reproduktivnih tehnologija” (Branka Galić, sociologinja) i *Suvremeni mitovi o ženskoj seksualnosti* (Korana Simonović, psihologinja). ■

Kulturna politika

Mobilnost u međunarodnim kulturnim politikama

Biserka Cvjetičanin

Povezivanje i mobilnost umjetnika, ali i studenata, posljednjih godina dobivaju sve veću važnost ne samo u državama članicama Europske Unije, nego i ostalim europskim i svjetskim zemljama te ukazuju na novi smjer interkulturalne komunikacije. Unatoč imigracijskim politikama koje otežavaju dobivanje viza i radnih dozvola za umjetnike iz zemalja izvan EU, ipak polako, ali sigurno, raste razumijevanje službenih organa da mobilnost umjetnika može predstavljati bogatstvo i za zemlju primateljicu i za zemlju iz koje umjetnik dolazi

Prije nekoliko godina njemački teoretičar kulture Tom Holert održao je u Zagrebu predavanje o povezivanju i mobilnosti umjetnika. Umjesto da stvaraju u tradicionalnim zajednicama, kao osamdesetih godina, u novije vrijeme umjetnici kreiraju povezani mrežama, odnosno vezama koje su dijelom materijalne, a dijelom virtualne, no uvijek nomadske i transkulturalne. Štoviše, osnivaju se mreže posvećene isključivo mobilnosti umjetnika, kao što je, na primjer, mreža *On the Move*. Europska unija promiče mobilnost umjetnika i ona je unutar Unije neupitna, ali se problemi javljaju u povezivanju s drugim regijama i kontinentima, osobito kada je riječ o vizama (sjetimo se ovdje i našeg slučaja, s pakistanskim umjetnicima).

Primjer Nizozemske

Nizozemska je među prvim zemljama koje su učinile napor u jačanju i olakšavanju kulturne mobilnosti, odnosno mobilnosti umjetnika između Nizozemske i izvaneuropskih zemalja. Kao što navodi Caroline Bakker u svom izvješću, "umjetnici su uvijek putovali: u Srednjem vijeku, pjevači, glazbenici, glumci, putovali su s jednog dvora na drugi. Granice i imigracijski propisi su mnogo noviji izumi". Sudjelovanje u međunarodnim aktivnostima od vitalnog je značaja za umjetnike, jer oni pronalaze inspiraciju i razvijaju se u susretu, razmjeni iskustava i usporedbi s umjetnicima i publikom iz drugih kultura. Poticanje mobilnosti umjetnika i umjetničke proizvodnje upisano je među glavne ciljeve međunarodne kulturne politike nizozemskog Ministarstva obrazovanja, kulture i znanosti, te Ministarstva vanjskih poslova, a *motto* je te politike: *Nizozemska – Slobodna luka* (samo usput, izvrstan način poistovjećivanja cijele zemlje sa slobodnom lukom, nasuprot našim glupim nazivima, kao, na primjer, "mala zemlja za veliki odmor"). Međutim, dobiti vizu i radnu dozvolu je teško za umjetnike koji dolaze u Nizozemsku iz zemalja koje nisu u Europskoj uniji, te je potpuno jasno da imigracijska politika ne vodi u

dovoljnoj mjeri brigu o interesima koje kulturni sektor iskazuje u slobodnom međunarodnom protoku umjetnika i njihovih kreativnih dostignuća. U stvari, ističe Caroline Bakker, "postojeća imigracijska politika zasniva se na strahu da svatko želi ostati u Nizozemskoj". Stoga su Servisni centar za međunarodne kulturne aktivnosti, mreža TransArtists, Savez umjetničkih udruga i Udruga zaposlenika u umjetnosti i kulturi inicirali 2003. godine osnivanje Projektne grupe za pitanja viza i radnih dozvola umjetnika koja je u kratko vrijeme pokazala dobre rezultate: polako, ali sigurno, raste razumijevanje službenih organa da mobilnost umjetnika može predstavljati bogatstvo za oba društva – i za zemlju primateljicu, u ovom slučaju Nizozemsku, i za zemlju iz koje umjetnik dolazi.

Mobilnost studenata

Mobilnost studenata također je doživjela više faza, od one šezdesetih i sedamdesetih godina kada ih se nazivalo "ambasadorima kulture" svojih zemalja u drugoj zemlji, do studiranja na više sveučilišta, u više zemalja, što će, na primjer u Europi, omogućivati primjena Bolonjskog procesa. Nedavno objavljen *Global Education Digest 2006* (Unesco Institute for Statistics, 2006.) daje dragocjene statističke podatke o mobilnosti studenata (mobilnim studentima definiraju se oni koji studiraju u stranoj zemlji u kojoj nemaju stalni boravak) koja je, na svjetskoj razini, u razdoblju od 1999. do 2004. godine porasla za 41 posto, od 1.75 milijuna na 2.5 milijuna. Međutim, ovom postotku porasta razlog je brzo širenje visokog obrazovanja u svijetu, koje u istom razdoblju također bilježi povećanje od skoro 40 posto (od 92 na 132 milijuna), pa se time proporcionalno povećao i broj mobilnih studenata. Do promjena je došlo na drugim razinama, prije svega u poziciji Kine, zemlje iz koje odlazi najveći broj studenata u inozemstvo – 14 posto od ukupnog broja – prvenstveno u SAD, Japan i Veliku Britaniju. "Kina postaje vodeća snaga u internacionalizaciji visokog obrazova-

nja" (Hendrik van der Pol), što je dramatično promijenilo globalnu distribuciju mobilnih studenata. Naime, još u 1999. godini Istočna Azija imala je podjednak broj studenata u inozemstvu kao i Zapadna Europa; četiri godine kasnije ima ih za trećinu više (29 posto prema 17 posto Zapadne Europe).

Relativno gledajući, afrički studenti ostali su pri vrhu mobilnosti: jedan na svakih 16 studenata ili 5.9 posto studira u inozemstvu (kao razlog navodi se ograničen pristup domaćim sveučilištima ili njihova niska razina), dok se na drugoj strani, s jednim na svakih 250 studenata ili 0.4 posto u inozemstvu, nalazi Sjeverna Amerika (najniži postotak među svim zemljama ima SAD – 0.2 posto). Na šest zemalja dolazi 68 posto mobilnih studenata: na prvom su mjestu SAD (23 posto), a slijede Velika Britanija (12 posto), Njemačka (11 posto), Francuska (10 posto), Australija (7 posto) i Japan (5 posto). Možda su SAD ponosne što primaju najveći broj studenata iz cijelog svijeta, ali s daleko najnižim postotkom mobilnosti svojih studenata prema drugim zemljama (0.2 posto) morale bi se zamisliti nad tokovima interkulturalne komunikacije.

Mobilnost studenata Centralne i Istočne Europe iznosi 1.6 posto, a unutar tog postotka najviši porast u navedenom razdoblju imaju Albanija (30 posto), Makedonija (12 posto) i Bugarska (11 posto). Za Hrvatsku se navodi samo 8.2 posto, s naznakom zemalja u kojima studira najveći broj studenata: Njemačka, Italija, Austrija, SAD i Slovenija, što znači da se pitanju mobilnosti hrvatskih studenata treba pokloniti veća briga u visokoobrazovnoj, znanstvenoj i kulturnoj politici.

Unescova studija daje niz statističkih podataka koji mogu biti korisni u daljnjim analizama internacionalizacije visokog obrazovanja. Mobilnost umjetnika i mobilnost studenata omogućuju stvaranje novih i dinamičkih veza, nove načine povezivanja i interkulturalnog komuniciranja i dijaloga kojim smo danas svi zaokupljeni, ukoliko, omogućuju razumijevanje, poštivanje i promicanje raznolikosti kultura. ■

Mobilnost umjetnika i mobilnost studenata omogućuju stvaranje novih i dinamičkih veza, nove načine povezivanja i interkulturalnog komuniciranja i dijaloga kojim smo danas svi zaokupljeni, ukoliko, omogućuju razumijevanje, poštivanje i promicanje raznolikosti kultura

Andreja Kulunčić

Proširena definicija umjetnosti

Andreja Kulunčić danas je jedna je od najprisutnijih domaćih umjetnica na međunarodnim izložbenim manifestacijama, pa iako nastavlja izlagati i u Hrvatskoj, njezin je recentniji rad postalo praktično nemoguće pratiti bez uvida u sad već brojne projekte realizirane u inozemstvu. Iza sebe ima nastupe na Documenti 11 u Kasselu, Manifesti 4 u Frankfurtu, izlaganja na Istanbulskom i Liverpoolskom bijenalu, ali i u njujorskom centru za suvremenu umjetnost u okviru MoMA-e P.S.1 i u muzeju Whitney. Od lansiranja kod nas, ali i internacionalno, prilično zapaženih projekata poput *Closed Reality – Embrio* i *Distributivne pravde* prošlo je već nekoliko godina. U međuvremenu je, kao nastavak prije spomenutih, aktiviran novi online rad *Cyborg Shop*, a realiziran je i niz drugih projekata od kojih mnogi u javnom prostoru i izvan galerijskih okvira.

U presjeku je riječ o praksi usmjerenoj na društveno angažirane teme, koja se najčešće obraća mnogo široj publici od one galerijske. S druge strane, metoda kojom se umjetnica koristi u nekima od svojih projekata je interdisciplinarnost, što znači da su u njih uključeni stručnjaci iz različitih disciplina, poput sociologa, filozofa ili marketinških stručnjaka i dizajnera.

Njezina samostalna izložba *Mjesto pod suncem* u Galeriji Nova neka je vrsta retrospektive onog dijela radova Andreje Kulunčić koji hrvatska publika dosad nije vidjela, ili je pak njihova galerijska prezentacija, zbog karaktera samih radova, možda bila izostala. Između ostalih, riječ je o projektima poput *Austrians Only*, koji se bavio problematikom imigranata iz njihove (kao Drugoga) vizure, zatim *Teenage pregnancy* i *Artist from*, nastalih u sklopu Bijenala u Liverpoolu, odnosno Manifeste, te *The New York Art Scene for Dummies* koji je ironično tematizirao modele uspjeha na umjetničkom tržištu.

Kada si se nakon studija u Beogradu i Budimpešti sredinom devedesetih pojavila u Zagrebu i na hrvatskoj umjetničkoj sceni, vrlo si brzo započela istraživati mogućnosti Interneta kao medija, te kreirati svoje prve web projekte. Je li za to postojao neki poseban razlog?

– Sredinom devedesetih u Hrvatskoj smo imali dosta zatvorenu situaciju, u svakom pogledu, ograničenja u

materijalnom smislu kao i u komunikaciji s vanjskim svijetom. Internet mi se činio prije svega odgovarajućim medijem za realizaciju radova jer je podrazumijevao minimalan trošak i prostor za rad, a s druge je strane omogućavao širu komunikaciju, i s ljudima vani. Također je u to vrijeme bio novi medij u kojem su se otkrivala široka i potpuno nova područja istraživanja, pa mi je i stoga bio zanimljiv, ali kao što rekoh... nije to bio moj svjesni izbor, nego jedan od načina da pronadem svoj put unutar današnjih okolnosti.

Pitanje demokratske naravi Interneta

Čak i neki od tih ranih, opsegom mnogo manjih web-projekata, bavili su se društvenim i političkim pitanjima, pozicijom pojedinca u društvenom sistemu, fenomenom tranzicije, i tako dalje. Lako si bila jedna od prvih koji su u Hrvatskoj radili umjetničke projekte na webu, čini se da tebe tehnologija kao takva nije zanimala, koliko sam sadržaj koji je moguće na taj način iskomunicirati.

– To je točno: ima ljudi koji se bave Internetom na način da im medij predstavlja fokus rada, te ga kroz rad istražuju. Ja koristim Internet kao alat unutar moje metodologije, za svoj rad odnosno svoju umjetničku praksu. Služim se njime kao što netko drugi koristi glinu ili boju, ali naravno ne radi glinu ili boje, nego kao medij s pomoću kojeg prenosim određenu poruku ili ideju. Ranih radova se sada slabo sjećam, no uglavnom su se bavili idejom demokracije. Postavljala sam pitanja poput: pomaže li Internet zaista u demokratizaciji društva, jesmo li bolje informirani, omogućuje li zbilja veću otvorenost, jesu li naše odluke relevantne u demokratskom procesu? U to je vrijeme i predsjednik Tuđman još bio živ, pa su pitanja imala i neke konkretnije i tada aktu-

Marko Golub

U povodu svoje izložbe *Mjesto pod suncem* održane u zagrebačkoj Galeriji Nova od 30. svibnja do 24. lipnja 2006. umjetnica govori o položaju umjetnika na njujorskom tržištu, zapadnoeuropskom modelu financiranja umjetnosti, o svojoj umjetničkoj praksi koja se bavi društveno angažiranim temama i obraća se publici široj od one usko galerijske, o izbjegavanju agresivnosti u prenošenju poruka publici, o razlikama u načinu financiranja američkih i zapadnoeuropskih umjetnika...

Uspjeti na umjetničkom tržištu New Yorka možete samo iz određenih startnih pozicija: ako ste mlađi od 35 godina, bijele ste boje kože, studirali ste umjetnost na Sveučilištu Columbia i relativno ste imućni

alne elemente, ali generalno se sve moglo sažeti na pitanja demokracije i odabira. Kasnije su projekti postali malo opsežniji, izrasli su u neke opće teme od kojih je jedna bila *Distributivna pravda*, kojom sam se pet godina bavila surađujući s cijelim timom stručnjaka. Na određen način ti rani projekti jesu snažno obilježili moj daljnji rad.

Koliko je bitna estetska komponenta u tvojim radovima, odnosno vizualno oblikovanje materijala kojima se služiš?

– Vizualno oblikovanje materijala ovisi o onome što želim iskomunicirati u konkretnom projektu. Ako određenu ideju, poruku ili *statement* želim prenijeti preko velikih *billboarda* na cesti, onda angažiram osobu koja se inače bavi takvom vrstom komercijalnog dizajna. U slučaju projekta *Zatvorene zbilje – Embrij*, koji je imao više umjetničku podlogu, pozvala sam web dizajnericu koja je već radila slične umjetničke projekte, manje lijepe i manje estetizirane. Dakle, vizualnu komponentu gledam u kontekstu cilja koji želim ostvariti određenim radom, ali nije mi bitna kao umjetnost sama po sebi niti me zanimaju njezine estetske kvalitete u klasičnom smislu odnosno poimanju lijepog.

U interaktivnim dijelovima radova poput *Distributivne pravde*, *Embrija* i *Cyborg shopa* nije odmah jasno naznačeno kako je riječ o umjetničkom istraživanju, ili znanstvenom, ili sociološkom istraživanju, nego radije puštaš da se sudionici malo igraju, a tek im naknadno podastireš opću sliku onoga u što su se upleli i u čemu, na kraju, sudjeluju. Koliko ti je bitna ta komponenta "igre" u komunikaciji s publikom?

– Kod nekih je radova to jako bitno, riječ je o elementu koji koristim da bih privukla pozornost posjetitelja. Interaktivni radovi, koji traže reakcije i sudjelovanje posjeti-

telja, moraju biti privlačni i što više *user-friendly*, bez obzira na to je li riječ o igrama, upitnicima, intervjuima ili namještaju koji koristim u galerijskim instalacijama. Trudim se ne odbiti publiku od sadržaja previše mračnim ili prekomplikiranim izgledom. Ako je pak riječ o nekoj vrsti društvenog *statementa*, metodologija je tada potpuno drukčija, jer je ponovo riječ o drugoj vrsti rada.

Bavljenje Jastvom i Drugim

Radovi *Teenage pregnancy*, a donekle i *Austrians Only* u marketinškoj komponenti imaju određenih sličnosti s ranijima, ponajprije NAMA-om iz 2000. i serijom plakata u javnom prostoru s fotografijama umjetnika-sudionika Manifeste *Artist from*. Plakati i leci ovih projekata pri površnom pogledu daju onu bezbrižnu sliku kojom nas napajaju reklamne kampanje, a tek se pažljivijim gledanjem razotkrivaju potisnuti problemi koji stoje iza toga. Teme kojima se baviš nikad, naime, nisi promatračima prezentirala na izravan ili agresivan način. Misliš li da takva metoda ima snažniji učinak?

– Želim promatrača neprimjetno izmjestiti u drugu poziciju, izvući ga iz njegove sigurne ravnoteže, jer znam da ga ne mogu navesti da nešto uistinu iščita ako je poruka koju prenosim u bilo kojem smislu agresivna ili brutalna. Ona mu mora biti servirana tako da mu ostane u glavi nakon što ju je pročitao, nakon čega će je možda osvijestiti, a možda neće. Naravno, ne možete u nekome potaknuti nešto što on možda ne želi osvijestiti, ali ako je dobar primatelj, i ako ste mu pristupili na suptilan, neagresivan način, možda će to imati efekta na njegovu, recimo, svijest o vlastitom društvenom okruženju. Najbolji primjer za to je rad *Samo za Austrijance* koji se sastoji od oglasa koji izgledaju posve uobičajeno, u kojima se nude poslovi čistačica ili radnika na gradilištima. U njima sam promijenila samo jedan detalj – napisano je kako se na oglas mogu javiti samo Austrijanci, a ne Turci ili naši ljudi koji najčešće dobivaju poslove koje oglasi nude. Kroz tu su se malu igru Austrijanci mogli osjetiti na neki način prozvanima, jer su imigrantima, bez obzira na njihovo možda i visoko obrazovanje, ponuđeni najgori poslovi s nemogućim radnim uvjetima. Austrijanci koji kao

Na putu doma, dvokanalni video, izložba suvremene umjetnosti Trg Moskva, Muzej Ludnig, Busimpešta, 2003.

razgovor

Artist From... in-situ projekt, Manifesta 4, Frankfurt, Main, 2002.

poslodavci uzimaju imigrante za rad na crno vjerojatno se nikad vjerojatno nisu zapitali o težini pozicije tih ljudi. Moj je rad barem potaknuo pojedince da se na trenutak zamisle.

Veći dio projekata probranih za izložbu u Galeriji Nova rađeni su u okviru inozemnih izložbi, i u svojoj su temi sadržavali neku vrstu lokalne specifičnosti. Primjerice, projekt Maloljetnička trudnoća u Liverpoolu rađen je baš za Veliku Britaniju, zemlju gdje je taj problem osobito izražen, a Austrians Only, čiji leci i oglasi kod Austrijanaca neizravno provociraju osvještavanje problema diskriminacije i nesuosjećanja prema strancima u njihovoj zemlji. Treba li postavljati pitanje "prevodivosti" takvih projekata u odnosu za druge sredine?

– Ne mogu se prevesti u potpunosti, jedan na jedan. Ostanimo na primjeru rada *Samo za Austrijance*. U inscimiranoj smo situaciji zapravo mi "oni drugi". Dakle, bila je riječ o oglasu usmjerenom na one koji najčešće nude takve poslove, dok smo u našoj sredini upravo mi, a mnogi su od nas bili u takvoj situaciji, oni koji se takvih poslova često primamo. Nije prevodiv u smislu da ne mogu ponovo tiskati isti oglas u našim novinama s izmjenom *Samo za Hrvate*, ali barem kroz općenito informiranje o samom projektu problem se može donekle "transplirati" u našu sredinu. Problem kojim se bavim u radu *Teenage pregnancy*, realiziranom za Liverpoolsko bijenale, kod nas nije toliko izražen. Međutim, kako je britanska socijalna politika nešto što često izdvajamo kao primjer na koji se treba ugledati, ovo za nas može biti prilika da se zapitamo je li ta britanska socijalna politika zbilja model koji treba nekritički kopirati, ili i u njemu ipak postoje otvorena pitanja o kojima tek treba razgovarati.

Zašto je ovo/nešto umjetnost?

Zapravo vrlo malo znamo o tvojim prvim umjetničkim počecima. Kad si se, uopće, kao diplomirana kiparica, zainteresirala za interdisciplinarnu projekat s jedne i mogućnost društvenog angažmana kroz umjetnost s druge strane?

– Moramo razdvojiti te dvije stvari. O projektima koji su

sadržavali određenu vrstu društvenog angažmana uglavnom smo upravo razgovarali, dok su drugi, interdisciplinarni projekti poput *Distributivne pravde*, *Cyborg Shopa* ili *Embrija* uglavnom bili više vezani uz takozvana univerzalna pitanja poput, primjerice, genetskog inženjeringa, naše spremnosti i etičke zrelosti za sve tehnološke napretke koje znanstvenici predviđaju, i tako dalje. Što se tiče prve grupe radova, koje možemo nazvati društveno angažiranim, ili drugih radova koji se bave društvenom problematikom, ključni pomak u mome promišljanju, ako iskreno promislim, dogodio se tijekom mog jednogodišnjeg boravka u Latinskoj Americi. Kasnije sam bila i u Indiji gdje situacija nije nimalo bolja, no prvo je iskustvo ipak bilo najbolnije, možda i zato što sam tada imala tek 23 ili 24. godine, tek završeni studij i mnogo elana, vjere, ljubavi i divljenja prema kulturi i umjetnosti koje sam se nagledala u Europi.

Međutim, kada dođete u Latinsku Ameriku počnete razmišljati, recimo, o Španjolskoj, i na čemu je ona izgradila sve što je izgradila, ne samo Španjolska nego i druge dominantne zapadne kulture. Nakon tih godinu dana vratila sam se kući krajnje depresivna, ništa mi od onog čemu sam se prije divila nije bilo više toliko lijepo niti drago, čak sam se i sama osjećala pomalo ukaljano blatom, sudionikom u svemu tome. Takvo iskustvo ne možete jednostavno izbaciti iz svog sustava, ono ostaje u vama i prisiljeni ste barem pokušati prenijeti nešto od toga i ljudima oko sebe. Ne možete, naravno, izravno osvjestiti takve stvari, ali postanete osjetljiviji na probleme manjeg opsega, svakako manjeg u odnosu na ono što ste vidjeli – djecu od 3-4 godine koja sama prose na cesti, na kojoj i umiru od gladi i bolesti...

S interdisciplinarnim projektima krenula sam 1998. i 1999., kada je Hrvatska u društvenom i političkom smislu još bila izrazito zatvorena. U takvim sam uvjetima osjećala kako smo svi mi također ostajali izolirani i zatvoreni u svojim pojedinačnim disciplinama, radeći uglavnom nešto usko i samo za sebe, te kako nije bilo nikakvih mostova koji bi nas povezali. Silno sam željela razgovarati s biologima,

filozofima, teolozima ili znanstvenicima iz različitih oblasti, s ljudima koji svoj posao rade sjajno u granicama disciplina kojima se bave, te pokušati inicirati nešto što će nas navesti da radimo zajednički i podijelimo iskustva jedni s drugima. Moram reći da je iskustvo rada na interdisciplinarnim projektima bilo uistinu prekrasno, u svakom je slučaju bilo mnogo lakše nego ponirati u probleme, pri čemu se često susrećete s teškim situacijama. Mislim, kada radite s azilantima, ti vas susreti moraju pogoditi – i po mjesec dana potom ne znate što biste sa sobom. Povremeno se dogodi i da nekome, neovisno o tome da radite umjetnost, i konkretno pomognete, bilo u novcu, hranu ili na treći način, ali opet ste svjesni da ste neutralizirali neku nevolju samo nakratko, jer dakako da, generalno, problem nije riješen. Lijepo je ponekad vjerovati i u to kako ste možda pokrenuli nešto pozitivno u nekome tko je vidio vaš rad, ali to je otprilike to. Ovdje se ipak stvorila energija među svima nama – bilo nam je lijepo, i meni i suradnicima, i ljudima koji su dolazili na te izložbe. Tu energiju razgovora i interakcije htjela sam izložiti i u Galeriji. Smatram da većina ljudi zapravo ne zna razgovarati, biti u interakciji s drugima, prečesto se ljutimo jedni na druge, uvredljivi smo, umjesto da pokušamo "naučiti" od drugoga ili pristati na dijalog, koji je često najbolji dio ovakvih suradnji.

Pitanje "Zašto je ovo umjetnost?" nešto je što si, kako sama često kažeš, mnogo puta čula na tribinama organiziranim u sklopu tvojih projekata. Ono je još zanimljivije ako ga sagledamo uzimajući u obzir činjenicu da s jedne strane postoje umjetnička djela čije se "umjetničko" određenje čini samorazumljivim, a s druge ona čija su definicija kao "umjetnosti" javnost i publika sklone dovoditi u pitanje. Što je tvoj odgovor na takvo pitanje?

– Mnogo me ljudi pitalo zašto sam odlučila organizirati, za trajanja izložbe u Galeriji Nova, diskusiju na tako banalnu temu. Međutim, zbilja su me često, posebno u istočnoj Europi, upravo to pitali kad sam radila prezentacije svojih projekata. Budući da su dosadašnje diskusije za temu imale genetski inženjering, raspodjelu dobara ili druge teme koje su proizlazile iz projekata, obično sam obećavala da ćemo se pitanjem *Zašto je ovo umjetnost?* baviti nekom drugom prilikom, iako je riječ o najiskrenije postavljenom pitanju, i ne shvaćam ga napadačkim ili provokativnim. Uglavnom, čini se da je sada ta prilika.

Umjetnost kao odraz i kritika društva

Cijelo događanje zamislila sam kao razgovor u kojemu nam, naravno, nitko neće definicijom objasniti "zašto je to umjetnost", ali barem se stvara prilika da se svi oni koji imaju nešto reći na temu nađu na jednom mjestu i pokušaju otvoreno razgovarati o ovoj vrsti umjetničke prakse. Moram dodati da onda kada su se moji radovi pojavljivali na ulici – kao u slučaju projekta *NAMA*, ili u obliku oglasa u novinama kao kod *Austrians only* – sve se te stvari ljudi u tom konkretnom trenutku i na konkretnom mjestu uglavnom jako dobro razumijevali i prihvaćali. Publika kojoj su oni bili namijenjeni, i ne znajući da je riječ o umjetničkim radovima, na njih je općenito jako dobro reagirala. Problemi se događaju onda kada se to prenosi kao informacija u galeriju. Tada su očekivanja drukčija. Kad uđete u galeriju i nađete na takav rad – tek se tada neko zapita "zašto je ovo umjetnost i kao takvo postavljeno u izložbenom prostoru?". Upravo o tome želimo razgovarati.

Jedna od dilema koje se provlače kroz rad *The New York Art Scene For Dummies* jest buduća orijentacija hrvatske umjetničke scene, koja može ići ili prema američkom tržišnom modelu liberalnog kapitalizma ili zapadnoeuropskom modelu javnog financiranja. Koje je tvoje mišljenje o tome, je li takva tranzicija moguća u našim uvjetima, i koje su prednosti jednog i drugog modela?

– Kad radim takvu vrstu istraživanja obično ne zauzimam nikakav otvoreni stav, jer mi se čini kako bi to previše utjecalo na ljude koji odgovaraju na upitnike, i na njihove odgovore u intervjuima kao mojim istraživačkim metodama. Ali, evo, kad me već pitate, osobno mislim da bi ipak taj zapadnoeuropski model za nas bio bolji. Ovaj koji sada imamo, koliko god imao dobrih strana koje možda želimo zadržati, nažalost je neodrživ. U ovoj se tranziciji sve mijenja, a sfere umjetnosti i kulture možda će biti posljednje, ali i one će se morati priključiti toj tranziciji jednostavno zato što se mijenja sam sustav unutar kojeg djeluju. Iskreno se nadam da ćemo ići prema zapadnoeuropskom modelu, u kojem država izdvaja golem za umjetnost, što je zapravo i pretpostavka da možemo raditi ovu vrstu kritične umjetnosti. Razgovarala sam s ljudima u Austriji i Njemačkoj, i oni smatraju kako je posve u redu da se porezni novac koji se odvaja za kulturu troši i na one projekte koji možda kritiziraju društveni sustav, osvještavaju ili čine vidljivima njegove nedostatke. To znači da se sustav otvara kritici, bez obzira na to što je kritika praktično plaćena novcem od poreza.

U Americi je situacija potpuno drukčija, jer morate raditi s privatnim fondovima koji ne gledaju blagonaklono na činjenicu da neki rad eventualno kritizira onoga tko

ga je financirao. Zbog toga je tamo vrlo malo zaista kritične umjetnosti. Ako je ima, ona je marginalizirana, a budžeti su za najmanje jednu ili dvije nule manji u odnosu na one koje za istu vrstu umjetnosti osiguravaju Austrija ili Njemačka, odnosno iznosi su za jednu ili dvije nule veći u New Yorku za "komercijalnu" umjetnost. Naravno da bi iz moje točke gledišta bilo bolje da se usvoje modeli koje nudi zapadna Europa kao što, s druge strane, umjetnicima koji rade neku drugu vrstu umjetnosti možda više odgovara američki tržišni model. Ovo drugo bi, međutim, podrazumijevalo više privatnih kolekcionara, više privatnih fondova iz kojih bi se umjetnost financirala, i mnogo više ljudi koji bi umjetnost na taj način konzumirali. Još ćemo vidjeti – možda će se naći i neki "miješani model", ali u svakom se slučaju nadam da ćemo biti mudri u svojoj odluci, na korist svih nas...

Zanimljivo je da je Closed Reality – Embryo, rad koji funkcionira kao internetska aplikacija, na prodaju u pet kopija. Što se događa kad neka institucija taj rad kupi? Prestaje li biti dostupan širem krugu korisnika, mijenja li domenu, i pod kojim se uvjetima općenito takvi radovi kupuju?

– Samo bih ukoliko objašnila o čemu je riječ. *Embryo* sam pokrenula s grupom stručnjaka 1999., a 2000. je on prvi put bio izložen u Galeriji Miroslav Kraljević. Već je tada imao dva dijela. Prvi je dio igra na Internetu u kojoj dvije osobe, naizmjenično određujući željene osobine, virtualno kreiraju ljudski embrio. Stvoreni zametak ulazi u galeriju, a statističke podatke prikupljene iz galerije embrija uspoređujemo s onima koji su poželjni, koji određuju, kako smo ga nazvali, "normalno društvo".

Honoriranje umjetnika za rad u netradicionalnim medijima

U drugom dijelu pozvali smo znanstvenike, teologe, filozofe i biologe da javno razgovaraju o tome, dakle: kako će naše društvo izgledati u slučaju da i ako manipuliranje ljudskim genima bude dopušteno, kosi li se to s etičkim načelima, te jesmo li za sve to uopće spremni? Zanimalo me s kakvim ćemo se pitanjima susresti u različitim društvenim i kulturnim kontekstima, pa smo slične diskusije organizirali i u drugim zemljama, poput Indije, Nizozemske i Sjedinjenih Država. Diskusije smo snimali, a kasnije smo kroz dokumentaciju i statističke podatke uspoređivali promišljanja na tu temu.

Očekivano je, ako imate rad u takvom mediju logično je pitanje pod kojim ga uvjetima možete i želite prodati? U ovom trenutku prodat je na način da onda kada bude

skinut s Interneta – a to će se dogoditi čim Internet bude tehnološki daleko napredniji od onoga što je 2000. bilo moguće pokretati na serverima – bude postavljen na lokalni server u samom muzeju, gdje se nastavlja interakcija i dalje dopunjava baza embrija. Posjetitelji će, dakle, i dalje moći kreativno sudjelovati u razvoju projekta, te se tako rad neće svesti na puku dokumentaciju. S druge strane, i sva dokumentacija o onome što smo radili tijekom šest mjeseci putovanja, razgovora i diskusija ostaje kao zaustavljeni trenutak u vremenu. Naime, kad govorimo o budućnosti, zapravo govorimo sami o sebi, odnosno o našoj vlastitoj projekciji onoga što zamišljamo kao idealno društvo sutrašnjice. Za dvadeset godina ljudima će biti zanimljivo vidjeti kakve su te projekcije bile, i kakvu smo budućnost zamišljali.

Budući da nagradna igra koju si uključila u aktualnu izložbu proizlazi upravo iz problematike tržišta i percipiranja vrijednosti umjetničkog djela u javnosti, možeš li nam ukratko ispričati o čemu je konkretno riječ?

– Jedno od pitanja s kojima sam se susrela kada sam počela pripremati izložbu u Galeriji Nova bilo je kako te radove ponovo dinamizirati u galerijskom kontekstu, jer nisam željela imati samo osam *printeva* na zidu koji će čekati da ih publika pročita i pokuša razumjeti njihov neki drukčiji kontekst. Nije ih također bilo moguće potpuno prevesti u novu situaciju, pa sam na kraju ponudila četiri nova sadržaja: multidisciplinarnu radionicu, "kavu s umjetnicom" svakog četvrtka između 17 i 19 sati, razgovor *Zašto je ovo umjetnost?* i igru s nagradnim fondom od 10.000 eura, što ću kasnije i objasniti. Tijekom izložbe mogli ste ispuniti anketni listić s pitanjima vezanima uz predstavljene projekte, a na njezinu kraju bilo je izvlačenje dobitnika. Nagrade, kojih ima 10, su moji radovi, a fond od 10.000 eura definiran je vriednostima koje smo procijenili pod uvjetima zapadnog tržišta. Sada dolazimo do odgovora na pitanje – *zašto?* Posljednjih nekoliko mjeseci susretali smo se s toliko nagradnih igara u kojima se na različite načine

dijeli sve i svašta. Ovo je samo još jedna igra, u kojoj se dijele djela suvremene umjetnosti kao nešto za što mnogi ne bi ni pomislili da uopće ima vrijednost u onom obliku u kojem ju ovdje prezentiram, preteču u novčani ekvivalent. To je pokušaj osvještavanja činjenice da je riječ o predmetima, uglavnom *printevima*, koji imaju stvarnu tržišnu vrijednost tamo gdje razvijeno tržište kao takvo uistinu postoji, a ovo je prilika da i o toj vrlo općenitoj temi progovorimo.

Jedno od pitanja koje postavljate u anketnom listiću ponudjenom na ispunjavanje posjetiteljima izložbe jest "Trebaju li umjetnici primati honorare za svoja izlaganja u galerijama?". Zanima nas što ti misliš o tome, i kakva su iskustva umjetnika iz razvijenih zapadnih zemalja po tom pitanju?

– Pitanje je vezano uz rad u kojem smo istraživali koliko razni inozemni, po prisutnosti na događanjima međunarodni umjetnici godišnje zarađuju od umjetnosti, i uspoređivali te iznose s prosječnim godišnjim zaradama u matičnim zemljama iz kojih dolaze (riječ je o radu *Artist from...* realiziranom za Manifesti 4). Zanimalo nas je još nekoliko stvari: razlike u zaradi umjetnika sa Zapada i Istoka, usporedbe između žena i muškaraca koji se bave umjetnošću, odnosno umjetnika i umjetnica, te razlike u načinu života koji si mogu priuštiti, pogotovo ako znamo da ih kompariramo s podacima o "prosječnoj", a ne zaradi visokokvalificiranih radnika.

Priručnik za umjetnički uspjeh, za početnike

Pitanje je postavljeno u kontekstu ovog rada i činjenice

da ljudi koji se bave suvremenom umjetnošću uglavnom ostaju zakinuti za sredstva za materijalni život, a u mnogim slučajevima, kao u nas, ne primaju nikakve honorare za izlaganja u galerijama. Znači, svi koji su uključeni u organizaciju neke izložbe primaju honorar ili plaću za to što rade, osim samih umjetnika. To se nije promijenilo od mnogo drukčijih vremena, kada je vaše izlaganje slika ili skulptura značilo određenu promociju jer se očekivalo da ćete iste, manje ili više uspješno, kasnije prodati. Umjetnička praksa kojom se ja bavim u svijetu ima svoje tržište, unatoč tome što je naše tržište suvremene umjetnosti nerazvijeno i gotovo nepostojeće. Situacija je, međutim, danas općenito mnogo drukčija, jer ako radite projekt koji od vas zahtijeva više mjeseci svakodnevnog rada, onda si ne možete dopustiti da vam umjetnost bude hobi, a da paralelno imate regularni posao s osmo-satnom dnevnom satnicom. Normalno je onda očekivati da vam naručitelj vašeg umjetničkog projekta barem pokrije troškove koje imate. Vani se to rješava kroz takozvani *artist fee*, odnosno umjetnički honorar kojim se možete uzdržavati tijekom jednog, dva ili tri mjeseca, ovisno o tome koliko dugo morate raditi na projektu. U tom smislu – da, mislim da bi umjetnici trebali dobivati honorare za izložbe. Već smo pokretali nekoliko akcija vezanih uz to, i nadam se da će se uvjeti s vremenom promijeniti. Izvođači na sceni i glazbenici ipak dobivaju neki honorar, bez obzira je li on odgovarajući ili ne u odnosu na ono što rade, ali u usporedbi s nulom koju mi dobivamo da, mislim da smo zakinuti i da će se to jednom morati promijeniti.

Projekt The New York Artworld for Dummies započeo je u New Yorku prošle godine, ali si ga ipak u idućim fazama proširila diskusijama i istraživanjima u Rijeci, i sada u Zagrebu. Zbog čega?

– Taj projekt ima pomalo ciničan predznak. Ideja je da na kraju istraživanja pripremimo i objavimo knjigu koja bi reproducirala formu popularnih žuto-crnih vodiča "for Dummies", onih koji vas podučavaju kako postati vrhunski vrtlar, *sommelier* ili budist u 10 minuta. Na žalost, mi uistinu i vidimo kapitalizam u takvom ružičastom svjetlu, sanjajući sliku dalekog New Yorka kao centra moći, uspjeha, novca i slave. Moja je ideja bila dekonstruirati tu sliku objavljivanjem "vodiča za neznalice" koji bilo kome može pomoći da u najkraćem mogućem roku postigne uspjeh u umjetničkom svijetu New Yorka. Istraživanje u kojem su korištene metode anketiranja i intervjua pokazalo je, naime, da je to itekako moguće s određenih startnih pozicija: ako ste mladi od 35 godina, bijele ste

boje kože, studirali ste umjetnost na Sveučilištu Columbia i relativno ste imućni. Takav "pozitivan" vodič ima smisla pročitati, pogotovo ako ćete na kraju ipak realnije sagledati svoju poziciju ili barem shvatiti kako uspjeh i nije tako jednostavan i demokratski obojen.

Interdisciplinarna narav suvremene umjetnosti

Istraživanje je nastavljeno u Hrvatskoj iz jednostavnog razloga što sama krećem iz hrvatske perspektive, i upravo me zanimao baš taj odnos velikih centara moći kao što je recimo New York, i jedne male umjetničke scene kao što je ova hrvatska. Morali bismo ispitati našu percepciju uspjeha, prisutnosti domaćih umjetnika na svjetskim izložbama, zbilja procijeniti kakve su naše mogućnosti i koliko smo uopće kao mala scena zanimljivi, primjerice, New Yorku. Nakon njujorške izložbe organizirali smo još nekoliko okruglih stolova, uglavnom ima više razina preko kojih želim propitati tu temu, ali za samu knjigu još nismo našli novac. Budući da se ne može baš strogo definirati ni kao knjiga ni kao umjetničko djelo, potrebno je pronaći odgovarajući način s kojim ćemo aplicirati s tim projektom. Inače su me o knjizi pitali mnogi mladi umjetnici koji bi je voljeli imati. Iako glavna ideja nije navesti stvarne formule uspjeha, ima tu i zanimljivih savjeta koji vam, ako ih se pridržavate, ipak mogu pospješiti karijeru.

Što sljedeće pripremaš nakon ove male retrospektive u Galeriji Nova?

– Mislila sam se vratiti školovanju, ponovo malo učiti, pročitati neke stvari koje nisam stizala u posljednjih 5-6 godina kad sam dosta putovala. Pokušat ću se malo smiriti ovdje na godinu ili dvije i vjerojatno upisati kombinirani studij na Filozofskom fakultetu. Najviše me u ovom trenutku zanimaju sociologija, antropologija i filozofija. Život po aerodromima i hotelima stavlja vas u takvu vakuumsku situaciju da svu svoju energiju i koncentraciju ulažete u to da odradite to što trebate odraditi, a čim završite s jednim mjestom i jednim projektom, već ste u drugome, tako da ne stignete ni preraditi prošlo iskustvo. I zapravo je ova retrospektiva ujedno zatvaranje jednog kruga. Trenutačno radim dva-tri manja projekta od kojih će se jedan baviti robotima, a drugi temom *kako čitamo?*. Zanima me kako čitamo knjige, što se u tom smislu promijenilo s društvenom tranzicijom, čitamo li površnije, čitamo li više iz zabave...? Neki veliki, dugotrajni projekt s većim budžetom, kao ni veću izložbu, u ovom trenutku ne planiram. ■

Razgovor je emitiran u emisiji Kulturni intervjui na Radiju 101

film

Animafest 2006

Marina Kožul

Animacija je nesporno oduvijek bila "najnaprednija", najsuvremenija filmska vrsta dorasla izazovima tehnologije i uopće vremena. To se vrlo dobro moglo primijetiti i u ovogodišnjoj konkurenciji Animafesta gdje se mogla pratiti široka tematska lepeza filmova tretiranih različitim tehnikama

Ovogodišnji je Animafest nakon pokoje izmjene programske koncepcije – prelazak na godišnje izdanje (dvojbenu uspješna odluka o smjenjivanju dugometražne i kratkometražne produkcije, odnosno o njihovu nerazumljivom umjetnom odvajanju) i uvođenje natjecateljskog programa pod nazivom "Novi mediji" – filmskoj publici ponudio mnoge jake popratne programe te prilično ujednačenu konkurenciju. Iako se održavao u ne baš zavidnom terminu (12. – 17. lipnja) pa se morao boriti za publiku s nogometnim mundijalom, strani su autori i filmski profesionalci uspijevali održavati festivalsku atmosferu kakve se sjećamo s Animafesta.

Već nagrađivani filmovi

Izostanak ili rijetko posjećivanje Animafesta mnogih domaćih filmskih "profesionalaca" još je jednom potvrdilo da neki naši filmaši teško i tromo hvataju korak s globalnom uzbudljivom scenom gdje se vrlo živo smjenjuju tehnološko-stilski procesi, da ne kažemo eksperimenti, jer je animacija nesporno oduvijek bila "najnaprednija", najsuvremenija filmska vrsta dorasla izazovima tehnologije i uopće vremena. To se vrlo dobro moglo primijetiti i u ovogodišnjoj konkurenciji (Veliko natjecanje, Studentsko natjecanje) gdje se mogla pratiti široka tematska lepeza filmova tretiranih različitim tehnikama.

Neki odabrani filmovi iz Velikog natjecanja prošle su dvije godine pobrali vrhnje na gotovo svim vodećim svjetskim festivalima, spomenimo samo nominacije (*Tajanstvena zemljopisna istraživanja Jaspera Morella*, Anthony Lucas) i osvajanja prestižne nagrade Američke filmske akademije (*Ryan*, Chris Landerth 2004; *Mjesec i sin: Zamisljeni razgovor*, John Canemaker, 2006.). Neke smo imali prilike vidjeti na zagrebačkom festivalu 25 FPS u rujnu 2005., što u popratnom programu što u natjecateljskom (*Regulator* Ph. Grammaticopoulou, *Dies Irae* J. G. Periota, *Salierovo Meso* te Van Nuenenov *Pazi naftovod*), a u čije bi se okruženje mnogo sretnije uklopili i austrijska autorica Lia sa svojim *radio_int 14/37*, *Rezuckanje* S. Woloshena, pa čak i *Gradski raj* G. Denis.

"Boljka" Velikog natjecanja i dalje ostaju reklame, namjenski filmovi, džinglovi i videospotovi koji bi s obzirom na galopirajuću produkciju i zavidan festivalski život svoje mjesto morali potražiti u zasebnom programu. No činjenica je da se Veliko natjecanje ove godine svakako odmaklo od dosadašnjih, jer je očito selekcija poželjela natuknuti svu razvijenost i prodiranje animacije te njezino uspješno koketiranje s različitim žanrovima.

Naravno da se i u domaćem filmu suvremena strujanja osjećaju ponajviše u animaciji i eksperimentalnom filmu; uostalom ta je kratkometražna produkcija kroz povijest bila naša najjača strana, a ne dugometražna igranofilmska, te bi se tako prema njoj valjalo i odnositi. Pet filmova u službenim natjecanjima (*Silencijum*, Meštrović-Međurečan; *U susjedstvu grada*, J. Marušić; *Levijatan*, S. B. Narath, *Kućica u krošnj*, D. Kreč i *Vlak* G. Stojnić) te tri u panorami (*Soldat*, D. P. Bonnot; *Duplex*, G. Trbuljak i *Teorija odraza* D. Bakliža) samo potvrđuju život na tom polju. Razlog sasvim sigurno ne leži u festivalu na domaćem terenu jer se, primjerice, *Duplex* Gorana Trbuljaka našao u konkurencijama mnogih filmskih festivala (Krok, Sao Paulo, L'Alternativa, Animadrid...), *Kućica u krošnj* Darka Kreča prikazala se na korejskom SICAF-u, australskom MIAF-u, a čeka ga Odense u Danskoj i londonski LIAF, a na Animafestu je dobio posebno priznanje žirija u kategoriji filmova za djecu.

Slično je sa *Soldatom*, minuciozno dizajniranim lutkarskim privjencem Davida Peroša Bonnota, koji će se natjecati u kolozovu u Brazilu na Anima Mundiju te na popularnom ukrajinsko-ruskom Kroku. *Levijatan* Simona Bogojevića Naratha međunarodnu je premijeru imao u francuskom Annecyju te na irskome Darklightu, a animafestovski je međunarodni žiri tu 15-minutnu tragikomičnu filmsku operu u maketarsko-digitalnom okruženju izvedenu stop-animacijom zbog svoje nabijenosti simbolima, filmskim i inim referencijama nagradio drugom nagradom festivala (Zlatni Zagreb), dok je Marušić za intimističku dramu dobio posebnu nagradu žirija.

Inertni studenti

Na *Silencijumu* hvaljenog dvojica Međurečan-Meštrović, autora glazbenog spota *Ciganjska*, prelomio se jedan od ozbiljnijih problema Animafesta, a to je problem projekcije. Usred filma otkazao je zvuk, te se film morao ponoviti. Ne baš sjajna videoprojekcija (problemi s aspektima slike), nagužvano platno govore o lošim uvjetima u kojima se održava najstariji i najpoznatiji hrvatski festival, u vremenu kada bi svi festivali morali mnogo ulagati u opremu, upravo zbog zahtjeva koje pred organizatore postavljaju sami autori. Takva "ležernost" nedopustiva je za preskupu dvoranu, koja ionako guta publiku i novac.

Studentsko natjecanje i glazbeni spotovi održavali se u praznjakavoj dvorani, a fantastični popratni progra-

mi privukli su samo rijetku publiku. Možda je zakazala press služba, koja je mjesecima unaprijed morala raditi snažnu promidžbu i najavu gostovanja samo za primjerice jednog od osnivača fantastičnog bristolskog studija Aardman, Petera Lorda, koji se proslavio kulturnim glazbenim spotom za Ninu Simone i pjesmu *My Baby Just Cares for Me*. U jeku nedavnog osvajanja još jednog Oscara, ovaj put za dugometražni *Wallace i Gromit u velikoj povratnoj zavjeri*, Lord se u polupraznoj maloj dvorani osvrnuo na povijest animacijskoga studija. Mogli su se čuti prigovori da je kriv loš (prerani) termin toga programa – 10.30 – no na samo dan prije Animafesta završenom Annecyju za programe u isto to vrijeme čeka se u redovima. Očito je studentima (a i njihovim inertnim profesorima i mentorima) nezanimljivo pratiti što se oko njih događa jer naši studenti misle da su već veliki umjetnici samim upisom na neku od akademija. Takva nezainteresiranost ipak se osjeća u (ne)ozbiljnosti njihovih završnih radova i samo jednom predstavniku u službenoj im konkurenciji (*Vlak*, G. Stojnić).

Po uglednim gostima koji se okupljaju na Animafestu, festivalskoj ekipi koja je s njima u stanju razgovarati na francuskom, španjolskom i ruskom jeziku, a ne samo na engleskom, samo se potvrđuje veličina i status najznačajnijeg domaćeg festivala. Ipak, mnogo se toga mora osvježiti, programski strukturirati, a možda i razmisliti o promjeni mjesta održavanja festivala. ■

Festivalne nagrade

Veliko natjecanje
Žiri: Jimmy Murakami, predsjednik
Irina Margolina, Willem Thijssen, Hrvoje Turković, Zhang Changliang

GRAND PRIX
Snovi i želje – obiteljske veze, Joanna Quinn, UK

NAGRADA ZLATNI ZAGREB
Levijatan, Simon Bogojević Narath, HR

NAJBOLJI DEBITANTSKI FILM
– nagrada Zlatko Grgić
Nesanica, Vladimir Leschiov, Latvija

POSEBNA NAGRADA ŽIRIJA
Obalni vjetar, Ivan Maximov, RU
Milch, Igor Kovalyov, US/RU
U susjedstvu grada, Joško Marušić, HR

POSEBNO PRIZNANJE ŽIRIJA
Hodnik, Alain Gagnol & Jean-Loup Felicoli, FR
Pita od jabuka, Isabelle Favez, CH
Oxota, Ramil Usmanov, KZ

NAGRADE Međunarodnog žirija filmskih kritičara:

Žiri: Ronald Bergan, predsjednik
Borislav Anđelić, György Baron, Blagoja Kunovski, Goran Ivanišević

NAJBOLJI FILM
Snovi i želje – obiteljske veze, Joanna Quinn, UK

POSEBNO PRIZNANJE
Pamčenje pasa, Simone Massi, IT/FR

Natjecanje studentskih filmova
Žiri: Rolf Baechler, Mariano Elepano, Gillian Lacey, Jasminka Marinović, Annick Tenenge

NAJBOLJI STUDENSKI FILM
Zabava u vlaku, Emilie Sengelin, FR, La Poudrierre

POSEBNO PRIZNANJE
Oposum, Chris Choy, US, CALARTS
Posljednji urlik, David Devaux, FR, ENSAD
Brendomanija, Jean Paul Harney, UK, NFTS

Filmovi za djecu
Žiri djece: Lucija Papa, Ivan Borić, Sanja Kovač, Toni Zdravec, Roman Dubovtsev, Aleksey Tsibaev, Marija Benetti, Nikola Golubović Reiser

NAJBOLJI FILM ZA DJECU
Djevojčica sa šibicama, Roger Allers, US

POSEBNA PRIZNANJA
Zlydni, Stepan Koval, RU/UA
O ovnu i kozliću, Natalia Berezovaya, RU
Kućica u krošnj, Darko Kreč, HR

Internetsko glasovanje

NAGRADA NET SURFER, sponzor T-Com
Gavran 1, Ravanbakhsh Sadeghi, IR

NAGRADA PUBLIKE
Veliko natjecanje:
O Ivanu Ludom, Mikhail Aldashin i Oleg Uzhinov, RU
Natjecanje studentskih filmova:
Brendomanija, Jean Paul Harney, UK

POSEBNA PRIZNANJA
Selekcijske komisije Heather Kenyon, Olivier Catherin, Heikki Jokinen, Milan Trenc

Pilot studio, Moskva
Za izvanrednu prilagodbu bajki

Animose Studio, Moskva
Za izvanrednu prilagodbu dječje literature ■

Bulevar sumraka

Maja Hrgović

Zagrebačka kina se gase, ali kome će ona zapravo nedostajati?

No, bez prikazivačke mreže kakvu su Kinematografi tradicionalno nudili, državna potpora domaćoj filmskoj proizvodnji čini se apsurdnom. Ispada zapravo da se filmovi u Hrvatskoj proizvode za televizijsko prikazivanje i inozemne festivale

Gasi se još jedno gradsko kino. Ta vijest, sama po sebi tužna, još tužnijom postaje kad se u obzir uzme činjenica da je u pitanju kino Zagreb, "najzagrebačkiji" i mnogima omiljeni kinematograf u metropoli. U nekima će tugu probuditi i činjenica da će vlasnikom prostora na Cvjetnom trgu postati poduzetnik i megalomanski graditelj Tomislav Horvatinčić. Stvar je konačna, oko nje se više ništa ne da napraviti: prošle je srijede u tom kinu prikazana i ritualna, posljednja filmska projekcija. Drugi nastavak *Sirovih strasti* došlo je pogledati točno osam gledatelja, dok su ostale dvije projekcije koje su se tog dana održale privukle samo tri čovjeka. Dvanaest ljudi je, dakle, svjedočilo – ispričajte nas zbog ovog patetičnog tona – rušenju filmofilskog hrama.

Nakon toga, kino Zagreb postalo je poprište intenzivnih radova – nastupila je ubrzana demontaža kompletnog inventara, od projektora i platna do sjedalica i čak parketa. Novi vlasnik (tvrtka Immo World Wide i Hoto grupa rečenoga Horvatinčića), za 2,9 milijuna kuna kupio je "goli" prostor, pa je oprema privremeno iseljena u kino Central. U ponedjeljak, 26. lipnja, radovi su već bili završeni i ključevi predani biznismenima.

"Tržište pobjeđuje sve, pa i kulturu. Ako Grad ne vidi interes i nema volju da zaštiti svoje kulturne vrijednosti, to je komentar sam za sebe. Žalosti me što je kultura na prodaju. Ipak, mislim da građanima neće nedostajati ovo kino: generalno, ljudi se privikavaju na ono što im se daje, i ne iskazuju baš neki otpor, kako vidim", sjetno sliježe ramenima Sertić

Posvemašnja nezainteresiranost publike

Odluka o ovoj transakciji nije donesena preko noći, kaže predsjednica Uprave Kinematografa Ina Čavlina. Razlozi za prodaju kina gomilali su se godinama, a najviše njih povezano je sa sve uočljivijom posvemašnjom nezainteresiranošću publike. Dovoljno je usporediti posjećenost kina u ranim osamdesetima, kad je dvorana primala 2500 gledatelja dnevno, s ovogodišnjim prosjekom, koji jedva doseže 2000 gledatelja mjesečno. Čik pogodite kamo su otišli svi ti ljudi? Jest, da, u Cinestar!

"Nismo više mogli opstati jer mladi odlaze u Cinestar, a srednja generacija koja je nekad najčešće posjećivala Zagreb i Europu, više to ne čini zbog besparice i zbog toga što je u ratnim godinama izgubila naviku odlaska u kino", jednostavno objašnjava Ina Čavlina iz Kinematografa.

Ta nekoć moćna tvrtka, s ukupno 22 svoje dvorane, "spala" je danas samo na kina Europa, Grič i Central. Ostalih – poput Mosora i Studija – jedva da se itko više sjeća.

Ni Europa nije sigurna od propasti. Točnije, od apsolutne je propasti sačuvana odlukom Grada da od Kinematografa otkupi prostor, no još je neizvjesno hoće li prostor i dalje služiti potrebama filmske umjetnosti ili će možda biti prenamijenjen u scenu za dramski ansambl HNK, kako se početkom godine u medijima hvalio šef te institucije Dragan Despot. Naklonost lokalne vlasti, čini se zasad, na Despotovoj je strani. Šteta, jer kazalište se u Zagrebu širi kao korov – ili, ajmo nešto ljepše – kao biljka penjačica koja za sebe uvijek zna iznaći novi komad zida. Podsjetimo, kao što smo ovih dana svjedočili gašenju Zagreba, prošle smo godine svjedočili gašenju Apola, kina koji će biti prenamijenjen u Histrionski dom.

Zaboravljena je i ideja kojoj se još 2003. mudro domislio pročelnik Odsjeka za animirani film i nove medije zagrebačke Akademije likovnih umjetnosti Ivan Ladislav Galeta – da se

u kino Europa, zbog izvrsne lokacije i simboličnog značaja, preseli kinotečna djelatnost. Prema njegovu planu, nova bi kinoteka u Europi bila u vlasništvu grada ili države, a za potrebe svečanih premijera mogli bi se njome koristiti i domaći filmaši. Plan se činio privlačnim, besprijekorno zdravorazumskim. Ipak, ništa od toga: u prosincu je, u procesu denacionalizacije, dvorana Kinoteke vraćena Crkvi, a dio njezine djelatnosti preseljen u Tuškanac.

Daleko je od hepienda i priča o kinu Lika: prostor koji je još donedavno zauzimala kinodvorana preuređuje se u – plesni centar. Zvuči kao ironija. Ipak, bolje je plesni nego šoping centar. A tako će, sad je već izvjesno, skončati kino Zagreb s početka ove priče.

Tržište pobjeđuje sve

Kulturnjaci s kojima smo ovim povodom porazgovarali, složni su u ocjeni da je stihijsko odumiranje gradskih kina negativna stvar, pojava koju bi trebalo (barem pokušati) spriječiti.

"Grad mnogo gubi, odričući se svojih kina tako lako. Tužno je sve to. Tužno je i to što nema više Kinoteke. Sad bi se, mislim, trebalo usredotočiti na jednu bitku koja još nije izgubljena – na kino Europa. Nadam se da će gradski oci imati sluha, kao što, moram priznati, imaju za druga pitanja u kulturi, i da je neće prenamijeniti u novi kazališni prostor", kaže Boris T. Matić, dodajući da

"Nismo više mogli opstati jer mladi odlaze u Cinestar, a srednja generacija koja je nekad najčešće posjećivala Zagreb i Europu, više to ne čini zbog besparice i zbog toga što je u ratnim godinama izgubila naviku odlaska u kino", jednostavno objašnjava Ina Čavlina iz Kinematografa

su multipleksi poput nenadmašno konkurentnog Cinestara "super stvar" – ali kako je loše da oni budu i jedino što se gledateljima nudi.

Slično misli i Oliver Sertić, strastveni filmofil i direktor Revije amaterskog filma (RAF).

"Tržište pobjeđuje sve, pa i kulturu. Ako Grad ne vidi interes i nema volju zaštititi svoje kulturne vrijednosti, to je komentar sam za sebe. Žalosti me što je kultura na prodaju. Ipak, mislim da građanima neće nedostajati ovo kino: generalno, ljudi se privikavaju na ono što im se daje, i ne iskazuju baš neki otpor, kako vidim", sjetno sliježe ramenima Sertić.

"Osobno volim velika i dobro uređena kina, iako nisam pobornik multipleksizacije. Ne sviđa mi se koncept koji kino podređuje industriji; ne sviđa mi se to 'uklapanje' filmske umjetnosti u prostore kojima je prvotna namjena komercijalna dobit, kao što je to slučaj s multipleksima", zaključuje Sertić.

Sagledajmo, za kraj, dalekosežnije posljedice "istrebljenja" malih kina. Bez prikazivačke mreže kakvu su Kinematografi tradicionalno nudili, državna potpora domaćoj filmskoj proizvodnji čini se apsurdnom. Ispada zapravo da se filmovi u Hrvatskoj proizvode za televizijsko prikazivanje i inozemne festivale. ■

Pik-spas za Grad!

Nataša Petrinjak

Promjene, pa i nestanci toponima poput kina, nužnosti su samog postojanja Grada, no na prostoru Zagreba ne idu prema, nego se udaljavaju od čovjeka. Masa, bezimena, bezoblična, postala je mjerilo stvari

Vijest o sada konačnom nestanku kina Zagreb na Cvjetnom trgu u Zagrebu stigla je e-mailom. Razaslao ju je Robert Jukić, vlasnik i uređnik web stranice F. I. L. M. (www.film-mag.net), koja u sebi skriva više od filma, jer skraćena je to od Fantasy-Illusion-Literature-Movies. Na tim istim stranicama možemo naći i njegov tekst posvećen, pa ipak, tužnom događaju nestanka još jednog kulturološkoga gradskog toponima. I tako, za koji dan, kada od Trga ubrzano krenemo Bogovićevo na neki dogovor više nam u kadru neće biti natpis "Kino Zagreb". Svima onima koji su s tom slikom odrasli, onima koji su bez daha trčali tom istom Bogovićevo da bi stigli na vrijeme u mrak kinodvorane taj će tekst – kombinacija ljutnje, žaljenja i nostalgije – biti sasvim blizak. Tako, mogli bismo tugaljivo zaključiti upravo Jukićevim riječima: "I ... kino Zagreb od danas više ne postoji".

Nestanak Grada

No, varljiva kakva već jeste, nostalgija nam u ovom slučaju puno ne pomaže – i ispred i iza daleko je veća tragedija od ukinuća jednog kina. Ispred i iza tragedija je nestanka Grada. Da netko ne bi krivo shvatio, nije to ono *miljevsko* unjkanje nad nestalim Zagrebom kakav on nikada nije bio, to je nestanak Grada ugodnog uhu, oku, pa i njuhu, a svakako stopalima stanovnika, inspirativnog mjesta koje potiče ljudsku kreativnost, maštovitost, ali ponajprije pruža zadovoljstvo boravka, življenja u njemu. Daleko od toga da je Zagreb ikada bio savršen Grad, ali bio je u jednom trenutku s mnogo više naznaka da bi se nekom idealu – onom "gradu po mjeri čovjeka" – mogao približiti. Bez ikakve idealizacije "zlatnih osamdesetih", Zagreb je tih godina bio upravo takvim Gradom. Nestao je, onog dana kada su bageri iščupali drveće na Trgu Petra Preradovića, izravnali površine prilaznih ulica i popločili ih betonskim saćima. Dio urbane jezgre Grada pretvoren je u "nešto" između šetališta uz rijeku, prigradskog parkirališta za kamione i izložbenog prostora tvornice betonskih profila. Prvi sljedeći potez bio je logičan i sasvim je bjelodano potvrdio najavljenju matricu – rušenje Grada po mjeri čovjeka, da bi nastalo mjesto za masu – po sredini nekadašnjih ulica i samim trgovom razlile su se stotine stolica. Vlasnici novootvorenih kafića, a ni gradske vlasti što su im izdale dozvole,

ne znaju naravno da u Gradu stolci obično stoje uz zidove kuća (naravno, tada ih može biti samo manje), e da bi se sredinom moglo slobodno prolaziti. Ljudi, ali i prijevozna sredstva. Da bi se moglo proći, kako se kaže, "o svoj trošak", a ne da stotine ljudi pilji u svakog prolaznika koji samo pokušava iskoristiti jednom osmišljen najkraći put od npr. glavnoga gradskog trga do kazališta ili od uspinjače do Zrinjevca. Tada je već bilo sasvim izvjesno da promjene (pa i nestanci nekih toponima poput kina) kao nužnosti samog postojanja Grada, na prostoru Zagreba ne idu prema, nego se udaljavaju od čovjeka. Masa, bezimena, bezoblična postala je mjerilo stvari.

I sve je to svih ovih godina dosljedno primjenjivano svim raspoloživim sredstvima, zbog dobre zarade svidjelo se svim gradskim vlastima, pa eto mjesta u kojem živi četvrtina stanovnika Hrvatske, većinom nezaposlenih, siromašnih, pojačano agresivnih, jer opstanak je krajnje upitan, neljubaznih, zavidnih i nekako smiješno samodopadnih. Opasan jeftinim zgradama trgovačkih centara manji grad razvio se u nakupinu favela iz kojih tu i tamo nikne neko trgovačko-poslovno-stambeno ruglo. Suvremene tehnologije smanjile su potrebu odlaska na javno mjesto da bi se vidio film, ali potrebu da se vidi film smanjila je još efikasnija ponuda brzih, potrošnih, kratkotrajnih zadovoljstina koje se bilo kojeg iskaza individualnosti boje više nego vampiri vijenca češnjaka. Jednostavnije je obući istovjetan navijački dres i u javnom prostoru gledati prijenos nogometne utakmice. Može se, pritom, činiti sve što niti jedan pojedinac nikada ne bi učinio u tišini doma svog.

Zarada odabranih

Zato masi nije važno, niti to treba očekivati – ukidanje jednog kina ne smatra spornim po bilo kojoj osnovi. Jer kino *Zagreb* samo je jedan od malih praktičnih rezultata davno smišljene, s vremenom dotjerane i detaljno razrađene ideološke matrice kojoj i sama pripada. One matrice koja ih je naučila da ne

Riječ je o nestanku Grada ugodnog uhu, oku, pa i njuhu, a svakako stopalima stanovnika, inspirativnog mjesta koje potiče ljudsku kreativnost, maštovitost, ali ponajprije pruža zadovoljstvo boravka, življenja u njemu. Daleko od toga da je Zagreb ikada bio savršen Grad, ali bio je u jednom trenutku s mnogo više naznaka da bi se nekom idealu – onom "gradu po mjeri čovjeka" – mogao približiti

trebaju postavljati "nezgodna" pitanja o malverzacijama unutar zagrebačkih kinematografa, one matrice koja se jednog dana zbrncula vjerskim institucijama vratiti nekretnine koje su im pripadale nekad, prije socijalizma. Cijeli kompleks u kojem je bilo kino Zagreb vraćen je Srpskoj pravoslavnoj crkvi po istoj osnovi kao što je npr. Katoličkoj crkvi vraćena nekretnina u kojoj je obitavala Kinoteka. Osim što taj povrat vlast nije uvjetovala čak niti preporukom da se prostori potom koriste za barem slične namjene (prostor kina Zagreb idealan je za nastanak još jedne jeftine i ružne atrakcije *à la* Profilov megastore), zapravo se nikada nije dovela u pitanje ta odluka.

A zašto sve to treba vratiti crkvama? Jesu li te zgrade sagradili popovi i opatice svojim novcem? Tko ih je do danas održao cijelima? Je li baš ispravljanje povijesnih nepravdi socijalizma u pozadini takve darežljivosti? Sloga i razumijevanje kakvo vlada između kongregacija svih fela kada je o stjecanju nekretnina riječ doista su impresivni, pa bi se lako moglo zaključiti da je to jedan efikasan način za suzbijanje, čak propisane, međusobne mržnje.

Novac, dakako, ujedinjuje, pa na prvi pogled može izgledati da se državna vlast olako odriče zarade. Jer sve ono što budu komercijalizirale vjerske zajednice, mogla bi i država. No, to bi značilo prvo da njezini namještenici moraju raditi, potom da moraju raditi nešto za korist cijele zajednice jer po svjetovnom pravu (a Hrvatskoj u *Ustavu* još piše da je sekularna država) odgovorni su onima koji su izabrali za predstavnike, treće morali bi se suočiti sa svjetovnom svakodnevicom. A tko bi to sebi poželio? Lakše je, mirnije se spava, da se sve prepusti u ruke onih koji brinući se za život poslije života pod kontrolom drže život mase a da nikome za to ne polažu račune. Zarada odabranih ostvarena na siromaštvu mase ono je što postoji iza, ali i ispred i kina Zagreb.

Trenutačna gradska vlast svim se silama upire biti još temeljitija u pretvaranju Zagreba u Callcutu. I dok gradovi koji nam se sviđaju i udobni su, iako i nekoliko puta veći od Zagreba, čine sve da svaki pedalj bude tu za Čovjeka, njemu na korist i za udobnost, zagrebačke vlasti čine sve da grad pojede, satire, omalovaži svoju vlastitu djecu. Neka je nostalgije, ona je dobar dokaz da smo aktivno živjeli. No energiju umjesto na žaljenje i ljutnju usmjeriti na sadašnjost. Koja ova kva kakva jest budućnosti ne donosi ništa dobro. Trenutačno sve izgleda kao loša igra skrivača. No, postoji, valjda, mogućnost da čujemo i – pik-spas za Grad! ▣

James Curcio

Pridruži se mojem kultu

Nedvojbeno smo uvjereni da, iako ne postoji aktivna urota protiv javnosti (preko CIA-e, FBI-a, izvanzemaljaca i drugih?), postoji znatno opasniji skriveni, tibi neprijatelj – glupost i neznanje. Glupost i neznanje su bolesti koje su usmrtile više ljudi od raka, srčanih bolesti, Castra i kombinacije cracka i kokaina. – izjava br. 3 MHB misije, Join My Cult

Što biste rekli kada bih vas zamolio da svoju knjigu sažete preporučite u nekoliko rečenica?

– Fratar Gazebo je to najbolje rekao: “To je predivna ruševina”.

Možete li mi ukratko objasniti glavnu premisu koju nazivate Mother Hive Brain Syndicate (Udruženje matičnog moždanog roja)? Ona se mnogo puta pojavljuje u tekstu...

– Mother Hive Brain omogućuje na neki način usporu ove knjige s knjigom *Illuminatus!* Roberta Antona Wilsona, te s *Foucaultovim njihalom* Umberta Eca. No, iako postoje određene sličnosti i obje spomenute knjige su mi drage, istina je da postoji bitna razlika u odnosu na ono što ja ističem, te na organizaciju i samu knjigu. *Join My Cult!* vrlo je individualna i osobna knjiga. Iako se bavi “tajnim udruženjima”, njihove doktrine potpuno su irelevantne zato što je u životu jedini pravi inicijator sam život neke osobe... organizacija služi samo tome da joj pruži osjećaj kako ulazi u nepoznato područje... da postoji mnogo više od onoga što vidi na površini... što je naravno istina. Okultno je, naravno, samo nevideno... nije bitno jesu li te skupine zapravo tajni mozgovi koji upravljaju svijetom ili nisu. Barem ne u smislu inicijacije, jer ako su zaista ono za što se izdaju, onda su oni izaslanici postojećih univerzalnih sila i oblika. Politika i novac iluzije su koje je stvorio čovjek.

Osim toga... uvijek postoji mnogo načina na koje se može dati odgovor na slična pitanja, i na određen način svi su odgovori istiniti. Mogao bih vam reći da je sve to rezultat psilocybinskog tripa tijekom kojeg sam proveo više od sata buljeći u mrave i njihove međusobne interakcije... s obzirom na to da sam u to vrijeme proučavao društvene spoznaje i antropologiju, bilo je samo pitanje vremena kada ću zamijetiti postojanje mnoštva međusobnih sličnosti, i unatoč tome što mnogo Amerikanaca individualnost doživljava kao

pozitivnu stvar, a masovnost kao negativnu... istina je da smo svi međusobno povezani, i to je na neki način prilično ohrabrujuće. Dobro, to nije ništa novo ljudima koji su već dosegli određenu razinu, ili su u svojim životima došli do mjesta na kojima se mogu poistovjetiti s knjigom.

Ali, također je istina i to da je knjiga nastala kao sredstvo koje će pomoći ljudima da rade izvan hijerarhijskih sranja koja se događaju u većini današnjih korporativnih poslova. U većini poslova razvija se interakcija dvaju čimbenika – vaše stvarne sposobnosti da obavite nešto i vaše sposobnosti da se igrate čopora i prilagodite hijerarhijskoj politici. Želim stvoriti nešto za ljude kojima je najvažniji projekt, a rad na projektu prihvaćaju kao nuspojavu. Naravno, posrednici i producenti moraju postojati. Urednici koji donose konačne odluke. No, to se razlikuje od projekta do projekta na temelju vizije koju posjeduju i njihove sposobnosti, a ne na temelju njihove sposobnosti da se ulizuju. Radeći stvari na taj način, teško je odmah na početku nešto zaraditi, ali ako to shvatite kao piramidalan plan, u kojem svi nešto rade, pod općenito istim krovom, na kraju će svi usput nešto zaraditi... ovo nas na neki način udaljava od teme kojom se bavi knjiga, ali to je nešto što vrijedi spomenuti odmah na početku zato što je okvirno načelo ili misaoni sklop kojim pristupam svemu što radim. Možda je razlog u tome što sam jako loš sluga. Tko zna što je zapravo “istina”... sve je to igra.

Unutarnje poniranje u ludilo

Pod kakvim je uvjetima napisana ova knjiga? Kakav ste joj značaj namijenili?

– Cijela je knjiga zapravo unutarnje poniranje u ludilo i, nadam se, u ponovno stvaranje... kao što je slučaj sa svim inicijacijama. Uložio sam mnogo truda da je učinim takvom da bi i čitatelj u procesu čitanja također krenuo na taj *trip*... napisao sam knjigu kakvu bih želio da mi je netko dao dok sam, sa šesnaest godina, sjedio u umobolnici, pokušavajući shvatiti zbog čega su moja

Agenti 888 i 777

Ultraavangardni roman *Join My Cult!*, objavljen 2004., vrlo je brzo zaokupio pozornost mladih diljem Sjedinjenih Država. O temama te fascinantne, tajnovite knjige, konspiracijama i ljudskoj evoluciji govori njezin autor

iskustva, uvjerenja... sam moj identitet... toliko neusklađeni sa shizofrenim društvom koje me okružuje, u kojem sam se osjećao kao izvanzemaljac... neki ljudi krenu i tim putem. Ali... no, volio bih da mi je netko tada dao sličnu knjigu. Tada sam znao, baš kao i danas, da bih radije umro nego se pomirio s okolnostima sustava koji nije u skladu s mojim bićem. Neću biti ničiji rob. Ni ideološki ni na neki drugi način. I prve rečenice knjige zapisao sam baš tada, tamo u bolnici. Na sreću, nije mi, kao Agentu 139 bilo dopušteno upotrijebiti samo kredu... u suprotnom, morao bih posegnuti za metodom Markiza de Sadea i noktima ispisati sve krvlju. Jer, Bog mi je svjedok, to bi se vjerojatno i dogodilo.

Možemo li porazgovarati malo o NLP-u, ili neurolingvističkom programiranju, na način kako je ono primijenjeno u knjizi?

– Kao što sam već rekao, ne želim opisivati različite tehnike. Ali, reći ću vam što mislim o neurolingvističkom programiranju općenito. Ono može biti korisna alatka, no na žalost većina ljudi koje poznajem, a koji su jako zagrijani za mrežu vježbi i seminara, ovisni su o tome. Vidite, NLP funkcionira, ali jednako kao halucinogeni *trip* ili bilo koji drugi događaj koji se utiskuje u pamćenje, dojam koji ostavlja u budućnosti mora se natjecati sa starim navikama. Tako, na primjer, odlazite na seminar, pođignete sebi moral i mislite da će vam se život potpuno promijeniti, no taj osjećaj nestaje u roku jednog mjeseca, kada morate izdvojiti još koju tisuću ili dvije i ponovo krenuti na seminar. Postoje načini na koje se taj učinak može produljiti. Jedan je taj da dojmove zaista integrirate u svoj život... no, smatram da ako želite da zaista traju, trebate razmotriti neke od tehnika kojima su se služili stari tajanstveni kultovi ili vojska. Činjenica je da postoje dva načina kako utisnuti nešto u živčani sustav – negativan i pozitivan. I kad bi na velikom broju razina većina ljudi trebala, primjerice, prestati pušiti, seminar bi vjerojatno bio ilegalan. Nadam se da me Nike zbog ovoga neće tužiti, ali ništa

nije učinkovitije od toga da to jednostavno *samo učinimo*.

Pa ipak, što se tiče umjetnosti... glazbe... pisanja... mislim da tu postoji netaknut potencijal. S time se zapravo poigram u knjigama poput *Join My Cult!* i glazbenim projektima poput Descenda. Dosta je toga proizišlo iz rada s ljudima s kojima sam neko vrijeme surađivao... bio sam uključen u dvogodišnje predavanje koje je kombiniralo internu tao-umjetnost, Eriksonovu terapiju hipnozom, i glumu *method acting*... proveo sam nekih deset mjeseci u stalnom transu... u isto bismo vrijeme u studiju imali improvizirane NLP-seminare s ovlaštenim liječnicima, i naravno provodili sate i sate razgovarajući... tko zna što su nam tijekom tih razgovora uprogramirali... Mislim, ako zaista želite naučiti nešto o NLP-u, pročitajte neke od knjiga Richarda Bandlera, ili se upišite na seminar.

Svi tragaju za nečim

Čime se trenutačno bavite?

– Radim na nastavku knjige. *Join My Cult!* je inicijacija... inicijacija za adolescente, jer je to životno razdoblje općenito razdoblje kada se ljude indoktrinira u kulturu. Tako je u cijelom svijetu, koliko mi je poznato. Indoktrinacija masovnom kulturom kod adolescenata se još nije dogodila i zbog toga su oni opasan teritorij – pitanje je što će na njih utjecati? Nekolicina organizacija pokušat će se dokopati tog prostora uma. Na kraju oni koji “uspiju” u određenoj mjeri shvaćaju što znači misliti svojom glavom. Ova se knjiga bavi unutarnjim svijetom. Radnja i promjene do kojih dolazi uglavnom su psihološke. Nastavak se mnogo više temelji na vanjskim događajima – na onome što rade ovi, barem djelomice samoostvareni pojedinci.

Indoktrinacija masovnom kulturom kod adolescenata se još nije dogodila i zbog toga su oni opasan teritorij – pitanje je što će na njih utjecati? Nekolicina organizacija pokušat će se dokopati tog prostora uma

razgovor

Mislite li da će obične osobe s jako malo znanja o ezoteričnim tekstovima moći razumjeti vašu knjigu?

– Mislim da će se moći identificirati s njom. Mislim da će iz nje moći mnogo naučiti. Ali nisam siguran hoće li je potpuno razumjeti...

Što mislite, zašto su se ljudi tako jako identificirali s likovima iz knjige? Mislite li da je to potpuno učinak NLP-a ili je razlog nešto drugo?

– Iskreno, baš se svaki put iznenadim kada mi netko kaže da mu je knjiga promijenila život. Naravno, to mi je bila namjera... ali me ipak iznenađuje... da, vjerojatno NLP ima neke veze s time. Poglavito tehnika generalizacije. Namjerno mnogo stvari ostavljam na volju čitateljevoj mašti, tako da on sam može popuniti ono što nedostaje. Poprilično sam selektivna kada je riječ o tome što ću mu otkriti, a što neću... ali, također mislim da veliku ulogu u tome imaju i arhetipovi... pokušavao sam se rukovoditi općenitim mitskim modelom Josepha Campbella... to je model koji možete pronaći u svim herojskim mitovima diljem svijeta... da ne spominjemo *Ratove zvijezda*... U ovom slučaju glavni je junak zapravo čitatelj, a putovanje se odigrava u njemu samome... svi religijski simboli su reference unutarnjih psiholoških stvarnosti? Zbog toga smatram da je identifikacija gotovo automatska kod ljudi kojima je priča namijenjena. A onima kod kojih se to ne dogodi, knjiga će vrlo brzo postati odbojna. Što meni potpuno odgovara. Ne pokušavam doprijeti do svih, pokušavam doprijeti do ljudi kojima moje pisanje i iskustva koja sam doživio mogu donijeti nešto dobro.

Na koji se način može pridružiti vašem "kultu"?

– U ovoj knjizi nije riječ o pridruživanju mojem kultu. Ne na taj način. Mislim da, ako ste seksi, pametni i želite ući u "uži krug", samo naprijed. Treba mi dobra isprika da nabavim veliki krevet. Ali to nije ono na što upućuje naslov. Riječ je o tome... da svi tragaju za nečim. Možda je to razlog zbog kojeg ujutro ustajemo iz kreveta. To se može pronaći u drogama, ili u prijateljima, ili u poslu, ili bilo gdje drugdje. To NEŠTO mijenja položaj iz situacije u situaciju, i ono je nešto što iskorištavaju religije, ideologije, filozofije, političke skupine – kultovi diljem svijeta. Sjećate se kako sam rekao da one mlade ljude koji se odmetnu od kulture istog trena opsjedaju "alternativne" skupine koje žele da im se oni pridruže? To je u redu, mogu se susresti s mnogo toga, ali ključ svega jest u tome da se nikada ne izgubi pravo odabira. Sjetite se, mogućnost da kažemo "ne" ono je što nas čini slobodnima... čak i ako je rezultat toga "ne" naša smrt.

Kultovi se danas više ne znaju zabavljati

To što si paranoičan ne znači da ti nisu za petama. Mislim da je razotkrivanje zavjera zapravo jako dobar motiv, ako ne zbog ničeg drugog, onda zbog toga što te "zavjere", ako zaista postoje, sigurno iscrpljuju vrijeme resurse. Ne želim da vlada, Illuminati i izvanzemaljska bića uzimaju dio mogega novca samo da bi vladali svijetom.

– Naravno. Siguran sam da nam je golem broj informacija uskraćen, pa ipak, ne mogu vjerovati da se bilo koja osoba ili organizacija može nositi s količinom informacija koje se pojavljuju svaki dan. U drugu ruku, priče koje bi se prije deset godina činile kao lijevo orijentirana paranoična izmišljotina, sada su glavne vijesti u središnjem dnevniku.

Mother Hive Brain

Syndicate zvuči kao neko konspirativno ime. Što ono želi da se na kraju dogodi s čovječanstvom? Da postane veselosjajno mjesto, kaotična ludnica, nirvana prepuna mješurica?

– Nisam siguran da je poništenje koje se događa u nirvani baš prepuno mješurica. Pa, iskreno, jedina stvar za koju smatram da ljudi koje privlači Mother Hive Brain imaju zajedničko jest određena tvrdoglavost individualnosti, kreativnost, nesklonost stagnaciji i nerazriješenim situacijama. Zaista mi se sviđa ideja da ljudi razvijaju vlastite obiteljske, plemenske zajednice i, sviđalo se to meni ili ne, to je pojava koja se događa i koja, čini se, pomalo zabrinjava neke autoritarne figure. Te zajednice mogu nositi na leđima cijelo društvo. Stanite! Je li netko spomenuo kult? Ne na način na koji je većina kultova bila organizirana. Kako možete imati zajednicu pojedinaca ako svi oni žele biti isti? I koja je svrha svega ako u tome nema plesačica?

Cijela je knjiga zapravo unutarnje poniranje u ludilo, i nadam se, u ponovno stvaranje... kao što je slučaj sa svim inicijacijama. Uložio sam mnogo truda da je učinim takvom da bi i čitatelj u procesu čitanja također krenuo na taj trip... napisao sam knjigu kakvu bih želio da mi je netko dao dok sam, sa šesnaest godina, sjedio u umobolnici, pokušavajući shvatiti zbog čega su moja iskustva, uvjerenja... sam moj identitet... toliko neusklađeni sa shizofrenim društvom koje me okružuje, u kojem sam se osjećao kao izvanzemaljac

Bilješke o Babalonu i Apokalipsi

... u ovom trenutku, mit o apokalipsi prvobitno se nalazi u našoj kulturnoj svijesti. Taj kulturni fenomen najglasnije odjekuje među onima koji su usklađeni s vlastitom "apokalipsom"... ta usklađenost mogla bi biti rezultat nekoliko temeljnih osjećaja: straha, strahopoštovanja, fascinacije, zbunjenosti. Bez obzira na uzrok, ako ideja osobne apokalipse nije imala nikakav utjecaj na vas, tada će vam se i njezina kulturna modulacija učiniti besmislenom.

Taj je mit dio predodžbe o Babalonu i dio glazbenog projekta... no ipak nije pesimističan. Optimizam i pesimizam su ljudske reakcije na događaje. Babalon govori jednostavno o sili prirode, koja se, barem u našem dijelu galaksije, čini gotovo univerzalnom. Iako neki od vas vjerojatno nisu čuli za Crawleyjev/thelemski simbol Babalona, siguran sam da ste čuli za Kali i Shivu. Babalon je simbol koji značenje djelomice posuđuje od oboje.

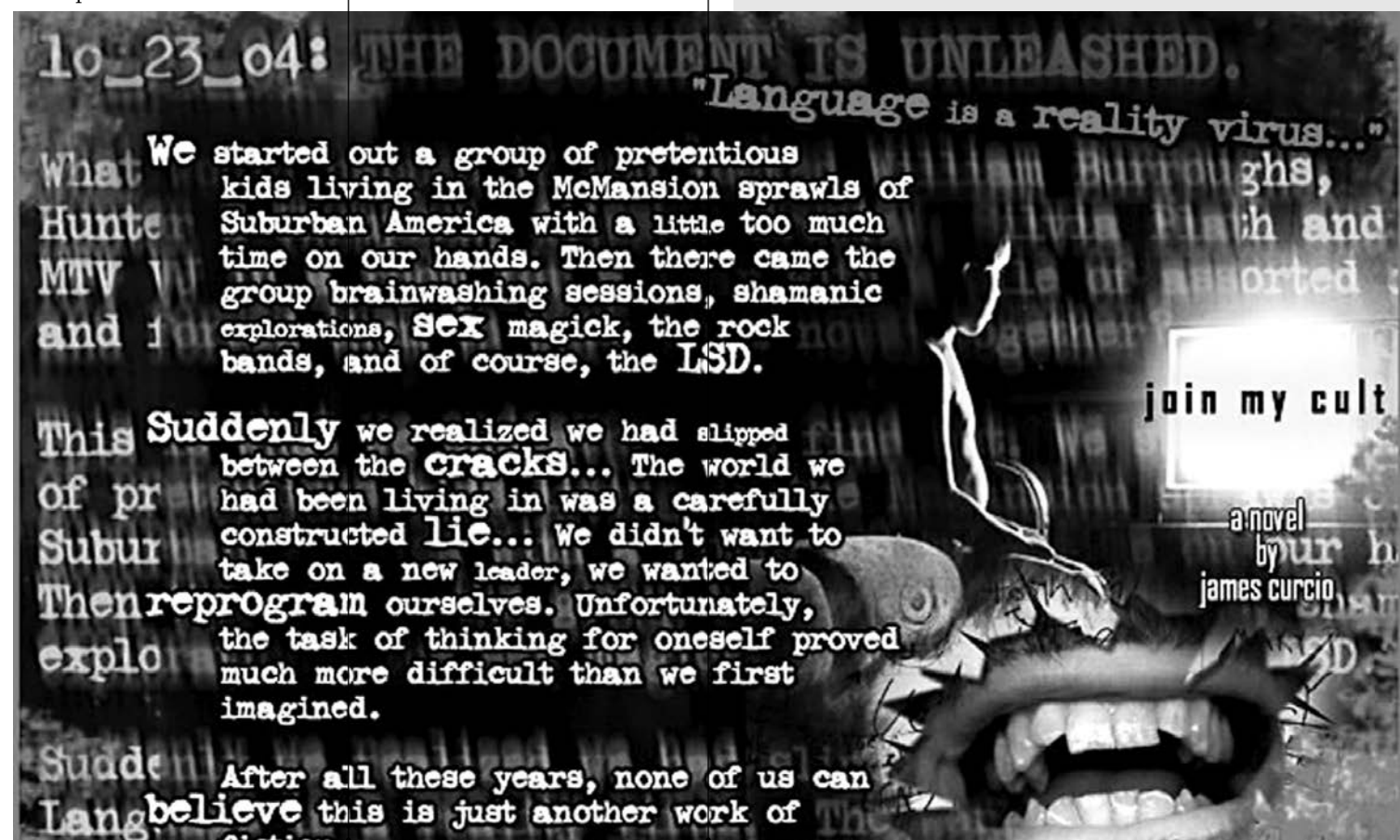
Iz perspektive šume, šumski je požar dobra stvar. Iz perspektive srna koje izgorje žive, i nije tako dobra. No, bez obzira "misli" li šuma da je požar dobar, i "misle" li srne da je loš, on je prijeko potreban kako bi tekao ciklus. Ako postoji neki stav koji treba zauzeti, a koji se podudara sa simbolom Babalona, on bi bio srodniji optimizmu nego pesimizmu – prihvaćanju te promjene i ulasku u sljedeći život.

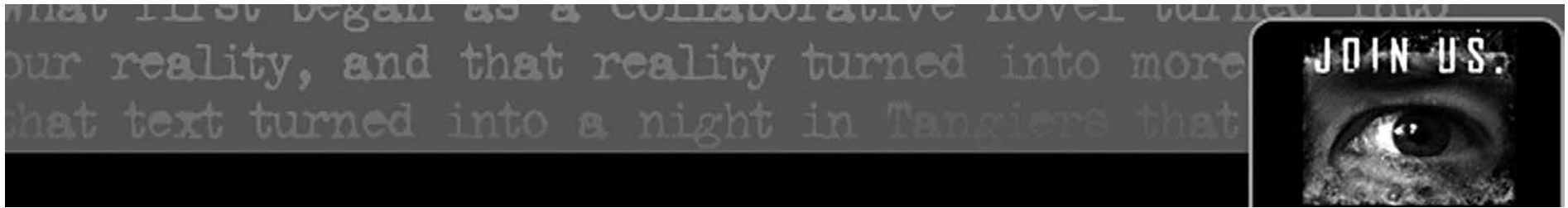
Vino, pjesma i ples, kao što je to bio slučaj s Dionizom, imaju dublje, ponešto zlokobnije značenje od pukog dobrog provoda. Vjerojatno ćete više o tome pronaći u mojim budućim djelima... Babalon je zahtjevna ljubavnica i učiteljica. Unutar ovog simbola, nestanak oblika i neizbježno uništavanje ega izvor su zadovoljstva. Glazba, seks, umjetnost i vježbanje mogu svi redom biti vrsta meditacije o njezinoj ljepoti. Kao što je slučaj s Isusom, vino je žrtvena krv, a radost koju daješ i primaš preko pjesme jest žrtva koju pružaš "mračnoj utrobi" stvaranja iz koje izlaze i u nju se vraćaju život, vrijeme i prostor. Osobno, taj simbol za mene je dobio značenje u posljednje dvije godine. Proživio sam mnogo osobnih gubitaka i bitaka. Utjeha koju sam pronašao jest u tome da su sve te stvari, iako su vječno oko nas, također i iluzije koje je svemir bacio na površinu vremena, i da je život u konačnici sjećanje i zaborav. Na neki način smatram da se moj cilj unutar ove grupe, u velikoj mjeri ne razlikuje od Bodhisattve, u odnosu na svijet – "blaženo sudjelovanje u žalostima svijeta". (Iako nam se metode razlikuju.) Hoću li u određenom trenutku biti optimističan ili pesimističan stvar je mogega vlastitog odabira i moje osobno pravo, no to nije odluka koju vrijedi podijeliti sa svijetom. S druge pak strane, smatram da prepoznavanje ovog ciklusa i tišine na kojoj se on temelji to jest. I upravo je to ono što bih, kao zajednički, sve cjelovitiji proces, želio istražiti zajedno sa svima vama.

– Ulomak romana *Join My Cult*

S engleskoga prevela Lada Furlan.

Miks tekstova objavljenih na web-stranici www.joinmycult.org

Ozbiljno, kultovi se danas više ne znaju zabaviti. Ako u kultu nema tople kupke i glazbe uživo, to znači da nešto rade pogrešno. Iako smo trenutačno raštrkani diljem Sjedinjenih Država, poprilično velika skupina djeluje na području medija u New Yorku, ja sam pokušavao ljudima prenijeti ovu poruku s pomoću glazbe s Babalonband.com.- a... što me odvelo gotovo 5000 kilometara daleko od kuće... uskoro planiram postati umjetnički direktor na projektu koji se zove Fas Ferox, koji će biti znanstveno-fantastični, fantasy multimedijalni projekt za koji će neke stvari napisati Neil Gaiman... znam da sam se sada malo udaljio od teme... riječ je o tome da diljem zemlje postoje skupine ljudi s kojima sam stupio u vezu, koje se počinju preobraćati. Ne mogu vam o tome reći ništa više od toga, ali ako pogledate moju web stranicu i pročitate knjigu, otkrit ćete o čemu to točno govorim. Ako želite, možete se čak i uključiti.

Trudim se istražiti vlastiti potencijal

Je li cilj spriječiti kulturno pretprogramiranje? Ako je tako, koje su vrste pretprogramiranja "dobre", a koje "loše"?

– Mi samo pokušavamo postati više svjesni sebe i svih oko nas. To je sve o čemu se tu radi. Možete biti sigurni da se ne radi o sprječavanju kulturnog pretprogramiranja. Ne samo da to nije moguće nego bi to bila potpuna katastrofa. Mislim da su francuski romantičari bili glupi. "Grieh" je to što ljude nitko ne poučava spoznaji da se mogu promijeniti, ni tome da uvjerenja ne predstavljaju stvarnost. Samo želim da ljudi znaju koje mogućnosti postoje. Ne govorim to s nekog prosvijećenog stajališta, zahtijevajući od ljudi da budu isti kao ja, nego govorim samo o tome da se trudim istražiti vlastiti potencijal i nadao se da postoje i drugi ljudi koji žele učiniti istu stvar. Ono što će s njim učiniti ovisi samo o njima. Naravno, moje mišljenje ne mora se nužno poklapati s mišljenjem Udruge. Ne mogu govoriti u ime drugih ljudi. Možda bih trebao spomenuti da smo "mi" poznati i pod drugim imenima osim Mother Hive Brain. To su TGV, ZZ, OHP, EMN – moramo zadržati razinu zanimljivosti u ovoj igri, kužite?

Koje su nužne posljedice te misije? Učenje – kako bismo širili znanje? Praktične šale?

– To ovisi kojem biste se odjelu željeli pridružiti. Možete se baviti magijom ili možete ići po svijetu, osta-

vljučujući ljudima pred vratima mrtve ribe sa zgužvanim porukama u ustima na kojima piše "Matični moždani roj te treba!". Čuo sam neke priče o ritualima koji se obavljaju kako bi se raširila naša urota. O tome biste ipak trebali razgovarati s nekim drugim. Ili se možete baviti promidžbom, koja podrazumijeva više neslanih šala, izradu apsurdnih pamfleta i njihovo širenje, pisanje romana. U slučaju da vas zanima, moj roman jedan je takav primjer. U svakom slučaju, pridobivanje novih agenata, čak i ako očito lažete o neizbježnim rezultatima, dobra je stvar. Riječ je o nekoj vrsti stajališta u kojem "sve prolazi". Stoga ako se "pridružite" pokretu, uvijek trebate znati da su vam ruke potpuno odrješene za izdavanje zadataka drugima bez znanja ostalih. Na tome se zapravo temelji naša gerilska taktika, jer nitko ne preuzima odgovornost za naše postupke osim nas samih – ali jedni drugima dajemo apsurdne ideje. Radite sve u svoje ime, ako kažete da je tako, ako ste razmislili o našim namjerama, iako zapravo "mi" ne postojimo.

Frekvencija svijesti

Često govorite o "evoluciji" i "frekvenciji svijesti". Kako ih namjeravate izmjeriti?

– Sve o čemu razmišljate jest meditacija, i mogli biste reći da sam oblik svijesti prati one stvari na koje usmjeravate pozornost. Zato je *chi* zapravo samo usmjerena pozornost, a upravo je pozornost, to jest svijest ono što donosi rezultate bilo koje vrste, prije nego neka nejasna energija. No, i energija je dovoljno dobra metafora. Kakve to veze ima s Udrugom? Udruga Moždane matrice na početku je bilo planirana kao neka vrsta tajnog društva koje ne djeluje prema usranome načelu koje je zagadilo toliko ostalih redova, a sastoji se u tome da društvo „ima tajnu koju nikome neće odati sve dok mu zainteresirani KRETENI NE DAJU NOVAC!“. Istodobno, naš cilj nije toliko opsežan kao što je to slučaj s "A.A.". I na kraju, puno je zabavniji (osim ako vam se više sviđa balansirati s posudama punim vode na glavi). Nedavno sam doznao da se u mnogim O. T. O.-ta- borima novac, barem većina novca, troši na zdravice pjenušcem u čast Nuit, boginje neba i smrti, pa je tu možda riječ o nečem zanimljivijem nego što sam mislio. Nitko tko je pri zdravoj pameti ne može imati ništa protiv seksa, magije i pjenušca. Iako nisam siguran kako bih se osjećao dok bih

Jedina stvar za koju smatram da ljudi koje privlači Mother Hive Brain imaju zajedničko jest određena tvrdoglava individualnost, kreativnost, nesklonost stagnaciji i nerazriješenim situacijama. Zaista mi se sviđa ideja da ljudi razvijaju vlastite obiteljske, plemenske zajednice i, sviđalo se to meni ili ne, to je pojava koja se događa i koja, čini se, pomalo zabrinjava neke autoritarne figure. Te zajednice mogu nositi na leđima cijelo društvo

govorio Aliestera Crowleyja u javnoj kupelji kako bi mi otkrio 11. "tajnu".

A što se tiče načina na koji planiramo mjeriti frekvenciju svijesti, to je komplicirano pitanje. No, u isto vrijeme to je i jedno nevjerojatno dobro pitanje, možda i najbolje pitanje koje se može postaviti ako se sve ovo zaista shvati ozbiljno. Da smo organizacija poput Anonimnih alkoholičara, imali bismo ravnalo. Testove. Ocjene. Valjane inicijacije.

Istina leži u tome, čini mi se, da se život za to pobrine kroz svoj prirodni proces. Ne trebate tajnoga gurua da vas odlikuje, prdne tripot u vašem smjeru i proglasi vas oslobođenim od svih tuga svijeta. I sami znate kada ste na pravom ili krivom putu. Zašto tome dodavati službeno ime Mother Hive Brain? Ako zbog ničeg drugog, odabrao sam to ime zbog istih razloga zbog kojih je Crowley zadržao pojam "Svetog anđela čuvara". Za ime boga, nemojte se zadržavati na razini simbola ili njihova sustava! Znat ćete je li inicijacija bila uspješna po tome što će vam se vaše psihološko stanje promijeniti u odnosu na određenu inicijaciju. Kod nekih inicijacija treba proći neko vrijeme prije nego što se njihov učinak pokaže na različitim razinama. S avanturističkog stajališta, cijeli je život samo jedan dugi niz inicijacija, koje vas vode prema inicijaciji u smrt, za koju smatram da, ne samo da je prijeko potrebna u tom procesu, nego ima i temeljnu važnost. Neću vam reći gdje ste vi u tom procesu. Ne mogu.

Ono što bih želio vidjeti kao reakcije ne te neslane šale i na cijelu tu stvar širenja svijesti o kojoj govorim jest to da mnogi ljudi postanu toliko okorjeli ili izgubljeni da ne znaju gdje im je srce. Racionalno izlaganje te ideje kod njih bi izazvalo prijezir. To su oni likovi koji prihvaćaju cijelu mašineriju i održavaju je na životu. Natrag na posao, gospodine. No, kada netko ugleda šavove u kutu iluzije koju je sam stvorio, počinju se nametati pitanja. Energija je zarazna. Skupina agenata koji rade zajedno mogu sve. To je razlog zbog kojeg sam sudjelovao u organizaciji. Možda ćete to shvatiti i nešto će vam se preokrenuti u glavi.

Pronalazak onoga što je zaista važno

Na temelju čega mjerite evoluciju, tko ili što je za Mother Hive Brain prvobitni čovjek od kojega treba krenuti evolucija?

– Kao prvo, očito je da govorim o osobnoj evoluciji pojedinca, kad već morate upotrebljavati taj pojam. U hinduističkoj terminologiji, riječ je o preusmjeravanju energije *shakti*. Ako prihvatimo premise dobra i zla – koje ja, usput, ne prihvaćam – vidjet ćemo da u sebi imamo podjednaku količinu obaju aspekata. Mislim da je takvo početno stajalište opasno zbog snage koju se može upotrijebiti u ime "dobra". No, alegorijski, ono je korisno, jer u svima nama postoje zane-mareni potencijali.

Čvrsto sam uvjeren da svatko od nas ima određeno mjesto ili "putanju", da smo svi vrlo različite osobe, i da je "sudbina" istodobno i spiralno oblikovana koliko je i rezultat naše prirode. Živimo život koji je komplementaran energiji koja predstavlja "osobu", čak i ako uopće ne znaš tko si zapravo. Tko zna?

Većina nas nije svjesna mjesta na kojem se nalazimo, stagniramo, postajemo frustrirani, i sve te frustracije na različite načine iskaljemo na drugima i na sebi. Proživljavajući uvijek iznova stare obrasce, osoba koju predstavljamo postaje samo odraz osobe koja je davno postojala i na taj način živimo vrteći se u krug, umjesto da se gibamo po spirali. Takav je život životinjski život i jedina pozitivna stvar ili razvitak koji se ipak može dogoditi jest rođenje potomaka i nada da će oni spoznati duhovni život koji prethodna generacija nije bila svjesna. Mislim da je uobičajeno da ljudi, razmišljajući o djetinjstvu ili u najboljem slučaju o adolescentskom razdoblju, imaju određen osjećaj da je kakvoća doživljaja tada bila drugačija. Primijetit ćete da su svi glavni likovi u mojoj knjizi poprilično mladi. Ne zauzمام se na taj način za to da se ljudi vrte na stupanj melodramatičnih tinejdžera, ali smatram da bi, smečkani iskustvom, mogli sami sebe ponovno pronaći u tom intenzivnom, emocionalnom središtu.

Mislim da smo izgubili veza sa samima sobom, ali ona nije prekinuta, toliko dugo dok živimo. Možda su neki od nas ponovno na tom putu. Neki od nas nisu nikada s njega ni skrenuli. Nema dvojenja. To jednostavno znate.

Zato je evolucija, u jednu ruku, samo proces kretanja po tom putu, pronalazak tragova koji vode u vlastito središte i pronalazak onoga što je zaista važno. ▣

Komunikacija ili manipulacija niskim strastima

Nacionalna dizajnerska konvencija, 9. i 10. lipnja 2006.; Izložba hrvatskog dizajna 040506, Galerija MMC-a i Galerija Adris, Rovinj, od 9. do 23. lipnja 2006.

O stanju struke, Konvenciji i selekciji

Maroje Mrduljaš

Dobar dizajn trebao bi rješavati više problema nego što ih stvara i u tom smislu kvalitetno odrađena reklamna kampanja koja je uspješna, a pri tome nije nasilna usprkos svojoj ulozi uvjeravanja spada u dobar dizajn, na isti način kao što se možda dopadljiv, ali u žanrovskom ključu promašen kazališni plakat diskvalificira iz te kategorije

Dizajnerska se struka tijekom posljednjih petnaestak godina formirala kao skupina profesionalaca s razmjerno jasnom i priznatom pozicijom. Tome bitno pridonosi djelovanje visokoškolskih institucija koje educiraju dizajnere, rad Hrvatskog dizajnerskog društva (HDD) kao strukovne udruge, te izlagačka djelatnost u području dizajna koja nije visokog intenziteta, ali je ipak kontinuirana. Dok produkt-dizajn zaostaje, proizvodnja različitih formi dizajniranog vizualnog materijala progresivno je sve veća, no nju ne prati odgovarajuća kritička, a još manje teorijska praksa koja bi poslužila kao platforma za plodonosniji razgovor o dizajnu. Činjenica da dizajn još nije ustanovljen kao znanstvena disciplina u tom smislu prilično je indikativna, s tim da je mišljenje o dizajnu na svim razinama oskudno i svedeno na pojedinačne inicijative. U tom smislu se može ustanoviti parcijalna profesionalna, ali ne i kulturološka konsolidacija dizajna. Prva nacionalna dizajnerska konvencija, koju su u Rovinju organizirali Hrvatsko dizajnersko društvo i njegov agilni Upravni odbor s predsjednicom Irom Payer, znak je te profesionalne konsolidacije, ali i nastojanja da se dizajnerska struka u cijelosti emancipira kao društveno relevantna. Internacionaliziranje događaja kroz sudjelovanje uglednih inozemnih predavača, koji su sudjelovali i u žiriranju nagrada, dodatno učvršćuje tu emancipatorsku nakanu.

Dizajn kao odraz (hrvatske) stvarnosti

Kolege Petrić, Orešić i ja bili smo pozvani odraditi posao selektiranja radova pristiglih na sada već tradicionalnu, četvrtu izložbu hrvatskog dizajna, koja u ovom izdanju pokriva razdoblje od dvije i pol godine, od 2004. do prve polovice 2006. Žiriranje se razvilo u plodonosnu internu debatu, pa smo učinili određeni napor da je učinimo i javno vidljivom, prvo kroz koncepciju i sadržaj publikacije i izložbe, a zatim i kroz otvorene tribine na samoj konvenciji. Selektiranje radova za izložbu HDD-a dosad je bilo prakticirano s idejom da je taj retrospektivni pregled hrvatskog dizajna više revijalnog nego kritičkog karaktera, no već i samo kvantitativno povećanje produkcije u ovom je slučaju zahtijevalo da i veći broj radova otpadne. Treba napomenuti da ni s manjim brojem pristiglih radova selekcija ne bi bila drukčija, odnosno da je jednadžba da kvantiteta rađa i kvalitetu jednostavno ne vrijedi. S obzirom na komunikološku i uporabnu funkciju dizajna te činjenicu da on bitno formira društveni okoliš, radovi su se interpretirali, komentirali i ocjenjivali kao dio domene javnog. Seleksijski kriteriji temeljili su se na razmjerno jednostavnim zahtjevima profesionalne pismenosti, ukupne smislenosti projekta, autorskom pristupu zadatku i barem minimumu etičke osviještenosti. Takvi su kriteriji brzo eliminirali veći broj radova, pri čemu su se ukazali određeni fenomeni koji su se pokazali kao hrvatske specifičnosti, i to ne nužno dizajnerskog, nego i šireg društvenog karaktera. Najeklatantniji, gotovo začudni primjer su godišnja izvješća nekih od vodećih hrvatskih korporacija koja su korištena za dizajnerske eksperimente potpuno izvan registra u kojem se taj žanr inače razrađuje. Pojava u kojoj dizajnerski studio koristi korporativno godišnje izvješće za vrlo skupu samopromociju na granici mladenačkog zafrkantsva čini se mogućom samo u specifičnim okolnostima hrvatske današnjice.

U želji da se ti fenomeni u području grafičkog dizajna jasnije raspoznaju i problematiziraju, radovi u katalogu i na izložbi grupirani su u tematske cjeline korporativnog dizajna, dizajna u području kulture, dizajna za privatne klijente (naručitelje s malim opsegom proizvodnje) te socijalnog angažiranog dizajna u kojem, na žalost, usamljeno prebiva samo jedan rad. Unutar cjelina, tražene su i oblikovne, konceptualne ili druge poveznice među pojedinim radovima kako bi se ocrtale naznake tendencija ili objedinile skupine zadataka, pa tako struktura kataloga i izložbe u potpunosti odražavaju ideju da se žiri nije bavio autorima nego primarno dizajnerskim rješenjima. Kao dva različita pola posebno zanimljivih i lokalno novih skupina radova treba istaknuti samopromotivne materijale grafičkih studija i ambalaze tradicionalnih hrvatskih poljoprivrednih proizvoda: vina i maslinovog ulja. Prva skupina je važna jer prikazuje način na koji dizajneri, bez bilo kakvih ograničenja, doživljavaju sami sebe, pa zatim i djelatnost kojom se bave,

Boris Bućan, Nagrada hrvatskog dizajnerskog društva za životno djelo

Grafički dizajn postaje sve lukrativnija djelatnost, dok je produkt-dizajn potisnut praktički izvan margina hrvatskoga gospodarstva i postoji gotovo isključivo u obliku inicijativa strukovnih institucija. Taj simptom je indikativan, pa i bez neke dublje analize govori o hrvatskom društvu kao prostoru "velike trgovine i male proizvodnje"

pri čemu se nastoje i autorski i tržišno isprofilirati. Dobar dio tih radova u području samoprodukcije identiteta ostaje na naivnoj razini, ali najbolji primjeri pokazuju visok stupanj suptilnosti, kritičke samosvijesti i dizajnerske inteligencije, što je i razlog zbog kojeg su Dora Bilić i Tina Müller, autorice prepoznatljivog i svježeg autorskog rukopisa, dobile i prvu nagradu HDD-a za grafički dizajn, i nagradu ICOGRAD-a.

Druga skupina radova vezana za vino i ulje pokazuje sve veću kultiviranost gospodarske grane koja brzo napreduje u kvaliteti same proizvodnje i u vizualnom identitetu, odmičući se od vernakularnog prema suvremenom. To je ujedno i jedini segment izložbe na kojem se doslovno vidi logična veza između gospodarskog napretka i adekvatnih grafičkih rješenja. U kategoriji produkt-dizajna pristigao je minimalan broj suvislih radova, pa je taj segment obuhvaćen kratkim problemskim prikazima više projekata i inicijativa u proteklih dvije i pol godine, uz samostalno predstavljanje dva vrijedna primjera – serija namještaja *Td* Nevena Kovačića i *Element* skupine Numen.

Kategorija elektroničkih medija je iznimno podatno područje za istraživački pristup i u prvom redu je vezana za izradu internetskih stranica za kojima na tržištu postoji sve veća potražnja. Među relativno malim brojem pristiglih radova primjetan je visok stupanj i programerske i estetske pismenosti, ali tu uglavnom priča i završava. Vidi se da sve veći broj web-stranica odrađuju vizualno obrazovani, čak i specijalizirani autori, a ne samo informatičari s ograničenim oblikovnim sposobnostima, no prikazana rješenja često pate od *flash*-efekata kojima nedostaje dublje razumijevanje problema i inteligentnija organizacija materijala. Bez obzira na navedeno, autorski tandem Mileusić+Serdarević se već godinama sustavno i suvereno bavi "pokretnim slikama za operu, dramu i balet" tako da nije bilo dvojbe oko dodje-

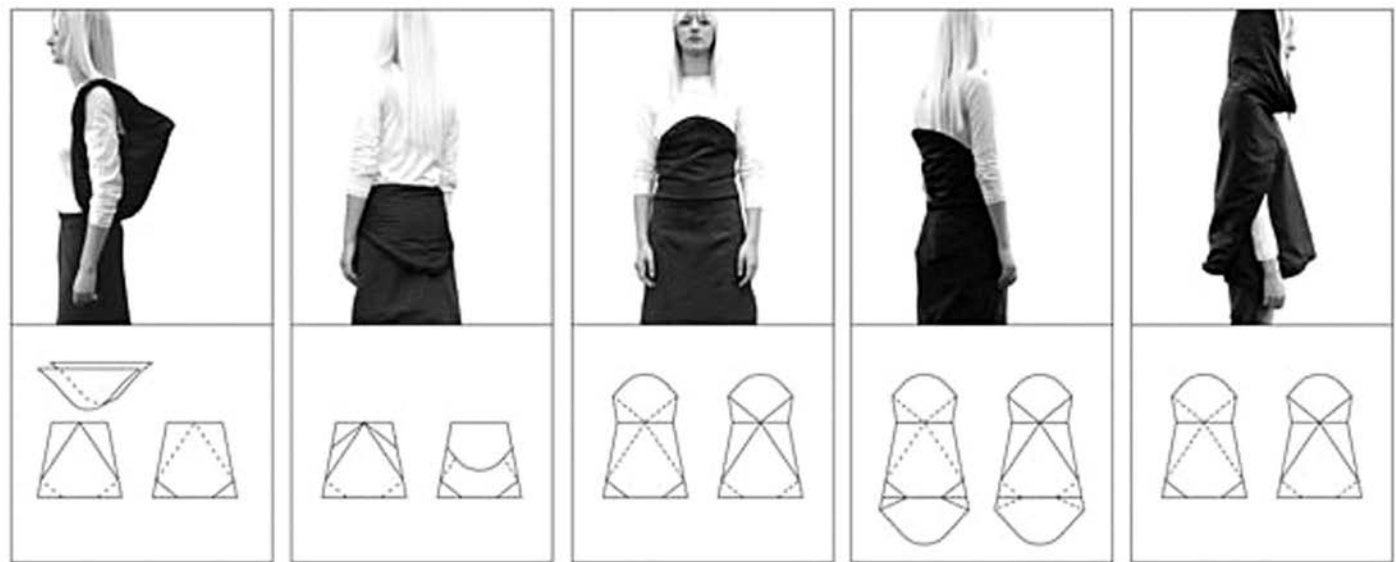
vizualna kultura

le nagrade u tom području. Nagradu za životno djelo dobio je Boris Bučan, koji doživljava svojevrsnu renesansu u recepciji, pogotovo među mladim dizajnerima. Saznanje da se Bučana u razmjerno pravilnim vremenskim oscilacijama prihvaća i odbacuje dosta govori o jakom autorskom naboju njegova rada, s tim da je ovaj put ceremonijalna dodjela nagrada dopunjena prikladnom monografijom koja je opsegom nevelika, ali je zahvaljujući trudu autora Dejana Kršića vrijedan doprinos valorizaciji i obradi jednog od klasika hrvatskog dizajna.

Komercijalni i nekomercijalni dizajn, o dobrom dizajnu

Već i zbog same prirode dizajna, u posljednjih nekoliko godina se na dizajnerskoj sceni pravi razlika između komercijalnog i nekomercijalnog dizajna, pri čemu se prvom načelno pridaju negativne, a drugom pozitivne konotacije, kao što se implicitno pretpostavlja da doista vrijedan dizajn dolazi iz nekomercijalnog područja. Ta podjela je, naravno, neosnovana i radi lakšeg snalaženja bilo bi korisno istaknuti ulogu oglašavanja u proizvodnji grafičkog materijala, koja je dio tržišne ekonomije, a zatim uvesti razliku koja se temelji na veličini i intenciji naručitelja. Komercijalnih zadataka u području grafičkog dizajna sve je više, što je na tržištu rada dovelo i do prilično velike potražnje za dizajnerima koji se mahom zapošljavaju u marketinškim agencijama. S druge strane, dizajnerska tradicija u Hrvatskoj snažno je vezana uz naručitelje iz područja kulture. Rad marketinških agencija predstavlja hibrid oglašivačke djelatnosti i produkcije grafičkog materijala, što je za dizajnersku praksu u hrvatskom kontekstu novina, do koje je došlo u okolnostima promjene društveno-ekonomskog poretka.

Iako su oglašavanje i pripadni dizajnerski radovi u Hrvatskoj, odnosno bivšoj Jugoslaviji, bili prisutni u ograničenoj mjeri, njih se uglavnom nije kritički razmatralo niti znanstveno istraživalo sa stajališta vizualne kulture, nego sa stajališta oglašavanja. Komercijalni grafički dizajn stoga više pripada specifičnom naslijeđu popularnog ili efemernog. Pitanje "Što je to dobar dizajn?" danas se svakako proširuje od ekskluzivnih, hermetičnih ili elitističkih radova prema projektima koji su vezani za širi dizajnerski standard, od ambalaža proizvoda preko vizualnih identiteta regija, pa do, zašto ne, i oglašavanja. No, u tom širokom rasponu dizajnerskih tema uočljivo je nekritičko asimiliranje globalnih trendova iz područja korporativnog dizajna, pa mnoga rješenja počinju međusobno sličiti. Vjerujem da je potrebno uvesti drukčiju vrijednosnu razliku, ne više između komercijalnog i nekomercijalnog dizajna, nego između autentičnog i šablonskog oblikovnog i konceptualnog pristupa, a posebno između korektnog i nekorektnog etičkog stava. Namjerne ili nevjeste zabune u komunikaciji, manipulacija niskim strastima, promoviranje krivih vrijednosti i visoke ili prijetvorne pretenzije bez pokrića loše su u svim oblicima dizajnerskih zadataka, no posebno je loše kada se te pogreške pojavljuju u slučajevima gdje nema nikakva direktnog pritiska naručitelja, nego je to stvar slobodne dizajnerske odluke. Dobar dizajn trebao bi rješavati više problema nego što ih stvara i u tom smislu kvalitetno odrađena reklamna kampanja koja je uspješna, a pri tome nije nasilna usprkos svojoj ulozi uvjeravanja spada u dobar dizajn, na isti način kao što se možda dopadljiv, ali u žanrovskom ključu promašen kazališni plakat diskvalificira iz te kategorije.

Nina Bačun, Roberto Bratović, Tomislav Mostečak (mentor Marijan Orešić), *One is many*, kategorija produkt dizajna

O produkt-dizajnu

Kada govorimo o produkt-dizajnu, gotovo je suvišno po tko zna koji put ponoviti činjenicu da su grafički i produkt-dizajn odvojeni svjetovi, pri čemu grafički dizajn postaje sve lukrativnija djelatnost, dok je produkt-dizajn potisnut praktički izvan margina hrvatskoga gospodarstva i postoji gotovo isključivo u obliku inicijativa strukovnih institucija. Taj simptom je indikativan, pa i bez neke dublje analize govori o hrvatskom društvu kao prostoru "velike trgovine i male proizvodnje". Želimo li biti cinični, napredovanje grafičkog a zastoj produkt-dizajna mogao bi implicirati da se gospodarstvo u Hrvatskoj izmješta iz područja materijalnog u područje virtualnog. Ipak, postavlja se pitanje što se to u Hrvatskoj u domeni materijalne proizvodnje uopće može dizajnirati, pogotovo ako se razmotri oskudna povijest realiziranog hrvatskog produkt-dizajna ograničena na nekoliko autorskih imena i proizvoda iz područja tehnološki jednostavnog namještaja. Jasno je da tranzicijske i post-tranzicijske okolnosti, kao što je neokolonijski utjecaj globalnog ekonomskog poretka, teritorijalno smanjenje lokalnog tržišta te pad temeljne proizvodne i tehničke kulture i etike, nepovoljno utječu na produkt dizajn. Međutim, strategije implementacije produkt-dizajna ne samo u industriju nego u proizvodnju općenito, izostaju već i zbog nepostojanja prave moderne tradicije. Socijalistička strategija modernizacije društva tekla je primarno kao instrumentalni tehnički proces iz kojeg su isključivani svi ostali akteri, pa

su praktične i teorijske inicijative pedesetih i šezdesetih godina temeljene na sintetskom poimanju znanosti i umjetnosti ostale paralizirane i zaustavljene u sferi utopijskog. U tom smislu meni se osobno čini da je vrlo teško ponovo proradivati traumatsko iskustvo integracije masovnog dizajna u industriju, a i pitanje je o kojoj se to industriji uopće radi. Većina dobara koja se masovno proizvode u Hrvatskoj treba dizajn ambalaže, a ne dizajn samog proizvoda, i bilo bi korisno napustiti ideju da je isključivo područje produkt-dizajna masovna industrija namještaja i kućanskih aparata.

Poslužit ću se jednom slikovitom digresijom djelomice temeljenom na osobnom iskustvu. Skupina Numen je prije nekoliko godina dizajnirala seriju razmjerno jeftinju i za proizvodnju jednostavnog modularnog namještaja *Modul* za Ekspordrvo. Cijela akcija krenula je barem prividno ambiciozno, pa su za *Ambijentu* dvije godine zaredom dizajnirani i sofisticirani paviljoni koji su izgledali kao isječak milanskog Salone del Mobile i kao takvi bili preneseni u otužni pejzaž štandova Zagrebačkog velesajma. Pojavio se i interes tržišta, počela je i prodaja, ali zatim vrh uprave Ekspordrva, upravo u trenutku kada je korporacija dobila vlastiti dobar proizvod i počela stvarati *brand*, potpuno odustaje od produkcije namještaja te se prebacuje se na druge djelatnosti poput uvoza zabavne elektronike. U slijedu bizarnosti, pokazalo se da je Ekspordrvo već planiralo napustiti proizvodnju namještaja dok se *Modul* još razvijao, ali su im se

dopali crno-bijeli velesajamski paviljoni s korporativnim, prestižnim *štibom*, opremljeni prototipovima minimalističkih sjedećih garnitura u osnovnoj ideji namijenjenih masovnom tržištu. S druge strane, Numen je Ekspordrvo iskoristio kao priliku za istraživanje vlastitih preokupacija i izivljavanje *gesamtkunstswerka* i sajamskog standarda prenesenog iz internacionalnog *high-end* konteksta. Kako je numenovska estetika prepoznatljiva i autoreferencijalna, ovdje se nije događala pogreška u čitanju nastupa Ekspordrva u obliku osviještene korporacije koja dugoročno ulaže u svoj imidž, nego je bilo jasno da Numen razvija svoj vlastiti projekt.

Malim koracima do uspjeha

Vratimo li se u sadašnjost, drukčija situacija se trenutačno događa sa serijom *Element* koju je Numen dizajnirao za Interu, malu tvrtku koja se dosad bavila uvozom prestižnog namještaja. Dok Numen nastupa praktički jednako kao u slučaju *Modula*, dakle s intencijom profesionalnog, racionalnog i autorski autentičnog pristupa, Interu se ponaša sasvim drukčije od Ekspordrva i polaže velike nade u tržišnu isplativost projekta zasnovanu na ciljanom izvozu. Slična priča događa se i sa serijom *To* Nevena Kovačić. Oba projekta su na Konvenciji dizajnera dobila posebna priznanja HDD-a. Pouka cijele priče jest da bi produkt-dizajneri u hrvatskom kontekstu trebali sami pronalaziti teme i zadatke, biti realističniji i domišljati, tražiti suradnike s kojima je moguće ostvariti suvisli sinergijski odnos. Ti sugovornici će se vjerojatno prije pronaći među manjim, *self-made* poduzetnicima koji i sami pokazuju slične inicijative.

Daleko od toga da zagovaram odustajanje od postojećih napora da se dizajn promovira kao strateški važan partner "velikom" gospodarstvu, ali dokle god se ne ekipiraju operativni multidisciplinarni timovi na tragu bivšeg Studija, a kasnije Centra za industrijsko oblikovanje, dotle su ti pregovori samo deklarativne i zagovaračke, a nikako strukturalne prirode. Također mislim da je potiskivanje i pejorativno tumačenje pojma primijenjene umjetnosti u korist industrijskog dizajna također nanijelo štetu razvoju i proizvodnji širokog spektra uporabnih predmeta koji kao *designer's items* postaju sve popularniji. Ta šteta je proizašla iz shvaćanja da su određeni tipovi oblikovnih zadataka kao što je, recimo, posude manje vrijedni i nisu zanimljivi u kontekstu masovne proizvodnje što je, dakako, potpuno krivo. Srećom, studentski radovi prezentirani na izložbi *040506* pokazuju da interes mladih autora za tu vrstu zadataka postoji. Nagradeni studentski rad *One is many* iz područja produkt-dizajna

Maris Cilić (mentor Tomislav Lerotić)
vizualni identitet grafičkog studija Armada, Geisler

vizualna kultura

autorskog tima Nina Bačun, Roberta Bratović i Tomislav Mosteček pod mentorskim vodstvom Marijana Orešića pokazuje pak mogućnost da se na razmeđu kritičkog odnosa prema modi i inventivnog razmišljanja o funkcionalnom problemu razvije proizvod koji je teško klasificirati u fiksiranu kategoriju. Njegov hibridni karakter i preispitivanje svakodnevnih teme odijevanja odlična su naznaka u kojem bi se pravcu produkt-dizajn u Hrvatskoj mogao njegovati i razvijati: jednostavna, a suvremena konceptualna tehnološka rješenja i nove i inteligentne interpretacije uporabnih modaliteta. ■

Jedan mogući izbor

Mirko Petrić

Već godinu, pri pripremi četvrte izložbe hrvatskog dizajna, Uprava Hrvatskog dizajnerskog društva (HDD) odlučila je povjeriti selekciju radova žiriju u kojem nije bilo aktivnih dizajnera ili dizajnerica. Selekcijску komisiju činili su, kao što je poznato, kritičar arhitekture i dizajna Maroje Mrduljaš, docent Mladen Orešić, koji predaje produkt-dizajn na Studiju dizajna u Zagrebu, i ja, Mirko Petrić, donekadna viši predavač semiotike i vizualnih komunikacija na Umjetničkoj akademiji u Splitu. Odluka da se selekcija radova za uvrštavanje na izložbu 040506 povjeri upravo ovakvom žiriju isprva nije izazvala nikakve kontroverze ili negativne reakcije, međutim javilo se određeno negodovanje kod dijela članstva HDD-a kad se shvatilo da je u izbor ušla približno četvrtina radova prijavljenih za selekciju.

Do mene nisu doprli prigovori na strukovnu kompetentnost članova žirija, iako sam prilično siguran da je i takvih bilo. Prigovori koje sam čuo odnosili su se na prestrog selekcijski kriterij, odnosno svojevrsni elitizam izbora. Jedan član društva pitao je kakve šanse za izlaganje na smotri hrvatskog dizajna imaju oni dizajneri koji kvalitetom ne spadaju u sam vrh produkcije, a ipak čine članstvo društva i htjeli bi da se njihov rad vidi kao dio hrvatskog dizajna.

Na takvu zamjerku odgovorio sam tvrdnjom da ona može biti opravdana, ali da je upućena na krivu adresu. Pri priređivanju smotri radova članstva jedinog društva moguća su dva pristupa: revijalna smotra, na kojoj se izlaže ono što članstvo ponudi kao svoj rad u određenom razdoblju, ili pak žirirana izložba za koju radove bira selekcijska komisija, bez obzira na to kakav je njezin sastav. Uprava strukovnog društva, u ovom slučaju HDD-a, ovaj put se odlučila ne samo za žiriranu izložbu nego je žiriranje povjerala komisiji sastavljenoj od ljudi koji sami aktivno ne dizajniraju, želeći dobiti što "objektivniji", teorijski utemeljeni prikaz hrvatskog dizajna nastalog u razdoblju od 2004. do danas.

O kriterijima

Selekcijska komisija pokušala je iz cjeline radova pristiglih na žiriranje izdvojiti one za koje je smatrala da odskakuju kvalitetom dizajnerskih rješenja, ilustrirajući neko problemsko područje ili ukazuju na smjer u kojem bi se hrvatski dizajn

Damir Gamulin, Zagreb DOX 2006., 3. nagrada HDD-a za grafički dizajn

mogao ili trebao kretati u godinama koje dolaze. Ona je, dakle, s najboljim namjerama i u skladu sa svojom profesionalnom savješću pokušala na najbolji način obaviti ono što ju je organizator izložbe zamolio da učini.

Druga moguća koncepcija bio bi nežirirani skup određenog broja radova koje bi, po vlastitu izboru, na izložbu priložili svi članovi i članice društva. Čini mi se da bi i takav izbor bio zanimljiv i indikativan. Štoviše, kao osoba koja je vidjela i radove koji na kraju nisu uključeni u izložbu sigurno se osjećam upućenijim u ukupnost stanja hrvatskog dizajna od onih koji su vidjeli samo selekciju radova koje je žiri po nekom aspektu smatrao najuspješijima nastalim u žiriranom razdoblju. Ali, isto tako, treba reći da smo selekciju kakva je na kraju prikazana javnosti priredili s osobitom brigom da se hrvatski dizajn predstavi kao snaga koja može na profesionalno adekvatan način podržati razvoj gospodarstva i izdržati usporedbu s međunarodnim standardima u području.

Ovakav napor rezultirao je na koncu izložbom i katalogom na kojem su nam u Rovinju čestitali neki istaknuti dizajneri i dizajnerice, što znači da je naš rad na uspostavi standarda u području prepoznat. Međutim, moram i ovdje reći, kao što sam rekao i na konvenciji u Rovinju, da je ovaj izbor samo jedan od mogućih. Radovi koji nisu uključeni u izložbu nisu nužno u svakom aspektu "loši", nego se jednostavno ne uklapaju u koncept i kriterije koji su ovaj put bili postavljene u selekciji. Svoj izbor smo na kraju obrazložili, i to tako da je na panoima izložbe i u katalogu svaki rad, uz autorsko objašnjenje, popraćen i komentarom selektora, što nije bio običaj na prijašnjim preglednim izložbama HDD-a.

Selekcijski kriterij ocrtao se tako, čini mi se, još preciznije nego što bi se to moglo vidjeti samo na temelju programatskih tekstova uključenih u katalog. S druge strane, čini mi se da ovakav potez pridonosi širenju svijesti o potrebi verbalne artikulacije vlastita rada i koncepta,

koja u dizajnerskoj struci još nije sazrela do one mjere u kojoj to jest slučaj u arhitektonskoj struci. Ta struka u Hrvatskoj, unatoč snižavanju standarda školovanosti i profesionalnih kriterija kojima smo svjedočili u razdoblju tranzicije, ipak ima znatno dulju tradiciju profesionalne organiziranosti od dizajnerske, i u našim prilikama može poslužiti kao uzor u poslovima kao što je organizacija javnih natječaja, a to su prigode u kojima dolazi do izražaja spomenuta potreba verbalne i intelektualne artikulacije vlastita rada.

Hrvatski kontekst

U dizajnu je svijest o tome da je riječ o djelatnosti koja uz oblikovnu ima i intelektualnu komponentu znatno manja nego u području arhitekture. Više je razloga tome. Prvi je možda u tome što dizajn, za razliku od arhitekture, nije tzv. regulirana profesija, odnosno osobe koje se njime bave ne moraju proći određeno školovanje i obaviti određenu profesionalnu praksu da bi se svojim poslom mogle samostalno baviti. Ovo ne znači da osobe koje u struku ne ulaze nakon obavljene dizajnerske edukacije ne mogu postići zapažene rezultate u području, ali ovdje govorimo o uspostavi standarda, tj. najviše o onima koji čine "srednju struju", prosjek profesije, koji bi trebao biti što viši.

Nadalje, čini se da ni školovanost u našim prilikama uvijek ne pomaže. Osobno sam, dok sam radio u području dizajnerske edukacije, na Umjetničkoj akademiji u Splitu i Tekstilno-tehnološkom fakultetu u Zagrebu, insistirao na razvoju verbalne artikuliranosti i kulturnih kompetencija studenata i studentica dizajna, ali čini se da se na svim studijima u Hrvatskoj nije tako. Konačno, ne smije se zaboraviti da školovani dizajneri i dizajnerice danas, nakon školovanja, u velikom broju rade u svijetu reklamnog oglašavanja, a tu se samostalno promišljanje svijeta i vlastita rada definitivno ne postavljaju kao prioritet.

U katalogu izložbe 040506, kolega Maroje Mrduljaš napisao je tekst s na-

slovom *Dobar dizajn*, kojim je, među ostalim, pokušao još jednom obrazložiti kriterije kojima se u svom radu rukovodila selekcijska komisija. Iako, naravno, nije mislio doslovno na ono što se tim terminom u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata mislilo u Velikoj Britaniji ili Japanu, meni se čini da bi danas kao simbol težnji rada u području gotovo bilo dovoljno postaviti samo riječ "dizajn". Danas se, pogotovo u maloj zemlji, velikim dijelom u neokolonijalnom gospodarskom položaju iznimno teško uopće baviti djelatnošću koju tradicionalno zovemo "dizajnom", a koja pretpostavlja kreativan pristup rješavanju oblikovnih problema, a uz to računa i s iskazivanjem autorske samosvojnosti i dijalogom s kulturnim nasljeđem sredine u kojoj se obavlja.

Dok rad za velike naručitelje dobrim dijelom obavljaju lokalne podružnice transnacionalnih oglašivačkih agencija, hrvatskim dizajnerima i dizajnericama, čini se, kao dobra mogućnost iskazivanja vlastite samosvojnosti ostaje rad u "malom mjerilu", odnosno rad za male hrvatske tvrtke ili privatne klijente. U tom je smislu njihova sudbina vezana uz sudbinu hrvatskoga gospodarstva, pogotovo u onom njegovom dijelu u kojem postoje realistične šanse za opstanak na tržištu, a to je – u području grafičkog dizajna – prvenstveno niša luksuznih proizvoda sa specifičnim zemljopisnim i kulturnim porijeklom, te skupina proizvoda povezanih s turizmom, pri čemu se naravno i od ovih potonjih očekuje jaka identificiranost s lokalnim kulturnim kodom.

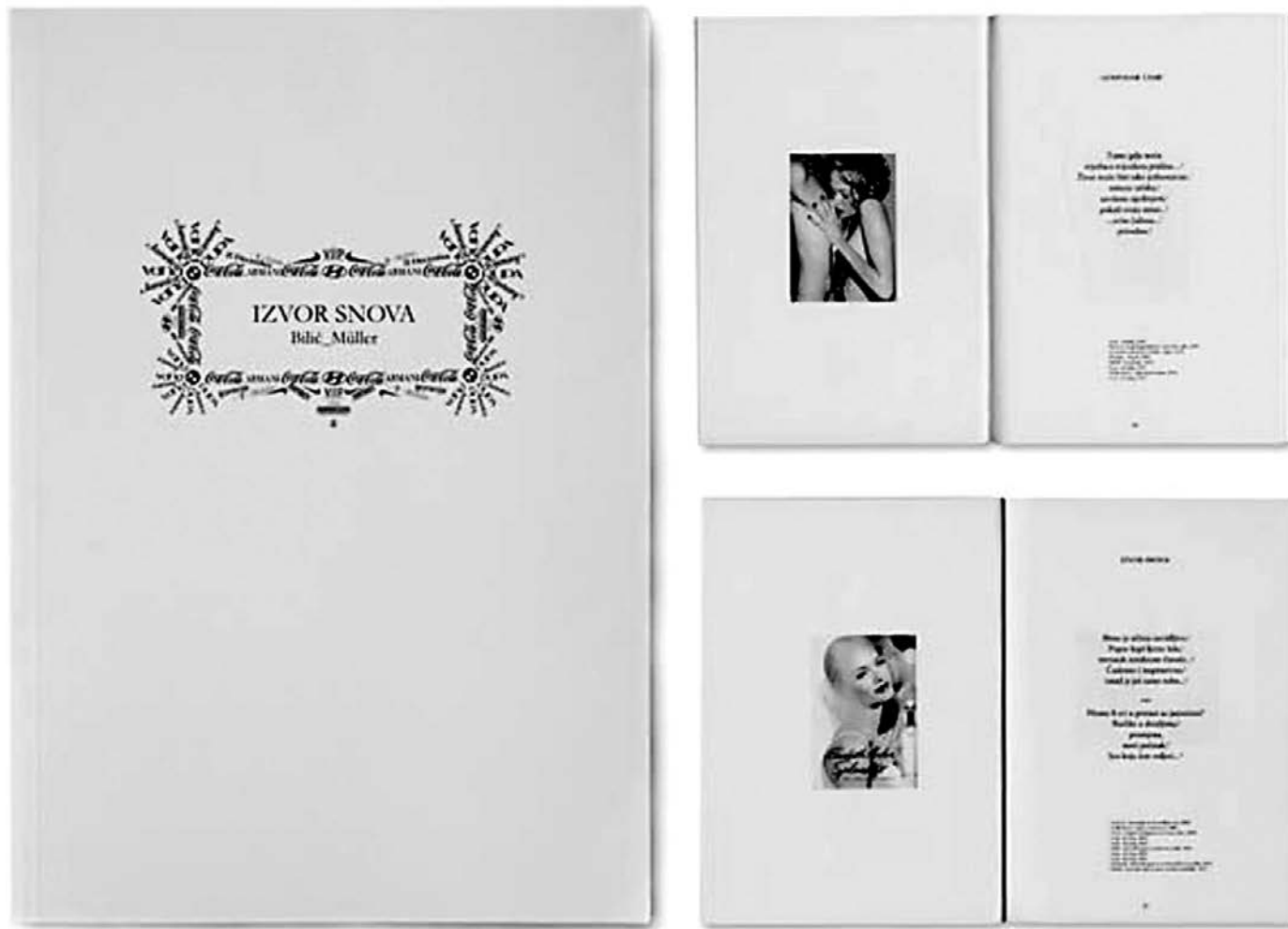
Radovi koji nastaju u ovom području možda nisu spektakularni, ali su vrlo važni i za hrvatski dizajn i za hrvatsku gospodarsku budućnost. Isto vrijedi i za dio proizvoda svrstanih u područje "korporacijskog dizajna". Na nekim svjetskim izložbama dizajna neki od ovih radova možda ne bi našli mjesto, kao što ni na izložbi 040506 nisu našli mjesto neki radovi nagrađeni na međunarodnim smotrama. Riječ je jednostavno o drukčijim kriterijima procjenjivanja i drukčijoj vezi s kontekstom rada, pa uopće i mogućnosti kontekstualnog razumijevanja pojedinog dizajnerskog rada.

O nagrađenim radovima

Osobno mi je stoga bio vrlo zanimljiv rad u ocjenjivačkom sudu za dodjelu nagrada izložbe, koji su uz članove selekcijske komisije činili još i ugledni nizozemski grafički dizajner i dizajnerski edukator Armand Mevis, američki medijski dizajner Alexander Gelman i slovenski produkt-dizajner Miha Turšič. U procesu žiriranja susreli su se kriteriji ljudi iz sredina koje veliku pozornost posvećuju dizajnu kao individualnoj ekspresiji i potreba hrvatskog konteksta, koji u nekim aspektima još zahtijeva standardizaciju proizvodnje i uspostavu temeljnih kriterija struke. Iz dijaloga koji se tijekom žiriranja odvijao svi smo, vjerujem, naučili mnogo, a smatram da se odluke donesene o nagradama mogu braniti jer su, kao i ranija selekcija, donesene na racionalno utemeljenim kriterijima.

Dodjeljivanje prve nagrade u segmentu grafičkog dizajna Studiju Bilić-Müller za rad *Izvor snova* primljeno je, čini mi se, s određenom zadržkom u dijelu dizajnerskih krugova, možda stoga što im se nagrađeni rad, a i ukupna djelatnost nagrađenog studija čini "prelaganom". Nije, na kraju, nagrađen neki grandiozni vizualni identitet za velikog naručitelja, ili pak impresivno rješenje plakata, nego knjižica poezije sastavljena od reklamnih slogana, koja na koncu služi kao samopromocija studiju koji ju je proizveo.

vizualna kultura

Bilić-Müller Dizajn Studio, Izvor snova, nagrada HDD-a za najbolji grafički dizajn

Zanimljivo je, međutim, da je međunarodni žiri Icograde, koji je radio posve neovisno o žiriju izložbe 040506 dodijelio priznanje ove međunarodne krovne organizacije nacionalnih udruga grafičkog dizajna istom studiju i istom radu, što je vrlo rijetka pojava.

Ovo, čini mi se, ukazuje na slojevitost nagrađenog rada, koji se očito može čitati na više načina. Očito je da su oba žirija procijenila da nagrađeni rad najpregnantnije ističe estetiku autorica, čiji su i drugi radovi bili vrlo zapaženi na izložbi i koji nesumnjivo ocrtavaju dizajnerski prepoznatljiv pristup. U međunarodnom kontekstu, zacijelo je zanimljiv već spomenuti individualni pristup dizajnerskoj djelatnosti kao sredstvu izražavanja preokupacija autorica, kao i kritički stav prema svijetu reklamnog oglašavanja, od kojega se sofisticirani dio profesije želi distancirati, odnosno zauzeti stav o minimalnom pragu kriterija koje radovi u ovom komercijalno rukovodnom kompleksu moraju udovoljiti da bi se uopće mogli nazvati proizvodima dizajna.

S druge strane, osobno mislim da nagrađeni rad vrlo dobro izražava položaj dizajna u Hrvatskoj danas i predstavlja samosvojan odgovor na taj položaj. Riječ je, ponajprije, o radu koji je refleksivan, što na hrvatskoj sceni nije prečesta pojava i kao takva zacijelo zaslužuje da je se istakne. Nagrađeni rad promišlja položaj dizajnerice na tržištu danas, komentira svijet oglašavanja i osnove na kojima on počiva, ali čini to na duhovit i neapokaliptičan način, poigravajući se uz to i kulturom sredine u kojoj nastaje. Vrlo mi je duhovito to što knjiga ne samo da je prelomljena onako kako to obično biva s knjigama poezije tiskanim u vlastitoj nakladi nego da je opremljena i predgovorom književnog kritičara, koji obrazlaže svojstva prve hrvatske knjige poezije nastale montažom reklamnih slogana. Ali, na kraju knjige, naravno, ipak nalazimo adresu studija koji ju je proizveo i kojemu se, pretpostavljivo, mogu obratiti svi oni koji traže inteligentna i prepoznatljiva dizajnerska rješenja na tragu onoga što je ovom zbirkom ponuđeno.

Čini mi se da u zadržkama prema ovoj nagradi, kao i dizajnerskoj djelatnosti dvojica Bilić-Müller, postoji i doza mizoginije, koja nije neočekivana u tradicionalno muški identificiranoj profesiji. Razumijem da se dizajnerima starije i srednje generacije može učiniti da nema previše logike u isticanju rada autorica koje proizvode *cut-up* pjesmarice, *depliant*e za izložbu u obliku krojačkog metra ili vodootporne pečate kojima korisnice na odjeću na volju nanose sličice insekata, ali takav stav ne mogu niti podržati niti opravdati. Mislim da je jedna od zapaženijih značajki hrvatske dizajnerske produkcije u posljednje dvije i pol godine u tome što su se na

sceni pojavila dizajnerska rješenja koja svjedoče o svojevrsnom dizajnerskom "ženskom pismu". U Hrvatskoj su, naravno, i ranije djelovale dizajnerice, ali sada je riječ o poetikama koje nisu u profesionalnom smislu muški identificirane. U tom smislu osobito mi je drago primijetiti sinergiju koja nastaje kad Bilić-Müller dizajniranju propagandne materijale za mlade hrvatske modne dizajnerice, čiji rad predstavlja kontrapunkt individualne dizajnerske sudbine i (post)industrijski proizvođenog i maštanog svijeta u kojem se ona realizira.

Kad je riječ o drugonagrađenom radu Borisa Ljubičića pod nazivom *Europe 2020: identity integrity*, a koji

u plakatnoj formi proizvodi gotovo etničku ornamentalnu šaru zasnovanu na multiplikaciji pojedinih nacionalnih zastava, dovoljno je reći da je riječ o višegodišnjoj preokupaciji autora dizajnom nacionalnih obilježja, koji komentira njihovu krajnju sudbinu, a uz to i vremenski prethodi refleksijama na problem koje su na europsku scenu iznijeli vrlo ugledni autori.

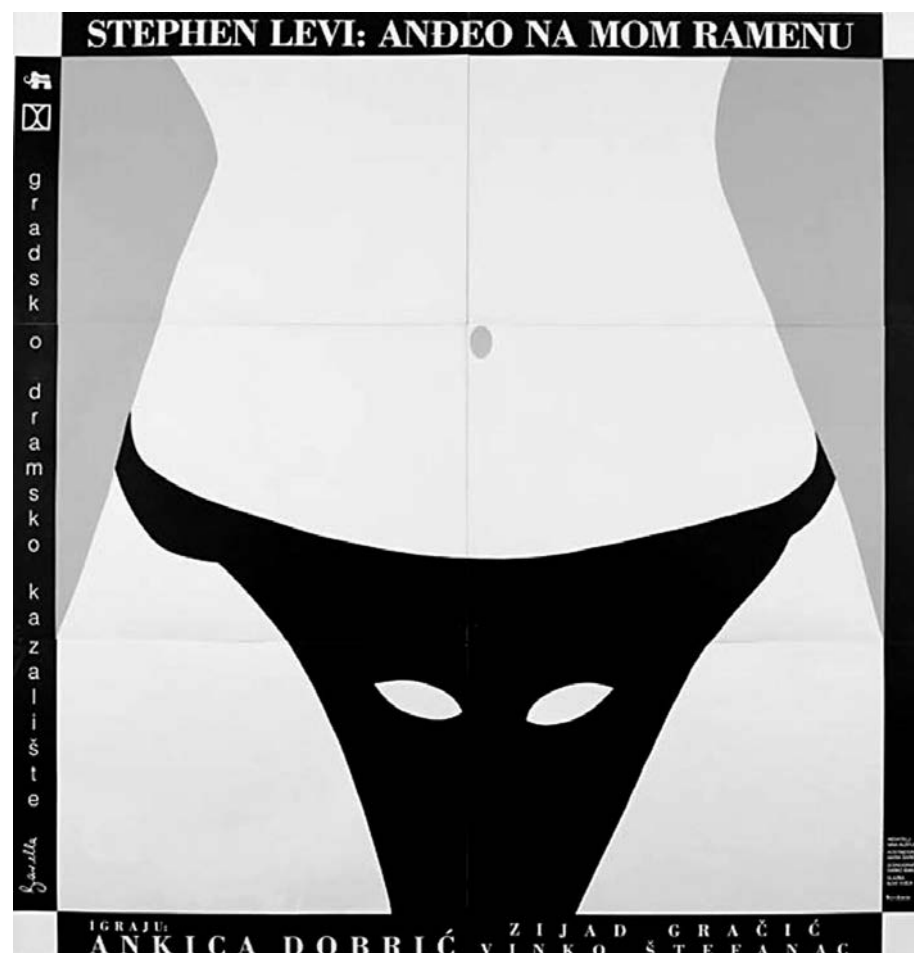
Trećenagrađeni rad Damira Gamulina, vizualni identitet festivala Zagreb Dox, treba pak promatrati kao rad koji želi (i uspijeva) izaći iz tradicionalne forme plakata u širi gradski prostor i druge medije, te kao takav prerasta u zapaženu intervenciju u urbani prostor, danas ispunjen vizualnim sadržajem posve drukčijeg predznaka i općenito zagažen komercijalizmom.

Konačno, svakako treba istaknuti podatak da je u području elektroničkih medija nagrađen rad dvojica Mileusić+Serdarević, koji proizvodi vrlo dojmljive i profesionalno suverene videoprojekcije, mišljene kao "pokretne slike za dramu, operu i balet". Čini mi se da nagrada dodijeljena ovim radovima nije samo priznanje njihovim autorima, nego da širi područje shvaćanja o tome što sve dizajn danas jest i može također biti u Hrvatskoj.

Kad je riječ o žanrovskoj distribuciji nagrada, zacijelo će se primijetiti da su svi radovi kojima su dodijeljene nagrade na neki način povezani sa svijetom kulture. Ovo, međutim, ne znači da u kategorijama "korporacijskog" dizajna i dizajna za "privatne klijente" nije bilo dobrih rješenja, koja zaslužuju pozornost šire javnosti, nego možda samo to da potrebe industrije i potrebe ljudi koji dizajn proizvode i ocjenjuju nisu uvijek iste. U onom segmentu koji je u selekciji uključen na izložbu, dizajneri su i u ovim područjima ostvarili rješenja visokog profesionalnog standarda, od kojih neka, kao primjerice ona koja za velike hrvatske korporacijske naručitelje proizvode Bruketa i Žinić, duhovito ukazuju na specifičan hrvatski kontekst, pa i izvjesne anomalnosti odnosa naručitelj-dizajner koje se u njemu mogu primijetiti. Ponekad se, naime, čini da su spomenuti radovi, pogotovo poslovni godišnjaci, više reklama za dizajnersku estetiku tima koji ih proizvodi nego za naručitelja, što je u svakom slučaju zanimljiva pojava koju u nekoj prigodi treba šire obrazložiti.

Žanr u kojem je na žalost bilo najmanje prijavljenih radova jest "socijalno angažirani dizajn". Očito je da se njime u Hrvatskoj, u mjeri u kojoj postoji, više bave neprofesionalci, za čije se radovi "odozdo", u njihovoj rudimentarnosti, može reći da posjeduju stanoviti šarm. No, bilo bi ipak dobro da se hrvatska dizajnerska zajednica, *pro bono* ili na neki drugi način, više posveti oblikovanju sadržaja od kojih korist ima šira zajednica. To nije lako postići, jer mi se čini da je za to potrebno povećati pismenost i dizajnera i naručitelja u ovom području. Dizajneri, čini mi se, moraju općenito govoreći povećati standarde političke korektnosti i socijalne osjetljivosti, a naručitelji shvatiti razliku između neprofesionalne oblikovne improvizacije i dizajnerski upečatljivog i učinkovitog rješenja. U ovom području potrebno je, očito, još mnogo rada, za druga mi se čini da ipak posjeduju standard koji je od sada potrebno razvijati, a ne tek uspostavljati. ▣

Boris Bučan

trgovanje ženama

Zatočene, zlostavljane i iskorištene

Katarina Luketić

Trgovanje ženama iz istočne Europe odvija se preko nekoliko glavnih trasa, od kojih jedna, navodno najozloglašenija, vodi preko Balkana. Uhodanim krijumčarskim putevima kroz južnu Srbiju i Kosovo do Crne Gore i Albanije ili preko Bosne, kojima su se u ratu prevozile cigarete, droga i oružje, od kraja devedesetih prebacuje se druckija, "živa" roba

Traže se djevojke za radno mjesto inokorespondentice, tajnice, konobarice, baby sitterice, kućne pomoćnice, umjetničke plesačice... u državama zapadne Europe, Izraelu, SAD-u... Zarada odlična." Novinski oglasi ovakva tipa najčešće su poslužili kao mamci za tisuće i tisuće djevojaka iz siromašnih zemalja istočne Europe koje su došavši na određite, umjesto obećanih poslova, bile preprodane, odvedene na ulice, u bordele, striptiz klubove ili pak zatočene u kućama, te prisiljene na prostituciju. Agencije za zapošljavanje ili one za ugovaranje brakova, kao i brojni domovi za siročad... baze su za vrbovanje mladih žena iz Ukrajine, Moldavije, Rusije, Rumunjske, a sve češće i s područja Balkana, dakle iz država osiromašenih tranzicijom s vrlo visokom stopom nezaposlenosti, mnoštvom socijalno ugroženih stanovnika i raspadnutih obitelji. Neke djevojke na Zapad odlaze na nagovor posrednika i poznanika, nerijetko drugih žena koje su – nakon što su same "odslužile" godine prostituiranja – njihovi svodnici poslali po "svježju robu" kojom će kupiti svoju slobodu.

Kada djevojke stignu na određite ili neposredno prije, "organizatori" putovanja oduzimaju im dokumente i često ih smještaju u neki od "sabitnih centara" gdje su izložene stalnom nasilju i silovanju i gdje će doznati kakav im je posao namijenjen. U centrima se djevojke "discipliniraju", a zatim preprodaju na organiziranim aukcijama živog mesa. Često im se kaže da je prostituiranje način na koji moraju vratiti novac potrošen za njihovo putovanje; a ako odbiju prijeti se smrću njima ili njihovim obiteljima. Postoje slučajevi i ubojstava žena koje su se opirale, i to pred drugim zatočenicama kao opomena za neposluh.

Djevojke koje odlaze na upoznavanja i "romantična putovanja" te sklupaju brakove kako bi se izvukle iz siromaštva, i to vrlo često u Izraelu ili zemljama Bliskog istoka, svakodnevno su izložene nasilju i seksualnom iskorištavanju, te su nerijetko nakon nekog vremena preprodane u brak s drugim muškarcem. Manji broj djevojaka koje odlaze na Zapad znaju kakvim će se poslom baviti, no, prema njihovim svjedočenjima, ni približno ne znaju pod kakvim uvjetima. Postoje slučajevi, primjerice u zabitijim krajevima bivših sovjetskih zemalja i u Albaniji, kada se ne koriste ni agencija ni posrednik kao paravani, nego se djevojke doslovno otimaju.

Bez obzira na koji način došle do bordela i noćnih klubova diljem svijeta, sve su te žene zlostavljane i prisiljavane na seksualne odnose, redovito s petnaestak mušterija dnevno; zatočene i izgladnjivane; tjelesno kažnjavane, silovane i sustavno psihički maltretirane. Uvjeti u kojima borave su užasni, ponekad čak i ne znaju gdje se točno nalaze, jer ne smiju izlaziti na ulicu, a od novca koji zarade dobivaju minimum za najosnovnije potrebe. Izaci iz posla mogu jedino ako su prestare, potrošene ili bolesne, tada također pod određenim uvjetima. Bijeg do skloništa, zaštita policije i povratak obiteljima nešto je u čemu uspije tek vrlo mali broj žrtava.

Ujedinjena balkanska mafija

Trgovanje ljudima, osobito trgovanje zbog seksualnog iskorištavanja žena i maloljetnika, planetarni je kriminalni biznis koji donosi golemu zaradu, tek nešto manju od one u trgovini drogom i oružjem. Interpol smatra da svaka porobljena žena može godišnje donijeti od 75.000 do 250.000 dolara, koji gotovo sasvim ostaju njezinim svodnicima, posrednicima i trefikerima. Nije stoga ni čudno što je rasprostranjenost ovog sramotnog biznisa dobrim dijelom moguća zbog brojnih pomagača i *tibih sudionika*, zbog učestalih podmićivanja policije, vlada, mirovnih snaga, raznih legalnih institucija... u mnogim zemljama.

Prema izvještajima relevantnih organizacija koje se bore protiv traffickinga – kao što su Human Rights Watch, Međunarodni centar za migracije, Unicef, lokalne ženske nevladine organizacije i međunarodne antitraficking mreže... – situacija se drastično pogoršava, i danas se procjenjuje da su oko dva milijuna ljudi godišnje žrtve trgovanja u svijetu. Nakon Dalekog istoka i Afrike, iz kojih su se godinama "izvozile" žene i maloljetnici za zadovoljenje seksualnih apetita zapadnjaka, i u kojima je seksualni turizam profitabilna nacionalna djelatnost, posljednjih je desetak godina primijećen bum trgovanja ženama iz zemalja istočne i jugoistočne Europe (tzv. četvrti val), najčešće Ukrajine, Moldavije, Rusije, Rumunjske i Albanije. Većina ih završava u zapadnoj Europi, gdje je trgovanje i prisilna prostitucija u velikom porastu, a, prema mnogima, razlog leži u legalizaciji prostitucije u Nizozemskoj i Njemačkoj, gdje je onda više od 70 posto porobljenih žena bilo iz istočne Europe (podaci IOM-a).

Trgovanje ženama iz istočne Europe odvija se preko nekoliko glavnih trasa: jedna vodi prema Dalekom istoku, najviše Južnoj Koreji (prepunoj američke vojske u NATO-ovim bazama), druga prema Skandinaviji, treća kroz Poljsku prema Zapadu, četvrta prema Izraelu i, posljednja, navodno najozloglašenija, preko Balkana. Uhodanim krijumčarskim putevima kroz južnu Srbiju i Kosovo do Crne Gore i Albanije ili preko Bosne, kojima su se u ratu prevozile cigarete, droga i oružje, od kraja devedesetih prebacuje se često druckija roba. Brzim gumenjacima noću preko Jadrana ne švercaju se više cigarete bez markica, nego djevojke koje se iz istočne Europe ili Albanije odvoze na ulice Rima i Milana. Razmjere trgovine potvrđuje i novinar Norbert Mappes-Niedieka u knjizi *Balkanska mafija*, navodeći da je: "31-godišnji vozač trajekta iz lučkoga grada Vlore, koji radi noću, odao detalje koji bacaju svjetlo i na opseg te trgovine: kad je vrijeme bilo dobro, u jednoj noći otisnuo bi se od obale 10 do 15 glisera i pristalo u Apuliji – svaki s 30 do 40 putnika, većinom mladih žena. U boljim noćima zaradim 10.000 dolara neto."

Na tržnici Arizona pokraj Banje Luke, osim ukrađenim autima i ostalom švercanom robom, trguje se i djevojkama, kojima noću "trgovci narede da skinu odjeću i gole stoje na cesti. Izlažu ih kao stoku". Ili da

Razmisлите dobro prije no što prihvatite iznimno privlačnu ponudu za posao u inozemstvu. Iza zanimljivih oglasa za rad u kaficima, čuvanje djece, manekinstvo, spremanje i slično, može se kriji trgovanje ljudima. Ako sumnjate u dobre namjere osobe koja vam nudi posao, nazovite nas telefonom. Trgovanje ljudima naša je stvarnost. Spriječimo ga!

trgovanje ljudima

SOS telefon: 0800-7799

"u noćnim klubovima gole izlaze na pozornicu noseći brojeve. Muškarci im prilaze, diraju ih, pregledavajući im kožu ili čak gledajući zube prije licitiranja". (prema riječima Mare Radovanović iz ženske udruge Lara, citirano u knjizi Viktor Malarek *Nataše*). Trguje svatko sa svakim, kao i u ratnom švercu nema nacionalnih razlika, Albanci sa Srbima, mirovnjaci s lokalnim kriminalcima, pripadnici dojučerašnjih oslobodilačkih vojski s ratnim neprijateljima. Kako ukazuju podaci iz svih ovdašnjih zemalja, sve je više domaćih djevojaka koje završavaju u bordelima zapadne Europe, i sve je više djevojaka kojima se trguje unutar granica jedne zemlje. Ukratko, biznis cvate i potražnja je velika.

Žene kažnjene, trefikeri slobodni

Veliki porast trgovanja ljudima u balkanskim zemljama, primjetan osobito u Srbiji, zatim Bosni i Hercegovini, rezultirao je mnogim kritikama upućenim vladama pojedinih zemalja od međunarodnih i lokalnih organizacija. Posljednjih su godina gotovo sve balkanske države uvele neke formalne odredbe vezane uz trgovanje ljudima; u Srbiji su usvojene nove odredbe Kaznenog zakona i pooštrene kazne, u BiH je određen Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima i proglašen Akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne migracije; hrvatsko se zakonodavstvo također mijenjalo itd. Policiju educiraju ženske nevladine organizacije, otvorena su skloništa i uvedene SOS-linije. No, unatoč svemu – organizatori, trefikeri i svodnici su na slobodi i nesmetano nastavljaju trgovanje i prisiljavanje na prostituciju tisuće žena. Stvarni rezultati svih akcija su poražavajući: u Hrvatskoj je procesuiran samo jedan slučaj; u Bosni i Hercegovini je zatvoreno više bordela i barova, ali se prostitucija preselila u stanove, dok je osoba optužena u slučaju ukrajinske prostitutke u Mostaru osuđena na godinu dana. U Crnoj Gori u poznatom slučaju, S. C. iz Moldavije je, nakon što je došla u Sigurnu kuću u Podgorici, javno ispričala što je sve preživjela kao žrtva trgovanja i seksualne eksploatacije u četiri godine boravka na prostoru ex-Jugoslavije. No, državni tužitelj je zavlacio slučaj i pokretanje istrage stoga što je, prema nekim indicijama, i sam bio klijent djevojaka u noćnim

trgovanje ženama

klubovima; a za to nije bio kažnjen, nego je samo poslan u penziju. Bizaran je i detalj iz procesa koji se trenutno vodi na Sudu BiH protiv zločinačke organizacije za trgovanje i navođenje na prostituciju u poznatom bordelu, hotelu *Mlin* kraj Tuzle. Naime, premda privedeni od 2001., dvojica organizatora su i iz zatvora uspijevali preko pomoćnika nastaviti "posao", zaradivši, prema procjeni Tužilaštva BiH, u tri godine 367.500 maraka samo na račun žena.

Dok se trgovci rijetko progone, ili kažnjavaju samo novčanim kaznama i zatvaranjem lokala umjesto zatvorom, žrtve trgovanja redovito prolaze gore. U svim je ovdašnjim državama donedavno praksa bila takva da se žene tretiralo ili kao ilegalne imigrantkinje ako nisu imale dokumente i deportiralo ih se u zemlju porijekla; ili kao prostitutke što je također kažnjivo djelo. Kada bi izašle iz zatvora, svodnici bi ih dočekali i opet prisilili na posao. Tome su uvelike pridonosile predrasude i neznanje službenika, za koje su redovito te žene bile tek "kurve" koje su se same odlučile baviti takvim poslom, pa "tko im je kriv".

U posljednje se vrijeme situacija nešto popravila, pa ako postoji sumnja da je riječ o *traffickingu* i navođenju na prostituciju u Hrvatskoj i BiH, žrtvi se daje privremena viza i smješta je se u sklonište. No, situacija nije ni približno tako jednostavna. Vizu dobiju samo one žene koje uspiju dokazati da su žrtve traffickinga, a velik je broj žena toliko ustrašen da čak i kada se nađu u policiji skupljene u nekoj raciji ne žele priznati da su prodane i prisiljene na prostituciju. Dijelom je razlog nepovjerenje, jer policajci i mirovne snage često su njihove mušterije, koje se čak mora posluživati besplatno. U izvještaju Human Rights Watcha i prema pisanju novinara Viktora Malareka mirovnjaci su, primjerice, u Bosni i na Kosovu bili redoviti gosti barova i bordela, a neki od njih su za sebe kupovali djevojke i seksualno ih iskorištavali u svojim stanovima (osobito rašireno u bazi kraj Tuzle). Jer, riječima istražitelja za ljudska prava u Bosni Davida Lamba (iz 2002.): "Bez prisutnosti mirovnih snaga, bilo bi manje ili uopće ne bi bilo prisilne prostitucije u Bosni."

Besramno sudjelovanje mirovnih snaga u trgovanju ljudima i poticanju prostitucije dokazano je u revizijama unutar samih organizacija, no nitko za to ponašanje nije ozbiljno kažnjen, tek je nekoliko vojnika izgubilo posao. Slično se događa i diljem svijeta u UN-ovim ili američkim bazama, a Viktor Malarek smatra da je pritom posebno iritantno što upravo State Department sastavlja godišnja izvješća o trgovanju ljudima (TIP) i procjenjuje druge zemlje svrstavajući ih – često prema političkoj procjeni, a ne stvarnom stanju ljudskih prava – u tri skupine. U tim se izvještajima ponašanje međunarodnih snaga i američkih vojnika daleko od domovine, uopće ne spominje, premda je u UN-ovu Protokolu za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja osobama, posebno ženama i djecom iz 2000., kao temeljnom međunarodnom dokumentu, navedeno da su "države odgovorne za akcije onih koji rade pod njihovom odgovornošću i zbog toga su odgovorne za preduzimanje efikasnih mjera za sprečavanje učešća njihovih državljana ili zaposlenih u trgovini ljudima i eksploataciji u vezi s istom".

Senzacionalizam medija – sramotni slučaj iz Mostara

Predrasude, neznanje pa i rasizam vidljivi su također u izvještavanju medija o ovoj temi. Paradigmatski primjer za senzacionalističko lešinarstvo i nepoštivanje tajnosti žrtava u medijima jest slučaj dvadesetjednogodišnje Ukrajinke koja je umrla krajem 2004. u Mostaru od AIDS-a. U prikazu toga slučaja novinarima uopće nije bilo važno što je žena žrtva trgovanja i prisiljena na prostituciju, nego su fokus usmjerili na njezine klijente i broj potencijalno zaraženih muškaraca. Medijsko nasilje vidljivo je već od toga da je na naslovnica objavljena fotografija djevojke s punim imenom, uz bombastične naslove poput *AIDS u prokletoj avliji* (u *Globusu*), preko iscrpnog analiziranja njezina kretanja u Bosni i barova u kojima je radila, do procjena razmjera "epidemije". Čak je i policija objavila njezinu fotografiju i savjetovala svim "ugroženim muškarcima" koji su bili s njom u kontaktu da odu na testiranje. U javnom mrcvarenju tijela djevojke gotovo se nitko nije pitao kako je ona došla ovamo, tko su i gdje ljudi koji su je prodali i prisilili da se bavi ovim poslom, i uopće kakvi su to "klijenti" koji traže seks s osobom u terminalnom stadiju bolesti, kako je moguće da joj oni nisu željeli pomoći!

Nakon užasa koji je proživjela kao žrtva trgovanja, Moldavka S. Č. u Crnoj Gori je također postala žrtva medija, od kojih su neki redovito objavljivali njezino puno ime i fotografije (TV Pink i list *Publika*). Dok se o zaštiti žrtava, osobito strankinja s Istoka uopće ne brine, identiteti trafika, vlasnika bordela i svodnika posvuda se drže u tajnosti, očito s uvjerenjem da treba "štititi" naše sugrađane koji su malo "zabrazdili". Viktor Malarek ima pravo tvrdeći da u trgovini ženama ima mnogo rasizma, "koji proizlazi iz duboko ukorijenjenog straha društva da su muškarci u potrazi za plijenom i da će nevine lokalne djevojke biti seksualno napaštovane i silovane. Brutalan prijevod: bolje one nego mi." ▣

Lovorka

Marinović

Neotkriveno podzemlje

Hrvatska se najčešće spominje kao zemlja tranzita u trgovini ženama na putu prema zapadnoj Europi, no postoje pokazatelji da je postala i odredište i zemlja porijekla žena kojima se trguje. Kakva je po vama situacija? Što kaže statistika za ovu godinu; povećava li se trgovina ženama u Hrvatskoj?

– Nema države u svijetu koja nije zahvaćena ovim problemom. Što se tiče Hrvatske, već i na osnovi malog broja žrtava identificiranih od 2002., možemo zaključiti da je Hrvatska i zemlja tranzita, i zemlja odredište, i zemlja iz koje se vrubu osobe te postaju žrtve trgovanja ljudima. Jer, ako se napravi analiza na uzorku koji imamo, dakle samo na identificiranim slučajevima od 1992., od 45 slučajeva 14 su osobe porijeklom iz Hrvatske, dakle oko 30 posto. Znači, Hrvatska jest i zemlja izvorište. Uz to se pojavljuje trgovanje djevojkama unutar granica Hrvatske, i slučajevi kada su djevojke iz Hrvatske bile žrtve trgovanja u nekoj od zapadnoeuropskih država, pa smo imali slučajeve da su žrtve identificirane u Austriji, Italiji, Francuskoj, Švicarskoj...

Međutim, kada govorimo o brojkama, smatramo da je to samo vrh sante; daleko je veća siva brojka i daleko je veći broj neidentificiranih osoba. Osobe je iznimno teško identificirati u samom tranzitu kroz Hrvatsku. U posljednjih dvije godine pojavljuje se još nešto: žrtve trgovanja ljudima ne dolaze samo ilegalno. Sve češće one putuju legalno, s dokumentima prelaze granicu, i imaju sredene radne dozvole. Kad se nađu na mjestu gdje bi trebale raditi ili neposredno prije, one postaju žrtve trgovanja. Zato smatramo da su stvarne brojke mnogo, mnogo veće.

Dobrovoljna prostitucija je rijetkost

Možete li objasniti razliku između krijumčarenja i trgovanja ženama?

– Postoji velika razlika između krijumčarenja i trgovanja ljudima; o krijumčarenju se u Hrvatskoj manje govori, a smatramo da je to velik problem. Krijumčarene osobe prelaze granicu uvijek ilegalno, i cilj krijumčara je zarada upravo od prebacivanja osoba preko granice. Krijumčarena osoba uvijek daje pristanak da je se prebaci i to joj je cilj; ona ide za tim da ilegalno prijeđe

Katarina Luketić

Voditeljica Međunarodne organizacije za migracije (IOM) za Hrvatsku i suautorica prvog istraživanja o trgovini ženama i djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja u Hrvatskoj iz 2002. govori o razmjerima trgovine ženama u Hrvatskoj, prekograničnoj prostituciji, tzv. dogovorenim brakovima, trgovini djecom te edukaciji policije, zakonodavstvu i tromosti hrvatskog sudstva

U posljednjih dvije godine pojavljuje se još nešto: žrtve trgovine ljudima ne dolaze samo ilegalno. Sve češće one putuju legalno, s dokumentima prelaze granicu, i imaju sredene radne dozvole. Kad se nađu na mjestu gdje bi trebale raditi ili neposredno prije, one postaju žrtve trgovanja

granicu i da će za to platiti i imati vezu kako bi je se prebacilo preko granice. Najviše je krijumčarenih osoba iz Kine ili tog dijela svijeta, a karakteristično je da osoba plati, recimo, 5000 dolara za put od zemlje porijekla do neke države u zapadnoj Europi, te da ona s organizatorima sklopi čak neki oblik ugovora, koji ide tako daleko da će, ako prebacivanje ne uspije prvi put, biti još jedan ili dva pokušaja dok osoba dođe do krajnjeg odredišta.

Trgovanje ljudima znači da žrtve mogu ali i ne moraju prijeći granicu ilegalno; dakle, sada je sve više onih koji legalno prelaze granicu i sve više trgovanja unutar granice jedne države. Ovdje je glavni cilj trgovaca ljudima eksploatacija žrtve i zarade upravo na njihovim tijelima. Žrtva nekad čak može dati pristanak, recimo žena zna da će se baviti prostitucijom. Dosta je teško ljudima koje se s tim bore, oni moraju proći dosta edukacija kako bi dobro razumjeli odnos krijumčarenja i trgovanja, mogli ih razlikovati i u skladu s time postupati.

Što je s razlikom između prisilne i svojevolske prostitucije? Prema procjenama vaše organizacije, u svijetu je više od 90 posto prostitutki prisiljeno na taj posao.

– Ti su podaci skupljeni iz različitih izvora, od službenih institucija preko nevladinih organizacija do intervjua sa žrtvama. Oni pokazuju da – u zemljama u kojima je legalizirana prostitucija, ali i u onima gdje nije, ili u slučajevima kada djevojke krenu iz Ukrajine znajući da će se baviti prostitucijom – onoga trenutka kada osoba više ne može izraziti svoju volju, kada želi prekinuti s tim radom, kada ne želi imati 15 klijenata dnevno ili kada želi svoju zaradu, a to joj se odbija, onda sve upućuje na to da je ona prisiljena baviti se prostitucijom. Postoje određene feminističke grupe koje smatraju da je svaka prostitucija u osnovi prisilna, da nitko ne ulazi svojevolsjno u prostituciju i da uvijek neki vanjski razlog – trgovanje, loše ekonomske i socijalne prilike... – natjera neku osobu da se bavi tim poslom.

Imate li podatke o broju inozemnih državljanke koje rade na području Hrvatske u prostituciji?

– Nemamo službene podatke, jer, na žalost, ima vrlo malo istraživanja o prostituciji u Hrvatskoj, pa je shodno

trgovanje ženama

tome teško napraviti procjene. No, ono što može ukazivati na porast prostitucije, a onda i mogućeg trgovanja ženama zbog seksualne eksploatacije jest porast broja strankinja koje dolaze raditi u Hrvatsku kao go-go plesačice, što se u posljednje vrijeme izuzetno reklamira. Kada te djevojke dođu ovdje raditi, one imaju određenu radnu dozvolu za određeno razdoblje. Međutim, što točno rade i što se s njima događa nakon isteka radne dozvole, u to nitko nema uvida.

Prostitucija u stanovima i tzv. dogovoreni brakovi

Koliko je kod nas primjetan onaj trend kao u Bosni da se prostitucija seli u privatno, da se zatvaraju javne kuće i barovi, i sve odvija u stanovima, salonima za masažu... tako da je sve teže tome učiti u trag?

– To je kod nas počelo prije nekoliko godina; zapravo zbog ratnih sukoba koji su prestali ovdje prije nego u Bosni taj je trend primijećen u nas već krajem devedesetih. Policija je krajem devedesetih radila velike racije po noćnim klubovima, i nakon tih racija i zatvaranja mnogih klubova posao se organizira na drugi način. Već od tada imate u Hrvatskoj situaciju da se posao organizira po stanovima, salonima za masažu, mobitelima, go-go klubovima, i to je daleko teže identificirati. Takva je situacija i danas, s time da ponovo imamo bum noćnih klubova i plesačica, ali sada s radnim dozvolama.

No, velik su problem i moguće izvorište trgovanja ženama zbog seksualnog iskorištavanja i tzv. dogovoreni brakovi sa strankinjama o čemu se u nas vrlo malo zna. Sve je više agencija koje su posrednici u upoznavanju; ili se u zimskom periodu djevojke dovode ovdje i organiziraju se susreti neženja i slično. Na žalost, nema nikakvih podataka koliko je takvih strankinja došlo, jesu li još ovdje, u kojim uvjetima žive... Ako ne postoji neki izraziti problem, socijalni radnici nisu ovlašteni za te slučajeve. Stoga je to siva zona, potpuno nevidljiva u javnosti. Osobe koje ulaze u takve brakove često trpe nasilje, a nakon nekog vremena i zajedničkog života mogu čak biti i preprodane nekom drugom. U vezi s time nemamo podatke ni za jednu državu u regiji, no imamo, primjerice, znakovit podatak da na našem području ima oko 3000 emigranata iz bivšeg Sovjetskog Saveza velikom većinom žena, i da ih više od 60% žive u nesređenim brakovima, a više od 20% trpi obiteljsko nasilje, što je velika brojka.

S obzirom na stanje u regiji, BiH, Srbiji, Kosovu... gdje je trgovina ženama vrlo razvijena, smatrate li da hrvatska vlast ovom problemu posvećuje dovoljnu pozornost?

– Hrvatska je uspostavila mehanizme za borbu protiv trgovanja ljudima, posebno ženama i djecom. No, ako gledate situaciju u regiji i usporedite brojke, onda dolazi do velike disproporcije. Imate službeno registriranih za prošlu godinu u Srbiji oko 200 slučajeva, u Bosni više od 300, u Sloveniji oko 50, a u Hrvatskoj je identificiranih sedam slučajeva trgovanja po službenoj statistici. Od početka ove godine, službeno ih je identificirano četiri. Mislim da je ta brojka daleko veća i da je dio tih djevojaka u tranzitu kroz Hrvatsku, što je teže otkriti. Pojavljuje se i trgovanje ženama preko granice, jer u određenim mjestima možete naručiti djevojku koja se za te potrebe dovodi iz Bosne i Hercegovine u pratnji jednog muškarca. Na granici će reći da su mladić i djevojka, a ustvari on je vodi i kontrolira, kako bi ona pružila seksualne usluge, nakon čega se vraćaju u zemlju polaska. Do tog smo zaključaka došli, jer je to ponašanje bilo sumnjivo graničnoj i lokalnoj policiji, pa su vodili razgovore s tim djevojkama i zvali nas. Te djevojke nisu izjavile da su žrtve, nego su se držale strogo svoje priče. No, kasnije se ustanovilo u Bosni da su one bile žrtve trgovanja i da su dospjele u skloništa, i takvih slučajeva je bilo nekoliko.

Zakoni doneseni, ali trgovci nekažnjeni

Srbija je unijela promjene u Kazneni zakon i veće kazne za trafficking, u Bosni je određen i Državni koordinator za probleme trgovanja ljudima. Kako ocjenjuje hrvatsko zakonodavstvo?

– U Hrvatskoj je Kazneni zakon potpuno usklađen s UN-ovim konvencijama i protokolima te europskim zakonodavstvom. Nedavno su u Saboru usvojene i izmjene Kaznenog zakona za kažnjavanje klijenata kad je riječ o žrtvama trgovanja. Najviše kazne su 10 godina. Međutim, u Hrvatskoj bi svakako trebalo poradići na tome da slučajevi budu završeni na sudu, jer mi na ovako mali broj registriranih žrtava nemamo okončanih sudskih presuda da bismo mogli reći da sustav funkcionira. Koliko mi je poznato, samo je jedan proces završen, i to prema starom zakonu dok još nije bio članka o trgovanju ljudima, nego samo o uspostavi ropstva. Osoba koja je bila izravno u to uključena i iskorištavala djevojke, osuđena je na devet godina zatvora, a njegovi pomagači su bili osuđeni na nekoliko mjeseci. Okončanih presuda je iznimno malo, i procesi predugego traju. Posebno me iznenadilo jedan slučaj, kojega se sigurno sjećate iz novina, o robu koji je bio iskorištavan na tavanu jedne kuće u okolici Zagreba. Na žalost, osoba koja je tu osobu iskorištavala oslobođena je na prvostupanjskom sudu, i to je zabrinjavajuće. Sudac je tvrdio

da slučaj nije dobro pripremljen da bi se počinitelj mogao kazniti, što opet ukazuje da nešto nije u redu. Takvo što se ne bi smjelo događati.

Ima li vaša organizacija neki mehanizam utjecaja na sud, istraživanja, pisanja izvještaja i zabtjeva... da se takvo što ne događa?

– Nemamo mandat za to, mi smo međuvladina međunarodna organizacija. Takvo što bi trebale gurati nevladine organizacije, one bi trebale pratiti procese, davati mišljenja i tražiti da se drukčije postupi.

Malo je organizatora osuđeno, a s druge strane sankcije su često usmjerene na žene, jer su ilegalno ušle u zemlju, nemaju dokumente i slično. Koliko je, po vama, policija educirana da prepoznaje ovakve slučajeve i adekvatno postupi?

– Onoga trenutka kad je policija posumnjala da je riječ o potencijalnoj žrtvi trgovanja, ta osoba nije bila kažnjena po ni jednom drugom zakonu, dakle prekršajnom zbog ilegalnog boravka ili neimanja dokumenata, ili zbog prostitucije. No, sasvim je sigurno da kroz policiju prođe slučajeva koji nisu prepoznati; i nitko od nas ne može reći koliko je takvih osoba.

Je li riječ više o korupciji ili needuciranosti?

– Vjerojatno ima svega. U Hrvatskoj je bio program edukacije policajaca iz Odjela za organizirani kriminal, i obučeno je 26 službenika s područja cijele Hrvatske. Onoga trenutka kada se posumnja da je netko žrtva trgovanja, pozove se nekoga od tih 26 policajaca koji nastave raditi s takvom osobom. Ako oni utvrde da je uistinu riječ o takvoj osobi, onda se prema njoj postupi kao prema žrtvi. U tom je smislu izdana uputa Ministarstva da se izdaje dozvola privremenog boravka žrtvi trgovanja ljudima, što je iznimno važno. Bitno je također da se za tu dozvolu ne uvjetuje da osoba svjedoči na sudu. Ona će dobiti dozvolu boravka kao žrtva trgovanja ljudima već na osnovi same identifikacije. Ni za jednu od osoba koje su bile identificirane nije dolazila u obzir deportacija u zemlju porijekla. Dio žena se vratio u svoje države, ako su to željele, a dio njih je ostao u Hrvatskoj. Bilo bi svakako važno da se ova uputa uvrsti u zakon i tako osnaži.

Znate li za neki slučaj korupcije ili unutarnje revizije u policiji u vezi s trgovanjem ljudima?

– Nije mi poznato. Naša se organizacija ne bavi time.

Trgovanje ljudima kao posljedica rata

Sudjelovali ste u izradi prvog istraživanja o trgovanju ženama i djecom u Hrvatskoj 2002. Što je ono pokazalo u osnovnim naznakama? Čini se da je val trgovanja ženama došao s ratom i militarizacijom cijele zone.

– Da, došao je s ratom. Prije je također postojao, no nije se o tome toliko pričalo. S militarizacijom regije najvidljiviji oblik trgovanja ljudima bio je upravo u svrhu seksualne eksploatacije žena, jer je to bio način na koji bi se vojnici koji tu borave bez obitelji mogli "zabaviti"... To je istraživanje bilo prvo takve vrste i imali smo vrlo skroman uvid, jer problem u to vrijeme nije bio vidljiv. Gdje god bi došli nailazili smo na zid šutnje i nitko nije pokazivao interes niti je smatrao da je to problem u Hrvatskoj. Upravo smo stoga i prišli tom istraživanju, zajedno s Centrom za tranziciju društva. Pokazalo se da je problem itekako prisutan; da je bio daleko prisutniji za vrijeme rata, da je bio zataškavan i da nije bilo nikoga tko bi o tome progovorio i da nije bilo nikakvih izvješća. Tada smo analizirali i članke iz medija, i iako je po njima bilo vidljivo da je riječ o trgovanju ženama u svrhu seksualne eksploatacije, one su bile tretirane kao međunarodna prostitucija ili ilegalna migrantkinje, i bile su odmah deportirane. Nije bilo ni odgovarajućeg zakonodavstva i dolazilo bi do zastare slučajeva, jer bi predmet na sudu bio više od tri godine.

Nama je to istraživanje zapravo služilo da utvrdimo stanje i damo preporuke što

bi trebalo napraviti. Nakon tog istraživanja te lobiranja i razgovora u vladi, prihvaćene su sve preporuke i prišlo se sustavnom planiranju kako pristupiti tome fenomenu. Godine 2002. donesen je prvi Nacionalni plan za suzbijanje trgovanja ljudima, uključile su se relevantne vladine i nevladine organizacije, i nakon toga se krenulo raditi na svim područjima: na izgradnji kapaciteta, na edukaciji socijalnih radnika, sudstva, na izgradnji sustava zaštite. Uspostavljena je mreža: jedno nacionalno sklonište gdje žrtve borave dulje vrijeme, i tri prihvatna centra u različitim područjima Hrvatske. Gradio se sustav zbrinjavanja, zatim suradnja policije, NVO-a i vladinih institucija na identifikaciji, zatim edukacija i prevencija, između ostaloga i da se u okviru edukativnih programa o trgovanju ljudima govori u školama.

Koliko je u Hrvatskoj prisutna trgovina djecom?

– Djeca se eksploatiraju u pornografskoj i seksualnoj industriji, ali i iznimno često u organiziranom prosjačanju i preprodaji droge. Tu je velik postotak romske djece. Zapanjujuće je da je u zapadnoj Europi bilo mnogo slučajeva u kojima su roditelji oni koji su djecu koristili u seksualnoj industriji, podvodili ili odvodili na ulice da se bave prostitucijom... Primijećeno je i veliko povećanje muške djece koja se koriste u seksualnoj industriji, zatim povećanje radne eksploatacije muškaraca. Zabrinjavajuća je također i brojka da je redovito u posljednjih nekoliko godina zabilježeno da se oko 200 maloljetnika stranih državljana godišnje nađe bez pratnje roditelja u Hrvatskoj. U svijetu se procjenjuje da su u takvim slučajevima oko 80% maloljetnika zapravo žrtve trgovanja. ■

Procjene razmjera trgovine ljudima

Trgovanje ljudima je, uz trgovanje drogom i oružjem, najveći kriminalni biznis na svijetu koji donosi dobit od 12 milijardi dolara godišnje.

Svake godine 1, 2 milijuna djece u svijetu su žrtve trgovanja. U jugoistočnoj Europi je 10-30% maloljetnih prostitutki.

U Europi je prisutan porast trgovanja djecom. Najviše ih je iz Albanije, Moldavije i Rumunjske, ali i drugih zemalja istočne Europe.

U Italiju je samo u 1999. godini ušlo 16.551 maloljetnika - 33% od ukupnog broja novopridošlih migranata.

30% seksualnih radnika u jugoistočnoj Aziji su djeca mlađa od 18 godina.

U Indiji ima najviše maloljetnika u prostituciji - 15% od njihovog ukupnog broja u svijetu.

Sve se više dječaka iskorištava za rad u seksualnoj industriji u zapadnoj Europi. Još je 1996. godine najviše dječaka u uličnoj prostituciji u Briselu dolazilo s područja bivše Jugoslavije, uglavnom u starosti između 12 i 15 godina.

Iskorištavanje djece putem seks turizma najrasprostranjenije je u Aziji i Južnoj Americi. ■

Podaci prema istraživanjima Unicefa i IOM-a

Sandra Ljubinković

Siromaštvo i rodno zasnovano nasilje glavni uzroci trgovine ljudima

U međunarodnim izvještajima Srbija se spominje kao zemlja učestalog tranzita i bitno odredište trgovanja ženama, a prema nekim procjenama godišnje preko Srbije "prođe pola milijuna žena žrtava traffickinga". Koliko je, po vama, rasprostranjena trgovina ženama u Srbiji? Koliko je slučajeva službeno evidentirano ove godine?

– Podaci i rezultati dosadašnjih istraživanja, iako ne daju potpunu sliku trgovine ljudima u Srbiji, ipak ukazuju na njeno postojanje. Najviše podataka ima o trgovini ženama u cilju seksualne eksploatacije, koja je istovremeno i jedini oblik trgovine ljudima o kojem se do sada govorilo i istraživalo. Podaci koji se odnose na trgovinu decom i muškarcima su izuzetno sporadični i nedovoljni za iznošenje bilo kakvih ozbiljnih zaključaka.

Uprkos dugogodišnjim naporima u suzbijanju trgovine ljudima, čini se da trgovci ljudima menjaju svoje strategije i rute brže nego što to rade institucije sistema i svi oni koji rade na ovom pitanju. Važeće zakonodavstvo i mehanizmi razvijeni u cilju suzbijanja trgovine ljudima pokazali su se nedovoljnim bilo u sprečavanju ovog problema, bilo u zaštiti ljudskih prava žrtava trgovine. Prema zvaničnim podacima MUP-a u Srbiji: "... od početka godine "prepoznate" su 22, a od 2002. do kraja 2005. 190 žrtava trgovine ljudima." Vrlo je problematično govoriti o brojkama, jer govorimo o samo jednom "aspektu" organizovane trgovine ljudima tj. seksualnoj eksploataciji. Šta se dešava sa muškarcima? Sa decom? Sa podacima o prisilnom radu u domaćinstvima, fabrikama, njičama, građevinama, na ulicama, u prošnji itd.?

Siromaštvo, militarizacija regiona i migracije izazvane ratovima

Parcijalna i nepotpuna saznanja o obimu, rasprostranjenosti i karakteristikama trgovine ljudskim bićima u Srbiji, gotovo odsustvo informacija o trgovini muškarcima i decom, kao i nepostojanje evaluacije društvenih odgovora na ovu pojavu do sada, svakako ukazuju na neophodnost sveobuhvatnijih saznanja jer je to osnovni predušlov za adekvatno suzbijanje, prevenciju i zaštitu.

Kosovo, Južna Srbija, zatim Albanija... spominju se kao najvažnije balkanske rute trgovine

ljudima, pri čemu se starim putovima šverca droge i cigareta posljednjih godina prenosi "nova roba". Koliko su rat, militarizacija regije i dolazak međunarodnih snaga pogodovali širenju trgovanja ženama?

– Kada je Srbija u pitanju, postoji značajan broj faktora koji izuzetno doprinose i pogoduju trgovini ljudima. Tu su pre svega geografski položaj Srbije, zatim ekonomski faktori – posebno siromaštvo i nezaposlenost, militarizacija regiona i migracije izazvane ratovima u regionu ali i šire. Postoji izuzetna marginalizovanost pojedinih društvenih grupa (žene, Romi/kinje, deca bez roditeljskog staranja itd.), visok stepen nasilja u porodici, seksualno nasilje i narušeni porodični odnosi. Takođe, suočavamo se sa široko rasprostranjenom korupcijom, još uvek nedovoljno definisanim granicama između "dozvolje-

Katarina Luketić

Izvršna direktorica Antitrafiking centra iz Beograda govori o trgovanju ženama u Srbiji, mogućim rodnim razlozima migracija, razlici između migracije i trgovanja, te nužnosti da se politika pozabavi pitanjem trgovine ljudima

nog" i "nedozvoljenog", sivom ekonomijom i značajno slabim funkcionisanjem pravne države, nezavisnog pravosuđa i državnih institucija uopšte...

Izvestan broj strukturalnih promena koje su se dogodile u svetskoj privredi podstakao je migraciju žena. Pre svega mislim na prelazak industrijalizovanih zemalja na uslužne delatnosti, prebacivanje proizvodnog sektora u zemlje u razvoju, sve veću zavisnost multinacionalnih korporacija od podugovora koje sklapaju na lokalnom nivou i "politiku strukturalnog prilagođavanja" MMF-a, koja je dovela do drastičnog smanjenja izdataka za socijalne programe (upravo onih koji zapošljavaju žene). Većina evropskih zemalja koje su nedavno stekle nezavisnost takođe se suočila sa ozbiljnim ekonomskim problemima u toku prelaska na slobodno tržište.

Svi navedeni činioici sa jedne strane doprinose tražnji za radnicima u novim područjima, a sa druge strane dezintegraciji porodica pod pritiskom finansijske nestabilnosti i osiromašenja. Sve to na kraju opet dovodi do toga da žene pokušavaju da pronađu alternativna rešenja daleko od kuće. Samim tim migracija postaje jedno konvencionalno rešenje.

Različiti razlozi migracija žena

U Beogradu navodno postoje tzv. centri za obuku, u kojima se zadržavaju žene na svome putu od, primjerice, Ukrajine do Zapadne Europe, te tamo po prvi put suočavaju s poslom koji ih čeka. Kakva su vaša saznanja o tome?

– Nemam nikakva saznanja da ovakvi centri postoje u Beogradu.

Koliko je trenutno skloništa za žrtve traffickinga u Srbiji? Na koji način su žene tamo došle i nakon što ih se oslobodi kakav status one imaju? Tretira li ih država masovno kao ilegalne imigrante koje samo treba deportirati u domovinu?

– U Srbiji trenutno postoje 2 skloništa za žene i decu i žrtve trgovine ljudima. Po sistemu nacionalnog referentnog mehanizma, žene se upućuju na relevantnu službu tzv. Službu za koordinaciju, koja ih posle prvih *screeninga* kasnije upućuje u skloništa.

Ako posmatramo migracije sa stanovišta rodne pripadnosti lako ćemo se uveriti koliko je teško podeliti sva iskustva migranata na prisilna, odno-

sno dobrovoljna, pozitivna, odnosno negativna, osnažujuća, odnosno ograničavajuća. Realne životne priče sasvim su drugačije i veoma su iznjenasirane: one mogu obuhvatiti slučaj žene koja je pobjegla suočena sa opasnošću od gladovanja, tako da se bez preterivanja može reći da je migrirala u opstanak; tu je i priča jedne žene koju je porodica poslala da radi u stranoj zemlji kao služavka i tražila od nje da tu zaradu šalje kući; tu je priča o ženi koju je muž ostavio, razveo se od nje i poslao je natrag u selo njenih roditelja; tu su i priče žena koje su pobjegle strahujući od nasilja pripadnika paravojsnih formacija, tako da su na kraju našle utočište u logoru za raseljena lica u Darfuru; tu je i priča o mladiću koji beži od kuće ne bi li se spasio od seksualnog zlostavljanja; priča o ženi koja je svojom voljom migrirala kako bi našla posao seksualne radnice, ali je bila prevarena – obećano joj je da će moći dobro da zarađuje, da bi se na kraju uspostavilo da je pala u zamku i našla se u položaju koji zapravo nije ništa drugo do ropski.

Tačno je da migracija može dovesti do višeg stupnja ekonomske i socijalne samostalnosti, posebno kada je reč o ženama, kao i mogućnosti da se osoba suprotstavi tradicionalnoj ili restriktivnoj ulozi roda. Zahvaljujući migraciji i muškarcima i žene mogu razviti veštine koje će im omogućiti da obezbede bolju zaradu, a jedan deo te zarade najčešće će slati natrag kući, tj. svojoj porodici. Međutim, migracija može takođe da osnaži restriktivne rodne stereotipe ženske zavisnosti i odsustva mogućnosti za donošenje odluka. Rodno utemeljena podela rada u društvu može dovesti do toga da se ženske veštine ne koriste u dovoljnoj meri, ili pak do toga da žene budu primorane da se bave isključivo seksualnim radom ili pomaganjem u domaćinstvu, čak i ukoliko pri odlasku iz zemlje nisu imale takve namere. Pored toga, u zemljama u koje su se uputile teško je doći do takvih usluga kao što su zdravstvena zaštita, obrazovanje i zaštita na poslu, posebno ukoliko ste se odlučili za neki neformalni (preciznije rečeno, ilegalni) vid zapošljavanja. Takve manjkavosti mogu predstavljati poseban problem za žene ukoliko nisu navikle da pregovaraju o ostvarivanju svog prava na pomoć onda kada im je ta pomoć potrebna, ili

trgovanje ženama

Srbija je razvila razne mehanizme – Savet za borbu protiv trgovine ljudima, Republički Tim za borbu protiv trgovine ljudima, 4 radne grupe u okviru republičkog tima... – međutim u zemlji u kojoj se ljudska prava ne poštuju, ratni zločinci ne izručuju, službenici policije i sudstva optuživani za korupciju, mehanizmi koji su uspostavljeni nisu dovoljni. Potrebna je politička spremnost da se država pozabavi ovim pitanjem

ukoliko su suočene sa raznim preprekama zbog nepoznavanja jezika sredine ili opšte izolacije.

Nizak nivo informiranja stručnjaka

Skupština Srbije je 2003. godine usvojila novi Krivični zakon o trgovini ljudima radi seksualne eksploatacije. Kakve su kazne predviđene tim zakonom i koliko je ljudi procesuirano zbog sudjelovanja u trgovini ljudima? Uopće, provodi li se taj zakon?

– Ono što je važno da znamo a to je da ima nekih pomaka kad je u pitanju zakonodavstvo i kaznena politika. I pored velikog broja edukacija koje se sprovode za pripadnike MUP-a, pravosuđa, i centara za socijalni rad, istraživanje Viktimološkog društva govori da je nivo informisanosti stručnjaka o trgovini ljudima na niskom nivou kao i da u tom pogledu postoji visok nivo regionalne, strukovne i vertikalne nejednake. Isto istraživanje uočava da postoji odusustvo standarda u kvalitetu onoga što se kao edukacija nudi.

Međunarodno-pravni okviri vezani za migracije, izbeglice, ljudska prava žena i trafficking predstavljaju važno polazište i smernicu za mobilisanje resursa i napora kako na nivou vlada, tako i na nivou civilnog društva. Na kraju krajeva, neotuđiva su ljudska prava na zdravstvenu zaštitu, obrazovanje i informisanje. Za pristup tim pravima i za njihovo uživanje neophodno je da oni koji kreiraju političke odluke i oni koji te odluke sprovode u praksi priznaju kontekst migracija. Šta je (ili ko je) primoralo (primorao) nekog da emigrira, u kakvoj su se situaciji migranti našli pošto su migrirali i da li su izloženi fizičkoj ugroženosti ili opasnosti od izolacije – sve će to bar delimično zavisiti od njihove rodne pripadnosti. Rodna pripadnost utiče na to u kojoj meri ljudi mogu da doprinesu zajednici u koju su migrirali i koliko koristi imaju od te zajednice – samim tim, od toga zavisi i u kojoj će meri moći da odigraju neku važnu

ulogu u ostvarivanju osnovnih ciljeva kako socijalnog, tako i ekonomskog razvoja.

Korupcija policije, sudstva i drugih struktura vlasti vrlo je raširen problem na Balkanu. Kako ocjenjujete stupanj korumpiranosti srbijanske policije? Koliko su u policiji ukorijenjene predrasude prema prostituciji zbog kojih se ove žene umjesto kao žrtve tretira kao niža bića?

– Trgovina ženama je, dakle, jedan od oblika eksploatacije žena migrantkinja, jedan oblik zloupotrebe u procesu migracije žena; pokretačku snagu ovakve trgovine predstavljaju teška ekonomska situacija u kojoj se nalaze žene, restriktivna imigraciona politika i muška potražnja sa Zapada.

Trgovina ženama mora biti što preciznije definisana zbog toga što nisu sve žene migrantkinje, niti su sve žene žrtve trgovine ljudima. Elementi koji definišu trgovinu ženama su nasilje, prisila, zastrašivanje, prevara i lažna obećanja.

Mi govorimo o trgovini ženama u slučajevima kada žene emigriraju tako što ih je posrednik obmanuo lažnim obećanjima i doveo u dužnički odnos kada su se žene već našle u stranoj zemlji ili u okvirima matične zemlje, te su time u zavisnoj situaciji koju organizatori ovog ilegalnog dela koriste da žene prisile na rad, gde su izložene eksploataciji i nalaze se u ropskom položaju ili kada muževi ili poslodavci iskoriste takvu zavisnu situaciju da žene liše lične slobode i seksualnog integriteta.

Važno je istaći da je Srbija razvila razne mehanizme (Savet za borbu protiv trgovine ljudima, Republički Tim za borbu protiv trgovine ljudima, 4 radne grupe u okviru republičkog tima...) međutim u zemlji u kojoj se ljudska prava ne poštuju, ratni zločinci ne izručuju, službenici policije i sudstva optuživani za korupciju mehanizmi koji su uspostavljeni nisu dovoljni. Potrebna je politička spremnost da se država pozabavi ovim pitanjem, sa posebnim naglaskom na siromaštvo i rodno zasnovano nasilje kao glavne uzroke problema trgovine ljudima.

Trgovina ženama mora biti što preciznije definisana zbog toga što nisu sve žene migrantkinje, niti su sve žene žrtve trgovine ljudima. Elementi koji definišu trgovinu ženama su nasilje, prisila, zastrašivanje, prevara i lažna obećanja

Antiimigraciona politika i deportacije

Kako ocjenjujete senzibiliziranost srbijanske javnosti za problem traffickinga? Koliko se javno percipira razlika između prostitucije i trgovanja ženama u kojima se vrbuje i nasilno prisiljava na pružanje seksualnih usluga?

– Stagnacija je prisutna u odnosu na borbu protiv trgovine ljudima u Srbiji. Srbija ide putem da razvija prvo programe za pomoć i zaštitu žrtava trgovine ljudima, dok širi sistem zaštite žrtava kriminaliteta ne postoji, odnosno tek se na njemu radi. Edukacija, treninzi koji su se godinama radili za različite ciljane grupe imaju za funkciju podizanja nivoa svesti, senzibilisanje. Da li je to dovoljno? Postoji potreba da se sa budućim profesionalcima radi sistematičnije.

Važno je ulaziti u institucije u kojima se ti isti profesionalci školuju (akademije, fakulteti). Treba raditi na izmeni kurikulumu. Na nekim fakultetima studenti rade na pitanju trgovine ljudima kroz magistarske i doktorske radove. Međutim, tu se postavlja pitanje odakle oni dobijaju informacije o pitanju trgovine ljudima. Postoji konstantna potreba za podrškom mladim ljudima. Prevencija trgovine ljudima podrazumeva rad sa mladima u situacijama nasilja, pružanje podrške mladima pri odrastanju i pri suočavanju sa različitim poteškoćama.

Važno je mladima pružati informacije koje će njima biti od koristi (kako do vize, gde

mogu da provere ugovore o zaposlenju). Tranziciona kretanja ne bi trebalo da spreče aktivnosti zemlje sa ciljem sprečavanja trgovine ljudima. Ako pogledamo makro nivo i šta se dešava na globalnom planu možemo zaključiti da je situacija sve teža, da su prepreke, nejednakosti nastale usled neo-liberalne ekonomije sve veće.

Jedan od takvih neželjenih popratnih efekata jeste mogućnost da oni koji se zalažu za antiimigracionu politiku počnu da koriste i zloupotrebljavaju razne argumente protiv traffickinga. Kada se kaže da su migrantkinje u Evropu stigle protiv svoje volje, onda države imaju dobar izgovor da ih "repatriiraju", to jest da ih deportuju. Ovakva logika može se koristiti i korišćena je da bi se opravdali nedavni slučajevi proganjanja i pritvaranja migrantkinja koje prodaju seks na ulicama Francuske i Italije. Postojanje različitih i složenih iskustava među ženama, ponekad slično iskustvima muškaraca migranata, a ponekad različito od tih iskustava, uz činjenicu da je reč o iskustvima stečenim u najrazličitijim uslovima, zapravo znači da ne postoji samo jedan "režim" istine i da napore za pružanje pomoći svima koji su u to uključeni treba premerstiti iz sfere "debate" o socijalno izgrađenoj dihotomiji. ■

Za sve informacije možete se obratiti na atc@atc.org.yu ili pogledati na sajt: www.atc.org.yu

Iznevjerene nade

Iskustva žena i djevojka prodanih u bosansku industriju seksa

Ulomak je preuzet iz opsežnog izvještaja *Trafficking in Women and Girls to post-conflict Bosnia and Hercegovina for forced prostitution koji je u studenom 2002. objavio Human Rights Watch*

Razlozi migracija žena i djevojaka

Od trideset i šest žena i djevojaka ispitanih za ovo istraživanje, dvadeset ih je migriralo iz Moldavije, osam iz Ukrajine i osam iz Rumunjske. Sve osim jedne selile su se dobrovoljno radi zapošljavanja. Uglavnom, žene i djevojke isticale su grozne gospodarske uvjete i manjak mogućnosti u vlastitim zemljama kao glavne razloge zbog kojih su osjetile potrebu da se isele radi zapošljavanja. Jedna žena, prodana baru u Orašju, rekla je za Human Rights Watch: "U Ukrajini nema posla. No, ovdje je kao u zatvoru". Jedna druga žrtva traffickinga intervjuirana u Sarajevu, rekla je: "Ja sam iz Moldavije, a u Moldaviji je teško. Nema novca, nema posla, a studirati je skupo. U Moldaviji je kriza".

Jedna je žena govorila o sličnim okolnostima: "Zbog činjenice da su uvjeti života (u Moldaviji) vrlo teški i da sam izgubila posao, upoznala sam osobu imenom Tanja... i ona mi je rekla da... bih mogla zaraditi mnogo novca tamo (u Italiji) radeći u trgovini ili (kao) čistačica u nekom hotelu".

Dvije od trideset i šest žena izjavile su da su morale izdržavati djecu koju su ostavile kod kuće. Jedna "prodana" žena, majka petogodišnjega sina, svjedočila je pred sudom u Doboju 1998. Tražila je od vlasnika javne kuće u kojoj je radila da joj vrati tisuću DEM-a koje joj je naredio da mu preda na "čuvanje" mjesec dana prije. On je odbio vratiti ih. Prema svjedočenju pod zakletvom koje je obavila u Doboju:

"Rekla sam (vlasniku) da ne želim više raditi i da želim vidjeti svoje dijete... rekla sam mu: 'Zaradila sam svojih tisuću njemačkih maraka i sada želim kupiti kartu da se vratim kući, i odnijeti nešto novca svom djetetu. U Ukrajini nemamo što jesti'. Rekla sam mu da moja majka, koja se brine za moje dijete, više nema načina igdje posuditi novac."

Regrutiranje

Samo tri od trideset i šest žena i djevojaka izjavilo je da su se javile na oglase za posao u novinama. U petnaest slučajeva žene su rekly da su im prijatelji ili poznanici obećali "dobre poslove" u inozemstvu, samo da bi ih prevarili i prodali trefikerima. Žene su ljude koji su ih regrutirali opisale kao vozače taksija, poznanike iz njihovih sela, prijatelje njihovih roditelja, prijatelje iz sirotišta i, u jednom slučaju, brata bliske prijateljice. Deset žena obećani su poslovi konobarica, četiri plesačica, pet domaćica ili čistačica, jednoj posao trgovačke pomoćnice, a jednoj posao beračice mandarina u Grčkoj.

Jedna Ukrajinka dvadesetih godina koja je prodana 1999., rekla nam je: "Kada sam dolazila ovdje raditi, (trefikeri) su me prevarili na putu. (Vlasnici) su nam rekli da ćemo plesati... Imale smo vize i u početku je sve bilo u redu. No, kada smo željele otići, vlasnik nas je prodao. Rekli su mi da ću biti plesačica, a onda sam morala biti prostitutka".

C. C., Rumunjka intervjuirana u istoj javnoj kući, izjavila je za Human Rights Watch: "Ovdje sam sedam mjeseci (od kolovoza 1998.)... Došla sam iz Rumunjske. Jedna mi je žena pomogla da prijedem granicu. Ona je Rumunjka koja živi s jednim Srbinom... Rekla mi je da bih mogla raditi kao čistačica u nečijoj kući za 200 njemačkih maraka mjesečno... (Ona i njezin muž) držali su me zaključanu u sobi šest dana... Bila sam zatočena i prevarena. Jedne su me večeri smjestili u automobil i odvezli u bar".

B. B., dvadeset i dvije godine stara ukrajinska djevojka, rekla je istražiteljima: "U Bosni sam tri mjeseca (od prosinca 1998.). Došla sam ovamo raditi u baru. Nisam ništa znala kada su me odveli u Srbiju – tamo sam prodavana četiri puta, različitim muškarcima. (Trefikeri) su me doveli u bar i rekli mi da moram raditi kao prostitutka".

Iako su neke od žena bile spremne raditi u industriji seksa, ni jedna od njih nije pretpostavljala da će biti prodane ili prisiljene otplaćivati goleme dugove. Kako je jedna žena prodana u Prijedor 2000., rekla je istražiteljima IPTF-a (Međunarodne operativne policijske snage Ujedinjenih naroda): "Djevojke su morale plesati, mnogo piti i odlaziti u svoje sobe sa svakim. Sve su djevojke radile besplatno tri mjeseca. Jele smo jednom dnevno, a spavale pet-šest sati na dan. Ako ne bismo radile ono što su oni (vlasnici i čuvari) željeli da radimo, redari bi nas pretukli".

Rute i prijevoz

Žene i djevojke izvijestile su da su se trefikeri oslanjali na transport kopnom i male brodiće da ih prebacuju iz jedne države u sljedeću, često birajući rute koje su izbjegavale službene granične prijelaze. Neke su žene i djevojke prelazile službene granične prijelaze koristeći lažne putovnice ili skrivene u kamionima ili kutijama. Rute su krivudale kroz države, zbog čega su žene i djevojke bile dezorijentirane, a bijeg je time bio otežan. O cijelom tijeku tih putovanja žene i djevojke izvijestile su o opetovanim zamjenama automobila i o tome da su bile zaključavane u stanove ili kuće, stalno su ih čuvali trefikeri ili, u nekim slučajevima, psi.

Jedna je žena iz Moldavije, koju je intervjuirao Human Rights Watch za vrijeme njezina boravka u utočištu IOM-a (Međunarodni institut za migracije) u Sarajevu u travnju 2001. pričala da su je trefikeri kupili i prodali četiri puta. Prodana i dovedena u Bosnu i Hercegovinu u srpnju 2000., pričala je o putovanju taksijem, autobusom i brodom, u prtljažnicima automobila i pješice prije nego što je napokon stigla do poduzeća čiji je vlasnik bio čovjek koji ju je kupio za 2000 njemačkih maraka.

Šest je žena izjavilo da su bile prisiljene skidati se do gola pred potencijalnim "kupcima". Prema svjedočenju koje je IPTF-u iznijela sedamnaestogodišnja Rumunjka prodana u Prijedor 2000., prijatelj njezina prijatelja osigurao joj je prijevoz do Moldavije. Zatim su je trefikeri prevezli u čamcu preko rijeke. Iako joj

je obećan posao branja mandarina u Grčkoj, trefikeri su je odveli u Bosnu i Hercegovinu. Putujući noću uz pratnju dvojice muškaraca, ona i još nekoliko žena prešle su rijeku na motornom čamcu, a zatim su opet prebačene u automobil koji ih je odveo do male kuće. Tamo su trefikeri zapovjedili ženama da skinu odjeću. Kada je odbila, jedan ju je odveo na kat gdje ju je pretukao, a poslije silovao. Zatim su je trefikeri prodali vlasnicima bara u Prijedoru.

Mara Radovanović, ravnateljica antitrefiking NVO-a Lara, izjavila je za Human Rights Watch: "Većina trefikera su iz Srbije, ali neki su Bosanci. Imaju ljude za regrutiranje koji prodaju (žene) na granici... U Beogradu postoji neka vrsta sabirnog centra. Imaju nekoga u Beogradu tko radi lažne putovnice. Žena ode fotografu i... daju joj putovnicu, promijene joj ime, izmijene godine starosti... Ako je njezina obitelj traži, ne mogu je naći – takva djevojka ne postoji".

Prodavanje žena i djevojaka

Sve žene i djevojke koje su Human Rights Watch i NVO Lara intervjuirali, jednako kao i one koje su svjedočile na sudovima i pred Međunarodnim operativnim policijskim snagama UN-a (IPTF), bile su prodane. U tipičnom slučaju, žena prokrijumčarana iz Moldavije u ljeto 2000. rekla je za Human Rights Watch: "(Jedan krijumčar) odveo me u bar u Beogradu i tamo sam plesala. Drugi me čovjek pitao želim li raditi za njega i on me kupio. Ostala sam tamo neko vrijeme. Prodana sam još dva puta i odveli su me u Bijeljino. Živjela sam u kući sa suprugom i djecom (svog vlasnika) tjedna dana. Jedan čovjek (ime tajno) došao je s prijateljem i kupio me... Bila sam zaključana. Rekla sam mu da želim ići kući, a on je rekao da moram otplatiti dug (cijenu za koju me kupio)".

Nakon što su žene i djevojke stigle u Bosnu i Hercegovinu, većina njihovih kupaca bili su Bosanci, ali, u nekim slučajevima, žene i djevojke kupili bi pripadnici međunarodne zajednice. Jedna žena iz Moldavije, prodana prvi put u Beogradu, a posljednji put američkom državljaninu koji je radio u Tuzli, rekla je istražiteljima IPTF-a: "Prodana sam u Bosnu. Vlasnik mi je rekao da je platio 2000 KM (konvertibilnih maraka) za svaku od sedam djevojaka. Moje je kretanje bilo potpuno ograničeno. Nisam mogla ići nikamo. U selu Dubrave, općina Tuzla, u noćnom klubu Harley Davidson, jedan (lokalni policajac) često je dolazio u klub. Prepoznala sam ga na fotografiji koju mi je pokazala lokalna policija Odjela za kriminal Tuzla. Često su me premlaćivali ako

STOP TRAFFICKING IN WOMEN!

trgovanje ženama

sam odbila 'raditi'. Vrlo često smo bile gladne. Svaki puta prijete bi nam da ćemo biti prodane u Srbiju... Kevin (Amerikanac) je platio 3000 njemačkih maraka za mene".

Dok Kevin nije deportiran zbog optužbe za nošnje oružja, Moldavka je živjela s njim u privatnoj kući u selu Dubrave. Prije nego što je otišao, vratio joj je njezinu putovnicu koju je držao kod sebe.

Žene su bile suočene sa stalnim prijetnjama da će, ako ne budu surađivale, biti ponovo prodane drugim, "opasnijim vlasnicima". Jedna žrtva trgovine ljudima iz Ukrajine rekla je za Human Rights Watch: "...kada smo željele otići, vlasnik bi nas prodao... Samo nas je smjestio u auto... Došli smo ovamo, a ovdasnji nam je vlasnik rekao da smo prodane i da moramo odraditi svoj dug... Rekao je da će nas prodati drugom čovjeku..."

Uvjeti u noćnim klubovima

Žene i djevojke prodane u Bosnu i Hercegovinu i držane u dužničkom ropstvu opisale su krajnje grozne uvjete i zlostavljanje. U tri slučaja koja je obznanio NVO Lara, žene su doživjele nekoliko premlaćivanja u rukama vlasnika i čuvara jer nisu surađivale. Nekoliko drugih požalilo se da su ih vlasnici "psihološki mučili". Sve su žene kazale istražiteljima da nisu dobivale dovoljno hrane.

Human Rights Watch pratio je promatrače IPTF-a tijekom racije u noćnom klubu u Orašju u ožujku 1999. Spavaće sobe, smještene u malenom hodniku iza bara, zaudarale su od znoja i ostalih tjelesnih tekućina. Kupaonice su bile potpuno neprikladne za pet žena prisiljenih da dijele skućeni i prljavi smještaj. Kondomi su bili pobacani po podu, a plachte na krevetima prljave. Bar je bio mračan. Četiri intervjuirane žene rekle su za Human Rights Watch da su im upravitelji, muž i žena, zabranili da napuste bar. U pet ostalih ispitanih slučajeva, žene su se žalile da nisu mogle napustiti noćne klubove.

Neke od žena koje su bile prihvaćene u IOM-ova skloništa visokog i niskog rizika u Sarajevu imale su teške fizičke ozljede kao i psihološke traume. Kako je Amela Efendić, pripadnica IOM-ova osoblja u Sarajevu, rekla za Human Rights Watch: "One su (žene) dolazile s opekotinama od cigareta, sifilisom, (ginekološkim) infekcijama, ozljedama glave i prijelomima". Zlostavljanje koje su podnosile prodane žene učinilo ih je podložnima spolno prenosivim bolestima. Souren Serydarian, dužnosnica UN-a, izjavila je: "Prodane žene koje rade u industriji seksa imaju vrlo malo kontrole nad svojom radnom okolinom i uvjetima, što znači da su HIV/AIDS, jednako kao i druge spolno prenosive bolesti, neposredne prijetnje

njihovu zdravlju i životima. Također se, u tom začaranom krugu, te bolesti mogu širiti i zaraziti partnere, obitelji i upropastiti cijele zajednice".

Iako su poslodavci uglavnom obećavali prodanim ženama da će one zadržati 50 posto zarade nakon što otplate svoj dug, to se u praksi rijetko događalo. U nekim slučajevima, vlasnici su proizvoljno produljivali razdoblje ženina dužničkog ropstva i jednostavno odbijali podijeliti s njom njezinu zaradu. Prema A. A., mladoj Ukrajinki prokrijumčarenoj u Bosnu i Hercegovinu: "Došli smo ovamo, i vlasnik nam je rekao da smo prodane i da moramo odraditi svoj dug... Nismo mogle otići. Rekao je da moramo raditi još tri mjeseca čak i nakon što smo odradile svoje dugove... do 8. ožujka. No, i nakon toga, i dalje smo morale raditi".

Jedna od krijumčarenih žena pronađenih u noćnom klubu u Prijedoru u studenom 2000. rekla je istražiteljima: "Radila sam u Maskeradi tri i pol mjeseca (2000. godine). Radila sam u Crazy Horseu mjesec dana bez plaće, jer me Milka (vlasnica) kupila. Kupila mi je odjeću i nabavljala mi hranu. Imala sam 265 mušterija u četiri i pol mjeseca. (Tjelohranitelj) me tukao kada nisam htjela raditi prvi mjesec (nakon što su me moji vlasnici kupili). Nikad mi (vlasnik) nije dao novac".

Neki vlasnici barova dopuštali su ženama da zadrže svoje napojnice. No, u mnogim slučajevima, vlasnici su jednostavno ubirali novčane kazne koje su izvlačile i one male zarade od žena. Kroz novčane kazne, prisilne kupnje donjeg rublja i hrane, ili otvorene krađe, žene su shvatile da u stvari uopće ne zarađuju novac. Jedna žena, D. D., prodana u Bosnu i Hercegovinu iz Ukrajine 1998., rekla je za Human Rights Watch: "Nisam zarađivala ništa. Zaradila bih novac u baru Schatmant, no (vlasnik) bi me novčano kaznio za svaki i najmanji prekršaj i oduzeo mi 300 njemačkih maraka koje sam uštedjela".

Policijske racije

Lokalna policija i službenici odjela za strance povremeno su posjećivali noćne klubove i barove da bi zatvarali žene i djevojke koje rade bez dokumenata. No, tijekom takvih provjera dokumenata, kako su Human Rights Watchu opisali aktivisti Lare, neke su se žene i djevojke bojale razgovarati s policijom zbog očito prijateljskih odnosa tih službenika s vlasnicima. U drugim slučajevima, kao što je slučaj E. E. iz Moldavije, vlasnici javne kuće/bara, nakon što su primili dojavu da će uskoro biti racija, sakrili su žene i djevojke bez dokumenata ili radnih dozvola u stanove ili tajne prostorije. Pripadnici udruge Lara opisali su slučaj žene skrivene satima na vrlo hladnom tavanu bez hrane ili vode.

Iskusni službenik IPTF-a zadužen za ljudska prava koji je razgovarao s desecima prodanih žena rekao je za Human Rights Watch: "(Krijumčarene/prodane žene) ne vjeruju lokalnoj policiji. Vrlo često lokalna policija posjećuje klubove. One vidaju lokalne policajce svakoga dana, a neki koriste njihove seksualne usluge ponekad i besplatno jer imaju veza s vlasnicima. Tako žene ne vjeruju lokalnoj policiji. Prijete im vlasnici koji im govore da je taj policajac njegova zaštita ili 'paravan'. Djevojke vidaju policajce svakoga dana".

Dok je prisutnost službenika IPTF-a u racijama ponekad omogućavala ženama za zatraže pomoć, neki službenici IPTF-a također su posjećivali klubove kao mušterije. U drugim slučajevima, službenici IPTF-a pitali bi žene rade li dobrovoljno u skupini, a ne u pojedinačnim razgovorima. Žene su se često bojale progovoriti pred ostalima koje bi mogle taj razgovor odati vlasniku bara.

Sudski progon žrtava

Prodane žene i djevojke suočavale su se sa zastrašujućom mogućnošću da bi mogle biti sudski gonjene zbog lažnih dokumenata, prostitucije ili ilegalnog boravka u Bosni i Hercegovini. U slučaju Sokolac iz ožujka 2000., žene su sudski gonjene i zatvorene na trideset dana nakon što su svjedočile protiv svojih trefkera. IPTF se pokazao potpuno nesposobnim u sprječavanju sudskog progona tih žena. Unatoč pokušajima Ureda visokog predstavnika i UNMIBH-a (Misija Ujedinjenih naroda u Bosni i Hercegovini) da prisile vladu da zaustavi sudske progone prodanih žena, oni su se nastavili u manjem broju tek u rujnu 2001. Prema Celiji de Lavarene, ravnateljici STOP-a (mreža ženskih nevladinih organizacija za borbu protiv traffickinga): "Tužitelji ne žele razgovarati o trgovini ljudima, žele razgovarati samo o prostituciji". Kako bi spriječila sudske progone prodanih žena, izvijestila je de Lavarene: "Žene odvodim sa suda i smještam ih u skloništa".

Bijeg iz noćnih klubova

Većina žena i djevojaka koje su uspjele pobjeći učinile su to prilaženjem službenicima IPTF-a i pripadnicima STOP tima tijekom racija i upozoravanjem istih na svoj položaj žrtava trgovine ljudima. Druge su pobjegle iz noćnih klubova do postaja IPTF-a ili baza SFOR-a. U jednom slučaju koji je zabilježio Human Rights Watch, dvadesetjednogodišnja žena prokrijumčarena iz Ukrajine uspjela je kontaktirati svog oca telefonom, rekavši mu da je dovedena u dužničko ropstvo. On je uzbunio ukrajinsku policiju i Interpol je počeo tražiti tu ženu, šaljući fakseve UNMIBH-u i lokalnim bosanskim vlastima. U ožujku 1999., lokalna policija, pod nadzorom IPTF-a, provela je raciju u baru u kojemu je radila, oslobodivši nju i još tri žene.

Povratak kući

U trideset i šest slučajeva koje je proučio Human Rights Watch (sve osim jedne žene prodane su u prisilnu prostituciju), žene i djevojke izjavile su da se žele vratiti kućama. Jedna je također izrazila bojazan da će je trgovci ljudima tamo dočekati i zahtijevati dodatni novac. E. E., žrtva trgovine ljudima iz Moldavije, rekla je Human Rights Watchu: "Bojim se da će on (prijatelj mog brata, osoba koja me prodala) doći i zahtijevati novac od mene. Policija je ondje korumpirana. Reći će da sam bila prostitutka, a onda mi policija neće pomoći. On će doznati da sam kod kuće i tražiti još novca... U mom selu nema telefona i ne mogu nikoga nazvati... Ako dođe u moju kući i zaprijeti mi, nemam novaca da nazovem (nekoga da mi pomogne u Kišinjevu, glavnom gradu Moldavije)".

Žene i djevojke prihvaćene u IOM-ov program dobrovoljnog povratka u domovinu dobile su avionske karte, pratlju u tranzitnim zračnim lukama, sklonište preko noći po povratku u zemlju iz koje dolaze, te voznu kartu za vlak ili autobus do kuće. Osim toga, IOM je osigurao po 150 dolara kao pomoć u reintegraciji, uz 50 dolara koje su dobile u vrijeme odlaska i dodatnih 100 dolara razdijeljenih po povratku u zemlju iz koje su došle. Čak i uz tu vrlo oskudnu pomoć, osoblje IOM-a tvrdilo je da je samo tri od svih žena i djevojaka kojima su kroz taj program pomogli bilo ponovo prodano. ■

S engleskoga prevela Lovorka Kozole

La Strada Bosna

Trafikeri mijenjaju načine trgovanja

Bosna i Hercegovina je jedno od najčešćih odredišta i tranzita trgovanja ženama na Balkanu. Prema izvještajima trgovanja ženama je u porastu, a, uz žene iz Ukrajine, Rusije i drugih zemalja, pojavljuje se sve više domaćih žrtava iz BiH. Kako ocjenjujete trenutno stanje po pitanju trgovine ženama? Kakva je službena statistika za proteklu godinu?

- Broj žrtava, promjenjivi trendovi i načini djelovanja, još uvijek nisu poznati. Očigledne su rupe i potrebe što se informacija tiče, uključujući i nedostatak pouzdanih brojki, podataka, pregleda i analiza trenutne situacije.

Također, postoji nedostatak informacija o novim trendovima u trgovini i pitanjima vezanim uz trgovinu, kao što su iskorištavanje migranata u radne svrhe, kao i djece u tom kontekstu, uz djecu Rome, komercijalan rad u seks industriji, trgovinu i prostituciju u privatnim stanovima, mrežu trgovine i trgovce.

Smanjenje broja žrtava kojima se pruža pomoć može navesti na zaključak da je trgovina u jugoistočnoj Evropi, uključujući BiH, u padu, što je netačno. Uzmimo u obzir i informaciju da žrtve trgovine u sve većem broju putuju sa validnim dokumentima, te da je sve više žrtava zrakom/avio-transportom "prevezeno" u zapadnu Evropu. Što se zemalja porijekla tiče, ovo u većoj mjeri implicira promjene u rutama trafikiranja, nego što upućuje na bilo kakvo smanjenje trgovine.

Sve veća ovisnost o svodniku

- Pojačana granična kontrola rezultira navodno manjim brojem ilegalnih prelazaka granice. Pored toga, smanjenje broja mirovnih snaga, čiji je dolazak na Balkan bio direktno povezan s porastom trgovine ljudskim bićima, moglo je dovesti do smanjenja iste, upravo zato što ne postoji toliko velika potražnja vezana za seksualne usluge, kakva je postojala dok su mirovne snage bile brojnije no što su danas. Međutim, različiti izvori u zemljama jugoistočne Evrope, tvrde da razlog nižeg broja žrtava kojima se pruža pomoć i nedostatak sudskih tužbi u regionu, uključujući BiH, ne leži u smanjenju trgovine već u neefektivnosti policije uslijed promjene metodologije trafikiranja.

Trgovci ljudskim bićima (trafikeri) su promijenili način djelovanja, te se kao rezultat smanjila učinkovitost policije:

- žene žrtve trgovine, u sve većoj mjeri držane su u iznajmljenim stanovima/kućama i hotelima u koje je policija imala otežan pristup – stoga racije u barovima imaju sve manje učinka;

- veći broj žena ima valjane/validne dokumente – stoga su i provjere dokumenata sve neučinkovitije;

- sve više žena sklapa brakove unutar zemlje kako bi posredstvom braka stekle pravo na legalan status, što ih ne

"spašava" od rizika da postanu žrtvama trgovine ljudima.

Akcije provedene od strane policije, pokazale su se ne samo neučinkovitima, već i kontraproduktivnima. Trgovci i vlasnici barova premještaju žrtve trgovine iz jednog prostora u drugi, na nepristupačna mjesta, otežavajući tako pristup samim žrtvama.

Sve je više žena koje imaju legalan status (državljanin Srbije i Crne Gore, lokalne žene i muškarci iz istočne Evrope sa reguliranim statusom, koji imaju dozvolu da borave i rade u BiH).

Sve gore rečeno rezultiralo je time da pomenute kategorije često ne smatraju žrtvama trgovine, iako to one zapravo jesu. Negativan odraz ovih promjena je, da žene i djevojke, žrtve trgovine, imaju sve manje kontakata sa vanjskim svijetom i sve više ovise o svojim svodnicima. Dodajmo tome i pojačan trend tzv. internog trafikiranja, odnosno trgovine državljanima BiH unutar njenih granica, što dodatno otežava uočavanje žrtava, pa time i pristup istima.

Što se zvaničnih statistika tiče, prema izvještaju Ureda Državnog Koordinatora za anti-trafiking, u BiH je tokom 2005. godine tek nešto preko 60 osoba identificirano kao žrtve trgovine ljudskim bićima. Ipak, zvanične statistike ne odgovaraju stvarnoj situaciji na terenu, iz svih gore navedenih razloga.

Kazne za prekršaj umjesto krivičnog djela

Izvještaj Državnog sekretarijata SAD-a hvali vladu BiH za napore koje je uložila u suzbijanju trgovine ženama, zbog čega je BiH iz treće, posebno rizične skupine zemalja prešla u drugu skupinu na njihovoj listi. Slažete li se s tom ocjenom?

Vlada BiH je tokom 2004. godine pokazala vrlo snažnu političku "predanost", što se pitanja trgovine ljudima tiče. Došlo je do primijetnog napretka, koji se ogleda u sljedećem:

- BiH je uspostavila Ured Nacionalnog Koordinatora za anti-trafiking;

- Oformljena je radna grupa za anti-trafiking;

- Donesen je Nacionalni Plan Akcije za borbu protiv trgovine ljudskim bićima;

- Donesen zakon koji regulira ovu oblast;

- Postoji bliska saradnja između nacionalnih struktura za borbu protiv trgovine i međunarodnih organizacija.

Uveden je Akcioni plan, izmijenjene su stavke Krivičnog zakona, uveden i nacionalni koordinator, OSCE ima osobu zaposlenu samo na tom problemu itd. No, jesu li sve te mjere dovoljne i funkcioniraju li one u praksi? Naime, sudeći po pisanju medija, unatoč svemu, trgovci ženama su nedohvatljivi, malo ih je procesuirano i po vrlo blagim kaznama.

Katarina Luketić

La Strada je jedna od nekoliko najangažiranijih organizacija u BiH za zaustavljanje trgovanja ženama i pomoć žrtvama; ima stalno otvorenu SOS telefonsku liniju i sklonište za žene u Mostaru

– žene žrtve trgovine, u sve većoj mjeri držane su u iznajmljenim stanovima/kućama i hotelima u koje je policija imala otežan pristup – stoga racije u barovima imaju sve manje učinka; – veći broj žena ima valjane/validne dokumente – stoga su i provjere dokumenata sve neučinkovitije; – sve više žena sklapa brakove unutar zemlje kako bi posredstvom braka stekle pravo na legalan status, što ih ne "spašava" od rizika da postanu žrtvama trgovine ljudima.

- Slažem se da su se uvedene/pri-mijenjene mjere uistinu pokazale nedovoljnim, te da broj procesuiranih slučajeva ne odgovara broju slučajeva na terenu. Dodajmo tome i činjenicu da se u većini slučajeva "angažman" trafikera kvalificira kao "posredovanje u prostituciji", pa stoga podliježe kažnjavanju za prekršaj, umjesto za krivično djelo trgovine ljudskim bićima.

Problem, dakle, nije u samom zakonu koji tretira trgovinu ljudskim bićima, nego u načinu interpretacije istog.

120 žena u skloništu La Strade

Imate stalnu otvorenu liniju za pomoć ženama žrtvama traffickinga. Koliko ste prošle godine imali poziva i na koji način pomažete ženama nakon što vas nazovu - surađujete li s policijom, pokušavate li ih konkretno "izvući"...

- Da. Naša četvercifrena SOS-linija 1261, dostupna je na području cijele BiH bez predbroja, što je, pored činjenice da je dostupna 24 sata dnevno svakog dana, čini jedinstvenom u cijeloj državi. Svim pozivačima se pružaju informacije u vezi sa problematikom trgovine ljudskim bićima, najnovijim trendovima, aktivnostima i uslugama koje nudi La Strada BiH žrtvama ove pojave, metodologiji vrbovanja žrtava, trafikirajućim kanalima, opasnostima traženja posla u inozemstvu, viznim režimima, kao i sve informacije o mogućim načinima spašavanja iz rizičnih situacija u zemlji i izvan nje, te organizacijama u BiH i izvan nje koje pružaju direktnu podršku žrtvama trgovine ljudskim bićima. Informacije traže razne kategorije društva: aktuelne/potencijalne žrtve trgovine ljudskim bićima, njihova rodbina/susjedi/prijatelji, ali nerijetko i korisnici "usluga" žrtava trgovine ljudskim bićima (sa namjerom da doprinesu njihovom izbavljenju). Tokom 2005. godine primili smo ukupno 518 poziva.

Veliki broj šticešnica skloništa La Strade BiH je došlo u kontakt sa nama upravo putem naše SOS-linije, ali je jednako veliki broj žrtava prosljeđeno u našu organizaciju od strane pripadnika MUP-a i DGS-a. To najbolje ilustrira tijesnu i uspješnu saradnju između NVO La Strada BiH i policije i DGS-a, što se ogleda i u činjenici da je La Strada BiH u okviru svojih edukacijskih aktivnosti organizirala veliki broj treninga za ovu ciljnu grupu počev od 2003. godine do danas (preko 15).

Koliko žena je prošlo kroz vašu sigurnu kuću u Mostaru? Kada budu oslobođene i dođu u kuću, na koji način im pomažete? Slijedi li uskoro deportacija u zemlju porijekla ili se može dobiti dozvola dužeg boravka, tzv. humanitarna viza?

U skloništu La Strade BiH do sada je bilo smješteno preko 120

šticešnica, kojima je pružena pomoć na tri nivoa:

- smještaj, hrana, higijenske potreštine, osnovna medicinska pomoć, - rad sa stručnim timom (psiholog, neuro-psihijatar, socijalni radnik, ginekolog, pravnik, i sl.),

- konzalting centar, treninzi za stručno usavršavanje sa ciljem olakšavanja reintegracije u normalne životne tokove (kursevi stranih jezika, računara, krojački kurs, frizersko-kozmetički kurs, obrazovanje u okviru redovnog školskog programa i/ili vanredna do-edukacija).

U vezi sa deportacijom stranih državljanke, moram istaći da se ona može dogoditi, uz obavezu dobivanja humanitarne vize ili azila, ovisno o specifičnostima svakog pojedinačnog slučaja i/ili htjenja samih šticešnica. La Strada BiH je do sada uspjela uključiti izvjestan broj svojih šticešnica u program izmještanja u treće zemlje (u slučajevima kada je repatrijacija predstavljala ozbiljnu opasnost za šticešnicu, a dalji ostanak na području BiH rizičan).

Policija često zanemaruje žrtve

Koliki je, po vama, utjecaj međunarodnih snaga na porast trgovine ženama? Poznati su slučajevi ne samo korištenja usluga tih žena u bordelima, već i izravne kupovine i zatočeništva u stanovima. Unatoč tome, nitko nije ozbiljno krivično gonjen, tek je nekoliko ljudi izgubilo posao... Kako to komentirate?

Mislim da sam u odgovoru na vaše prvo pitanje djelomično obuhvatila i pomenutu temu. Naravno da na "ponudu" direktno utječe "potražnja"; stoga se BiH, iako u manjoj mjeri nego ranije, još uvijek može smatrati zonom velike "potražnje", upravo uslijed činjenice da je u njoj prisutan stanovit broj predstavnika međunarodnih mirovnih snaga i brojnih međunarodnih organizacija.

Što se tiče umiješanosti pomenutih djelatnika međunarodnih organizacija/mirovnih snaga u trgovinu ljudskim bićima, nemamo nikakve konkretne podatke o tome, te stoga ne možemo dati komentar na ovo pitanje. Ipak, u svakom segmentu ljudskog društva postoji korumpiranost pojedinaca, što nikako ne znači da je ta pojava zahvatila cjelokupan sistem.

Kako ocjenjujete rad lokalne policije? Koliko je ona korumpirana, i uopće je li dovoljno educirana da prepoznaje da je riječ o žrtvama traffickinga, a ne "samo prostitutkama"?

Smatram da policijski djelatnici još uvijek nisu dovoljno educirani, iako se ulažu veliki naponi na tom planu. Problem zapravo leži u činjenici da policijski djelatnici posmatraju trgovinu ljudima pretežno, ako ne i isključivo, sa stanovišta ilegalnog prelaska granice, često zanemarujući prava žrtava trgovine ljudskim bićima. ■

Međunarodna tolerancija ropstva

Grozdana Cvitan

Između Dresdena i Praga, na državnoj cesti E-55, duž nekoliko kilometara živog mesa najveća je koncentracija porobljenih žena u Europi

Viktor Malarek: *Nataše, nova globalna seksualna trgovina*, s engleskoga prevela Gordana Kosanović-Jurčević, Prometej, Zagreb, 2006.

Između 800 i 900 tisuća ljudi godišnje se proda preko granica (State Department taj broj navodi za 2003.), a uzmu li se i brojevi unutar granica nekih zemalja, taj se broj penje na oko dva milijuna. Trguje se svim ljudima, a trgovina ženama nazvana Četvrti val predstavlja epidemiju iz bivših socijalističkih zemalja u Europi, tj. zemalja u tranziciji. Bilo je to svojevrsno iznenađenje na tržištu kojim su dominirale žene iz Jugoistočne Azije, Afrike i Južne Amerike. Stoviše, još prije dva desetljeća Daleki istok bio je prostor seksualnog turizma. Uz neke nove destinacije on je to i danas, ali žene u tom turizmu robinje su iz istočnoeuropskih zemalja, a sve više i iz azijskih zemalja nastalih raspadom Sovjetskog Saveza. Danas žene koje završavaju u podzemlju seksualne industrije u svijetu, tzv. Četvrti val, predstavljaju 25 posto ukupnog broja žena uključenih u trafficking u svijetu iz različitih razloga (kriminal, ropka radna snaga, prodaja organa itd.). Iako je riječ o situaciji protiv koje se može boriti i spriječiti je, nitko za to nema volje i interesa. A koji su razmjeri tog kriminala možda najbolje govori podatak da je u jednom slučaju za bijelo roblje u prostituciji (transakcija obavljena u jednom zatvorenom stanu u Njemačkoj) prodana cjela plesna grupa iz Ukrajine. Računa se da na globalnoj razini žene-žrtve traffickinga u prostituciji donose zaradu više od 12 milijardi dolara godišnje. S tako velikom lovom kupuju se vrlo moćni ljudi – penju se ljestvice uglednika inkorporiranih u tu vrstu kriminala.

Dogovorene prodaje i otmice

Žene vrbuju brojne agencije koje rade agilno i legalno, oglasima, nagovaranjem i pozivima kojima osiromašeni milijuni ljudi teško mogu odoljeti. Iz knjige *Nataše* (s podnaslovom *Nova globalna seksualna trgovina*) kanadskog TV-novinaru Victora Malareka doznajemo pojedinosti i o novim oblicima i generacijama globalne pošasti pa žrtve ako žele steći slobodu, već potrošene i bolesne, mogu se osloboditi tako da uglavnom nagovorom pribave nove, mlade žrtve. Često su među ljudima koji rade ili pomažu u tim poslovima osobe od povjerenja, prijatelji pa i rođaci. U ruralnim predjelima (Moldavije, Rumunjske, Bugarske) djevojke se otimaju na pustim cestama, a suradnja krijumčara i djelatnika u domovima za siročad toliko je uhodana da kriminalci dočekuju djevojke u trenutku kad napuštaju instituciju i tako predstavljaju "ruku spasa" od koje su plaću već dobili ravnatelj, učitelj, pedagogi... Međutim, mnoga sirota ne čekaju taj trenutak pa i prije završetka školovanja organiziraju prodaju i "otmicu" djece zbog prostitucije i pornografije u Rusiji, Ukrajini, Rumunjskoj... Uostalom, smatra se da se besprizorni – napuštena djeca na ulicama velikih gradova zemalja u tranziciji – broje u milijunima. Oni se snalaze na ulicama Moskve, Petrograda i gdje li ih već roditelji napuste, a država za njih prestane mariti.

Oblici transporta su različiti, a nakon dolaska u određenu zemlju ženama se zameće trag u razgranatim podzemljima mraka. Najpoznatiji oblik transportiranja je prebacivanje po koridorima od kojih je

onaj balkanski najozloglašeniji, a čine ga sve nove zemlje – republike bivše Jugoslavije i Albanija. Međutim, Balkanska ruta nije samo prostor tranzita droge, automobila i ljudi (nekad i oružja), nego i krajnja destinacija, posebice na

prostorima na kojima borave trupe UN-a i djelatnici humanitarnih organizacija. Poznati su i slučajevi kad su ti vojnici kupovali osobne robinje, maloljetnice, neke još djevojčice, koje su kasnije preprodavali.

Iz baltičkih zemalja žene se prebacuju u Skandinaviju, iz Bugarske u Tursku, Izrael i Grčku, a s istočne jadranske obale u Italiju (koja je i destinacija i tranzitna zemlja za Europsku uniju). Iako su poznati svi detalji: od graničnih prijelaza (javnih i tajnih) do mjesta na kojima se obavlja trgovina ili tek proboravi u tranzitu kao na postaji, trgovina ne posustaje, o prestanku da se i ne govori.

Između Dresdena i Praga, na državnoj cesti E-55, duž nekoliko kilometara živog mesa najveća je koncentracija tih porobljenih žena u Europi, koje rade za svodnike, a djecu – male jadnike često zaražene spolnim bolestima ili ovisne o drogama – rađaju u bolnici češkoga gradića Teplice. Trudnoće se ne prekidaju jer su abortusi skupi, a seks s trudnicama posebno je na cijeni. E-55 u međuvremenu je postala svojevrsna svjetska turistička destinacija potrošača seksa, očito isplativa svima pa i organima vlasti koji toleriraju događanja na njoj. Za razliku od Teplica, bolnica u Bijeljini češće izvodi abortuse nesretnica što su se u tranzitu ili trajno našle na Arizona Marketu, cesti-tržnici koja je po zamisli jednoga američkoga generala prva zaživjela međuetničku trpeljivost odmah nakon završetka rata u Bosni i Hercegovini. Tko i gdje pokapa one koje naprave samoubojstvo ili ih svodnici ubiju to nitko ne kaže: nalazi ih se u obližnjim rijekama ili ih kriju šume u plitkim grobovima – ne treba ih kopati duboko jer niti ih tko ozbiljno traži niti želi znati tko su i kakav im je bio kraj.

Mafija – uspješna suradnja neprijatelja

Viktor Malarek daje pregled i "poslovne principe", zakonitosti kriminala u kojem sudjeluje cijeli svijet i koji nitko uistinu ne želi prekinuti. Razgovarao je sa ženama koje su prošle torturu otmice i prodaja, ali i

Hotel Mlin kraj Tuzle gdje su pronadene žrtve traffickinga

s dužnosnicima i policajcima kojima je sprječavanje kriminala u opisu radnog mjesta. UN-ov djelatnik s Kosova kaže da bi lako pohvatao šefove u Beogradu, Nišu i Kraljevu, ali ne može prijeći granice Kosova. A tamo može samo s vremena na vrijeme provaliti vrata tajnih i javnih bordela i vratiti na slobodu stotine žena, mahom tinejdžerica. One su bez dokumenata, sredstava, ponosa i perspektive: progone ih bolesti, nepovjerenje, fotografije snimljene dok su se prostituirale u prostorima zatočeništva... I na njihovo mjesto već sutradan stižu nove nesretnice. Davno je rečeno kako mafija nema nacionalnost, pa nije moglo ostati neprimjećeno i za strance s kojim poslovnim žarom na prostorima Balkana surađuju kriminalci do jučer zaraćenih strana. Svi su naoružani, s udjelom u nedavnoj ratnoj prošlosti i strahom okoline da bilo što poduzme. A da oni koji iskorištavaju te žene u bordelima nisu ljudi voljni pomoći govori ispovijed žena saslušanih u Izraelu: kad su ljude koje je (po vanjskim izgledu) bilo moguće prepoznati kao religiozne zamolile mobitel ne bi li se javile kući ili na neku drugu spasonosnu adresu, bile su tužene vlasniku i naravno, kažnjene. Upravo takvi ljudi dali su im ime Nataša: ime karakteristično za djevojke iz Rusije, koje označava sve njih od kuda god dolazile, koje je zamjena za predmet bez biografije, emocija i osobnosti, koje se plaća, iskorištava i odbacuje.

Pokušaji kažnjavanja trgovaca robljem u prostituciji još su više prestrašili nesretnice: mafijaš u Austriji, koji je u zatočeništvu zbog prostitucije držao pedeset Rumunjski, kažnjen je s dvije godine zatvora; izraelska policija dala je naputak da se bordeli ne uznemiruju (iako su zakonom zabranjeni) osim ako se netko iz susjedstva ne požali na buku; službenik moldavskog konzulata u Milanu zatočenoj djevojci iz svoje zemlje rekao je da joj ne može pomoći jer nema odobrena sredstva da bi je vratio kući; u Saudijskoj Arabiji Ukrajinka koja je uspjela pobjeći iz zatočeništva i javiti se policiji zbog pomoći, osuđena je na dvije godine zatvora zbog prostitucije, a nakon izdržavanja kazne deportirana u zemlju porijekla jer nema – radnu dozvolu! Samo dva dana nakon što je oslobodio djevojke iz ilegalnog bordela na Kosovu, međunarodni policajac shvatio je da bordel ponovno radi: Albanac – vlasnik bordela nazvao je svog "smrtnog neprijatelja" u Beograd i "meso" je stiglo iz jednog od srpskih edukacijskih centara... Jasno je što educiraju! U slučajevima procesuiranja česte su kazne u obliku društveno korisnog rada! Opravdanje je da je slučajevima teško dokazati jer djevojke neće svjedočiti. Iako svi znaju da one koje svjedoče budu ubijene (prije ili poslije deportacije, svejedno). Za te žene ne postoji program zaštićenih svjedoka!

Mračna uloga Interneta

Razizam s jedne i korumpiranost policije i drugih državnih službenika i dužnosnika zalag su sigurnosti posla i brana rezultatima – ma kako minorni bili – pokušaja da se to stanje promijeni. Svećenik Cesare koji je na jugu Italije napravio prihvatilište za djevojke Regina Pacis (to su žrtve koje albanska mafija baca u more kad naiđe na policijske patrole, u slučaju nevremena ili koje uspiju pobjeći i sl.) odnedavno hoda s tjelohraniteljima jer je mafija angažirala atentatore. Više od tisuću spašenih djevojaka iz tranzicijskih zemalja – i njemu i djevojkama je jasno – samo je kap u moru kriminala koji međunarodna mafija pretvara u turističke atrakcije!

Uloga Interneta posebna je tema u ukupnosti problema (zabilježen je slučaj licitiranja djevice na Internetu), a ponašanje SAD-a se mijenja tek kad neki leš uznemiri javnost. U protivnom, roblje koje odrađuje seksualne usluge za mafiju štiti od manijaka njihove žene, kćeri, rodbinu... O prigovorima kako nije riječ o roblju nego dobrovoljnom izboru tih žena nije potrebno ni raspravljati. A sve je uistinu pitanje siromaštva nekih dijelova svijeta i politike koja nije spremna raspravljati o nesrećama onih koji nemaju moć, dok brine o zaštiti i stabilnosti moći onih koji je imaju.

U jednom nedavnom izvješću o problemima o kojima izvještava Malarekova knjiga, našla se i Hrvatska: primijećeno je da je prestala biti samo tranzitna zemlja za žene s Istoka, jer su zabilježene žene-žrtve traffickinga porijeklom iz Hrvatske! Bilo je samo pitanje dana kad će se domaća mafija uključiti i u tu vrstu biznisa. Ili kad ćemo doznati za prve žrtve. ▀

Temat priredile Katarina Luketić i Grozdana Cvitan

Tatjana Orbović

Tijela bez folklornih elemenata

Kontejner | biro
suvremene umjetničke
prakse

Možete li s pozicije pripadnika nezavisne kustoske scene u Beogradu opisati ukratko tu scenu – što prema vašemu mišljenju nedostaje, što je zanimljivo, što bi trebalo mijenjati?

– Nezavisna kustoska scena je dosta razbijena, što je dobro, budući da se svako zanima za pojedinu umetničku oblast. Najveći problem nezavisne kustoske scene, koja je minimalna, je kulturna politika države koja i dalje ima dosta uske smernice. Koliko sam shvatila, trenutno je "in" decentralizacija u smislu predstavljanja "gradskih" umetnika po provinciji. Te izložbe baš i nisu posećene, tako da bi bila možda bolja obrnuta strategija – animirati i aktivirati provinciju da posećuje događanja po gradskim centrima. Takođe, "nove umetničke prakse" ne nalaze na dobar prijem u kulturnoj politici, tako da je zaista krvav posao napraviti ili videti dobru izložbu.

Izložba koju radite u Domu omladine zove se Politike tela, možete li objasniti što vas je zanimalo kod te teme?

– Ako uzmemo sam naziv izložbe *Politike tela* dolazi do instrumentalističkog diskursa, odnosno njegove dekonstrukcije. Moja ideja se zasnivala na želji da se prikažu tela lišena folklorizovanih elemenata kojima su devedesete bile pretrpane, kako ovde, tako i u regionu. Telo je postojalo kao Drugost, ili ga skoro nije ni bilo. Ta "egzotična", Druga tela bila su prisutnija na zapadnim izložbama nego kod nas,

ali kod nas su se pripremala s "imaginarnim balkanskim" receptom za zapadno tržište. Nadam se da je s "nazi" koncepcijama završeno s izložbama *In Search for Balkania, Blood and Honey* i *In the Gorges of Balkans*, održanim u german-skim zemljama 2002/03., dakle jedna za drugom. Ipak, 2004. na tradicionalnoj beogradskoj manifestaciji *Oktobarski salon*, pod nazivom *Kontinentalni doručak*, umetnički direktor Anda Rothenberg je na "licu mesta" rekapitulirala temu "Balkan kao Drugost". Baš posredstvom takvih fantazamskih izložbi moguće je sagledati kako je telo moćan referent, a istorija i razni ideološki fetiši nam to potvrđuju. Dakle, na izložbi sam htela da prikažem "tela" koje se zanimaju i za neke druge "politike", ne bi li se stimulisala "umetnost bazirana na telu".

Tijelo kao nositelj
"stigma"

Kakva je srpska body art ili live art scena u odnosu na hrvatsku i slovensku?

– Teško da bih mogla da kažem da postoji srpska Body Art scena. Za vreme najjače miševićevske represije grupe umetnika su se angažovale baš posredstvom tela, ali to je bio politički otpor izražen kroz performans, tako da ti ljudi više nisu u igri. Neki performer stasali desmde-setih povremeno i dalje izvode performanse, ali ne izazivaju reakcije kakve bi *live art*, kao umetnost bez interfejsa trebalo da izazove. Johnny Racković sve manje izvodi *live actove* inspirisane samim momentom...

Kontejner | biro
suvremene
umjetničke prakse

Nezavisna kustosica iz Beograda s Kontejnerom je razgovarala u povodu svoje kustoske izložbe koja se upravo odvija u Domu omladine pod nazivom *Politike tela*. Doznali smo kakvo je stanje u regiji vezano za body art, zašto srpski umjetnici više vole performativnu fotografiju, tj. metode dokumentiranja nekog tjelesnog umjetničkog čina, te što nam valja jesti po velikim vrućinama

Na izložbi me je zanimalo telo kao nosilac raznih "stigma"; telo koje je svesno da je instrumentalizovano i koje dekonstruiše određene moduse koji ga koriste, što je u principu i jedno od polja mojih interesovanja u umetnosti. Mogu reći da me najviše zanima odnos ideologije prema društvu/pojedincu gde telo može biti rečiti medijator

Za razliku od pojedinačnih inicijativa u Srbiji, gde je prisutnija performativna fotografija, čini mi se da su hrvatski umetnici naklonjeniji *live artu*, kako se i pokazalo na izložbi *Politike tela*. Slovenska scena baš postoji, posredstvom galerije Kapelica koja je već desetak godina stimuliše. Ti radovi se odlikuju jačinom, zrelošću i beskompromisnošću, bilo preko performativne fotografije, bilo preko *live acta*.

S obzirom na izložbu, možete li definirati područje svog interesa – je li to umjetnost općenito ili posjedujete specifičnu perspektivu?

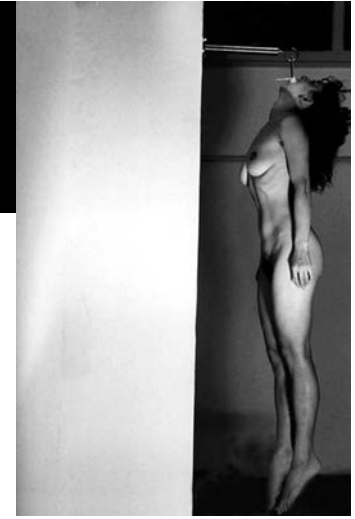
– Da je to umetnost sama po sebi, izložba ne bi bila tematska. Na izložbi me je zanimalo telo kao nosilac raznih "stigma"; telo koje je svesno da je instrumentalizovano i koje dekonstruiše određene moduse koji ga koriste, što je u principu i jedno od polja mojih interesovanja u umetnosti. Mogu reći da me najviše zanima odnos ideologije prema društvu/pojedincu gde telo može biti rečiti medijator.

Na koji ste način uspostavili suradnju s Galerijom Kapelica?

– Prvi put sam bila u Kapelici 1998.; iako sam unapred znala kakva je njena politika, sama atmosfera galerije (dakle, nekadašnja realna kapela), kao i sretna okolnost da naletim na Stelarcovu prezentaciju mi je još više povećala interesovanje prema specifičnim umetničkim praksama koje galerija stimuliše. Pre dve godine sam kontaktirala Jurija Krpana, direktora Kapelice i rekla mu da bih htela da saradujem sa njim. Prvi plod saradnje nam je bila prezentacija Joe Davisa u Beogradu prošle godine, a izložba „Politike tela“ drugi.

Možete li izdvojiti po vašem mišljenju nekoliko zanimljivih beogradskih umjetnika i argumentirati zašto ih izdvajate?

– Izdvojila bih Zorana Todorovića jer je dosledan i ima beskompromisan odnos prema onome što radi; koristi se i novim tehnologijama, medicinom, tako da tu postoji i precizan naučni pristup, što ovde baš i nije česta pojava. Slikarku Biljanu Đurđević koja kroz autentičan brutalan i beskompromisni izraz dekonstruiše svakodnevne mitove. Jelenu Radić i Oliveru Parlić jer su provokativne.

Takođe bih izdvojila eksperimentalnost Talent Factory koja funkcioniše u obilju medija.

Ima dosta zanimljivih mladih umetnika koje se formiraju, ali i dalje vuku akademske repove...

Agresija prema tijelu

Kakva je teorijska scena što se tiče vizualne umjetnosti u Srbiji? Postoji li umjetnička kritika?

– Na žalost, u Srbiji umetnička kritika nije razvijena, niti se stimuliše. Tokom studija istorije umetnosti sugerisali su nam da je bolje ne reagovati nego napisati negativnu kritiku, tako da se povremeno naide na afirmativni prikaz neke izložbe. Dakle, prvi princip je ne zamerati se. Takođe, ovde se objavljivanje po medijima i dalje shvata kao čast, tako da nulto finansiranje likovne kritike sigurno utiče na to da se vreme usmeri na neke druge stvari.

Koje su karakteristike body arta devedesetih godina u regiji?

– Čini mi se da je agresija prema (sopstvenom) telu najjača karakteristika body arta u regiji tokom devedesetih, što baš i ne treba da nas čudi ako se podsetimo političkih dešavanja i regionalnih konflikata koji impliciraju psiho-fizičke traume. Naravno, tu je i "folklorizovano telo" koje je bilo veoma uporno...

Na kraju svakog intervjua slijedi recept dotičnog umjetnika ili kustosa. Koji biste vi recept podijelili s čitateljima?

– Jedno lagano jelo za ove sparne dane, vrlo jednostavno za pripremu:

Salata sa testeninom, vreme pripreme 10 min. Potrebno je: 250 g feta sira, 250 g testenine, 5-6 listića bosiljka, 2 manja paradajza, 6 maslinki, 2-3 kašike maslinovog ulja, so, biber.

Testeninu skuvajte u slanoj vodi, sipajte u sito, prelijte hladnom vodom i ostavite da se ocedi. Sir isecite na kocke, masline očistite od koštica i isekajte, a paradajz isecite na osmine i stavite u činiju za salatu. Pospite biberom (po želji možete i dosoliti), sekanim bosiljkom, prelijte maslinovim uljem i lagano, uz pomoć dve varjače, promešajte.

Prijatno! 🍴

Tek korektni The Sisters of Mercy

**Viktorija Kudra
Beroš**

U okupljenom mnoštvu, u rasponu od predškolske dječice (koja su bila vrlo živahna i sretna što ih roditelji nisu imali kome ostaviti na čuvanje pa su ih povelili sa sobom) do finijih gospođa u srednjim godinama (oko četrdesetak) i preostarijelih rokera, najviše se ipak isticala (i najbolji dojam od svega ostavila) zagrebačka darkerska scena (i njima pridruženi pripadnici iste scene diljem Hrvatske)

Uz koncert The Sisters of Mercy, Klaonica, Zagreb, 20. lipnja 2006.

The Sisters of Mercy održali su svoj drugi zagrebački koncert u Klaonici 20. lipnja (prvi je održan u Domu sportova 1990.). I dok mnogi polemiziraju jesu li Sisters predstavnici gothic rocka ili samo (kao što i sam frontman grupe Andrew Eldritch inzistira) rock'n'rolla, ili su razočarani Eldritchovim izgledom (više nije odjeven u crno, a kosa mu je kratka i plava; što se mene tiče bitno da ga glas nije izdao), ostaje pitanje kakav je bio koncert? Ako ne očekujete da će The Sisters of Mercy zvučati kao s ploče (u vrijeme njihove najveće popularnosti još su nosači zvuka bile ploče), i ako vam nije baš bitno da glavna zvijezda izgleda kao prije dvadeset godina (dajte čovjeku pravo da ugodno stari i pritom se fizički mijenja – ruku na srce, nitko od nas ne izgleda kao prije dvadeset godina, a zašto i bi), što očekivati? Pa, za početak, barem da koncert počne uz neki pristojan vremenski odmak od najave.

Distanca i hladnoća

Najava početka bila je u 19 sati, uvijek se tu računa i predgrupa (u ovom slučaju

bila je to prilično dobra riječka grupa Grad), pa zalazak sunca i spuštanje mraka, ali početni u 21.45 prilično je iscrpljujuće za sve one koji taj koncert čekaju, čak i one koji su uračunali sve što se uračunati treba, a kamoli ne za one nadobudne koji su se pojavili u najavljeno vrijeme. No, kad je koncert napokon i krenuo, svjetlosni efekti dali su naslutiti dobru atmosferu i mnogo energije, a i Eldritchov je glas i dalje zvučao snažno i duboko. To je doista ono što očekujem od svakog koncerta, ali, na žalost, upravo je to nedostajalo. S distancom i, moglo bi se reći, hladnoćom, The Sisters of Mercy korektno su odradili koncert (ne mogu reći da je bilo loše). U publici se tek s vremena na vrijeme podizala atmosfera, posebno kad su svirali jedan od svojih najvećih hitova *Dominion/Mother Russia*. I tako je to trajalo sat vremena. A onda su uslijedila dva vrlo kratka bisa s kratko odsviranim hitovima *Lucretia my reflection* i *Temple of love*. Tek se tada činilo da je koncert započeo, jer se konačno osjetilo strujanje energije i ona prava koncertna atmosfera. Dva bisa trajala su ukupno 20 minuta (u što je ura-

čunat dolazak i odlazak benda s pozornice). To nipošto nije ono što očekujete.

Više vizualan nego auditivan doživljaj

No, ipak je na tom koncertu nešto bilo zanimljivo. Taj je koncert bio više vizualan nego auditivan doživljaj. Već spomenuti *lights show* bio je sjajan i vrlo dojmiv uz muzičku podlogu Sistersa. U okupljenom mnoštvu, u rasponu od predškolske dječice (koja su bila vrlo živahna i sretna što ih roditelji nisu imali kome ostaviti na čuvanje pa su ih povelili sa sobom) do finijih gospođa u srednjim godinama (oko četrdesetak) i preostarijelih rokera, najviše se ipak isticala (i najbolji dojam od svega ostavila) zagrebačka darkerska scena (i njima pridruženi pripadnici iste scene diljem Hrvatske). Bolje, zanimljivije i osebnije kreacije teško da se mogu su-

sresti u bilo kojoj postojećoj subkultur (ovdje mislim na hrvatske prilike). U suženom (ovo spominjem bez ironije, samo činjenično, da me ne biste krivo razumjeli) rasponu boja (crna u velikim količinama, crvena, ljubičasta i malo bijele) pojedini su pripadnici ove scene pokazali iznimnu kreativnost i izgledali su ili, bolje rečeno, izgledale su fantastično. Njihovo okupljanje pred Klaonicom (inače odlično odabranim mjestom za koncert) i srdačni pozdravi trebali su biti uvod u jedan od značajnijih koncertnih događaja za darkersku scenu, ali... Dobro mjesto, dobro društvo, dobar *lights show*, dobar Eldritchov glas i tek korektno odraden koncert. Na žalost, više vizualnog nego auditivnog, a mogao je to biti izvanredan audiovizualan doživljaj. Cijelo je dobro društvo na kraju bolju zabavu potražilo na after partyju u Jabuci. ▣

Noć živih mrtvaca

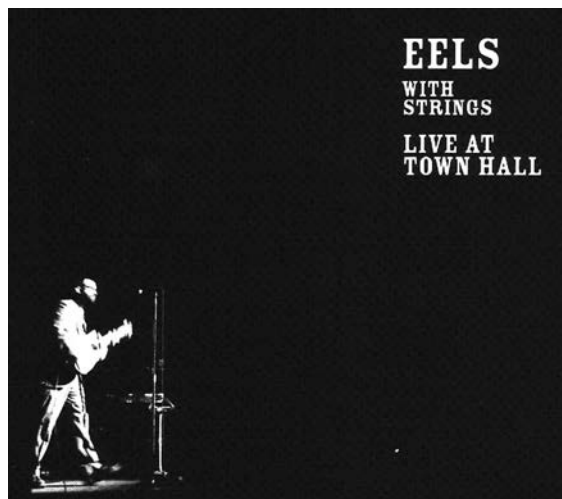
Tihomir Ivka

Nema dobro poznatih eelsovskih suprotnosti i eklekticizma u podizanju tenzija – pokušaj da se klasikom oboji rock kontekst ovdje izaziva kontraefekt otklizavanja u monokromatsku opću turobnost, od stihova i pjevanja do instrumentalnog dijela

Eels, With Strings – Live At Town Hall, Vagrant/Aquarius 2006.

Kad bi se sastavljao popis rock albuma najčemernije atmosfere, drugi dugosvirajući uradak Eelsa, *Electro-Shock Blues*, borio bi se za sam vrh. Njihov prvi čovjek Mark "E" Everett pozabavio se smrću i svim onim što ona

kao fenomen nosi, od straha i bespomoćnosti, do tuge i očajanja. Imao je dobru inspiraciju i razloge s obzirom na to da je u punini značenja tih riječi iz prve ruke osjetio što znači ostati bez najbližih. Zapravo, koliko god simpatičan mogao kroz glazbu biti zbog talenta i sposobnosti da teška unutarnja stanja podijeli sa svijetom, nekako prolazi kroz glavu da ga ne biste rado sreli na cesti iz straha da vas u njegovom prisustvu ne samelje autobus u naletu ili vam se sruši klavir na glavu sa zgrade pokraj koje prolazite. Više je od baksuza

– oko Everetta ljudi su padali kao muhe: otac alkoholičar umro je relativno mlad, pa je u kratkom roku prvo majku pokosio karcinom, da bi mu potom sestra počinila samoubojstvo. Kao jagoda na vrhu morbidne torte došao je kasnije tragični američki 11. rujna. Everettova rođakinja bila je u jednom od aviona koji su islamski ekstremisti srušili tog dana!

Analiza slika iz prošlosti

Iako su se kroz vrijeme Eels znali vraćati optimističnijim tonovima (posebice na poletnom *Daises Of The Galaxy*), demone vlastite prošlosti Everett nije uspio otresti do dana današnjeg. Oni su njegovo prokletstvo i njegova muza. I neka je tako, ako uzmemo u obzir da je njegovo "crnilo" znalo rezultirati iznimnim trenucima. Njegov *tour de force*, prošlogodišnji dvostruki CD *Blinking Lights And The Other Revelations*, u 33 pjesme gledanja unatrag i još jedne analize slika iz prošlosti valjda

je zaključna stepenica na stubama katarze i autopsihoterapije. U tu se priču uklapa i ovaj koncertni zapis, snimljen nedugo nakon njegova izlaska, u kojem imamo Eelsa u iznimno turobnom izdanju; ono što je na albumima bilo sporo sad je sporije i spartanskije, ono što je bilo ritmično i energično sad je skoro kilavo. Kao da je pogreb sve rodbine koju je otrpao na drugi svijet bio dva dana prije njujorškog nastupa u Town Hallu.

Eels je oduvijek pratio glas uzbuđljivog koncertnog benda, benda koji treba vidjeti. Lišeni vizualne komponente, na samom CD-u demantiraju tu ocjenu. Nije problem u tonama isporučene depresije, nego u komornosti izvedbe i bitnom otklonu od studijskih izdanja. Otpočetak etiketirani kao kvallitetna mračnija verzija Becka, znali su studijskim *multitrackingom*, toplim klavijaturama i masnom ritam sekcijom, te antitezom u obliku turobnih stihova doći do spektakularnih rezultata.

Umrtvljivanje vlastita repertoara

Na pozornici se okreću minimalizmu – ono *With strings* u prijevodu ovdje znači da je riječ o svojevrsnom *unplugged* koncertu, a dodatak *live* pak treba shvatiti uvjetno. Tehnički gledano stvar stoji; Mark Everett je zaista u pratnji

dvojice instrumentalista i gudačkog kvarteta u prvom planu to odsvirao jedne ljetne noći u New Yorku, no sadržajno malo je toga "živog"; u ponajvećem dijelu od 63 minute riječ je o umrtvljivanju vlastita repertoara. Svega četiri pjesme ovdje imaju klasičnu formu pop-rock pjesme, dakle, glas, bas, bubanj, gitaru i/ili neki drugi instrument.

U koncertnom izdanju studijska uvjerljivost Everetta hrapavog vokala pretvara se u inferiornu verziju Toma Waitsa s teškom upalom grla. Kratko i jasno, izostaje lakoća pjevanja, pa se i sugestivnost i ljepota lako izgube po putu. Nema dobro poznatih eelsovskih glazbenih suprotnosti i eklekticizma u podizanju tenzija – pokušaj da se klasikom oboji rock kontekst ovdje izaziva kontraefekt otklizavanja u monokromatsku sveopću turobnost, od stihova i pjevanja, do instrumentalnog dijela. Emocije izazivaju pjesme vođene klavirom (*If You See Natalie* i *Spunky*), dok je većina ostatka materijala narančanje s naglašenom artističkom pretencioznošću. Tako, recimo, prijelaz iz spartanski ogoljele *Flyswater* u jedva prepoznatljivu verziju prvog hita benda *Novocaine For The Soul* u nekoliko dugih minuta nudi kakofoniju gudačkih instrumenata. Avangarda? Možda, ali s vrlo tankom linijom prema suvišnosti i dosadi. ▣

The Ex

Četvrt stoljeća onkraj scene

Petog lipnja u 13 sati posjetio sam skvotiranu osnovnu školu u Amsterdamu, zbog intervjua s kultnom nizozemskom grupom The Ex, koja će 4. srpnja otvoriti In Music festival, uoči koncerta britanske grupe Franz Ferdinand. U prizemlju skvota, koji izgledom uopće ne odudara od okolnih zgrada, nalazi se klupski prostor Zaal 100. Na drugom katu nalazi se stan engleskoga gitarista i improvizatora Andyja Moora iz The Ex. Potpuno neopterećeni ugledom koji uživaju među generacijama glazbenika i diskofila, Terrie i Andy primili su me u stanu koji miriše na azijske miridije, a kombinacija je studija, audioteke, kuhinje i blagovaonice.

Andy Moor je postao članom The Ex nakon raspustanja engleske grupe Dog Faced Hermans. Hermanse je domaća publika upoznala zahvaljujući hvalevrijednoj akciji, sudjelovanju na antiratnoj kompilaciji 1992., *Dignity of Human Living is Vulnerable*, na kojoj su sudjelovale i grupe MDC, No Means No, Overflow, It's Not For Sale i KBO!. Alternativna je glazbena scena tada digla svoj glas protiv rata u Hrvatskoj i BiH. Ženski vokal Hermansa sablasno je pjevao *Here Comes New Year*, Andyjeva istrzana gitara je ostrim rifovima rezala zvuk, bubnjar je svirao ritualnu koračnicu.

Grupu The Ex osnovali su pjevač i tekstopisac G.W. Sok i gitarist Terrie prije 27 godina, i izdali EP *All Corpses Smell The Same*, u duhu anarho-punka engleske grupe Crass. Bubnjarica Katrin i bas-gitarist Luc priključili su joj se četiri godine potom, na albumu *Blueprints For A Blackout*, dok se, kao drugi gitarist, Andy priključio 1994. Kako primjećuje talijanski novinar Pierro Scaruffi, "početkom devedesetih grupa je izrazila svoje sklonosti prema utjecajima improvizirane glazbe, dok su punk utjecaji potisnuti u drugi plan". Prilikom nastupa u njujorškom klubu CBGB, slušao ih je američki čelist Tom Cora, i 1992. postao njezin neformalni, šesti član, sve do svoje smrti 1998. Duhovitost i osobitost nastupa u kome eksperimentalni gitarski bend surađuje s Corom, akademskim glazbenikom, može se vidjeti i u *Beautiful Frenzy*, dokumentarcu snimljenom o djelovanju The Ex.

Prvih deset godina djelovanja The Ex su svirali angažirani anarho-punk, samoorganizirali koncertnu i distribucijsku mrežu, a od socijalno-angažiranih akcija s grupom Chumbawamba organizirali su ekskurziju u Nizozemsku obiteljima rudara iz najsiromašnijih krajeva Engleske. Neki su od rudara tada prvi put u životu i vidjeli i jeli makarone!

Od dvostruke vinilne LP-ploče *Joggers/Smoggers* iz 1989., s grupom su povremeno surađivali nizozemski klarinetist i saksofonist Ab Baars i trombonist Walter Wierbos, kao i gitaristi Lee Ranaldo i Thurston Moore iz kultne američke grupe Sonic Youth. Ta su iskustva obnovili osnivanjem dvadeseteročlanog EX Orkesta, u kojem zajedno s respektabilnim europskim glazbenicima izvode svoje skladbe, a 2002. su otvorili ugledni Saalfelden jazz-festival. Godine 2003. su za izdavača Konkurrent objavili ploču *In the Fishtank*, na kojoj sviraju s grupom Sonic Youth i nizozemskim glazbenim kolektivom Instant Composers Pool, čime su ovjekovječili svoj potencijal i kvalitetu. Ako bi ih se moralo kategorizirati kroz žanrove, istina je da su kroz godine samo proširili svoj snažni gitarski zvuk: što neparnim ritmovima, na koje publika rado voli zaplesati, ali i zvukom etna, što ne znači da preko pojačala izbjegavaju raditi zid zvuka. Veliki su ljubitelji afričke plesne glazbe, kao i istočnoeuropskog folklor.

Već na CD-u *Scrabbling at the Lock* iz 1991., a pogotovo nakon CD-a *Starters/Alternators*, snimljenog 1998. s čikaškim producentom Steveom Albinijem, a objavljenom na etiketi Touch & Go iz Chicaga, pjesme su poprimile čvrstu strukturu, te povremenu hitoidnost, no naravno bez koketiranja s estradnim ili ekonomskim porivima glazbene industrije. Danas prodaju oko 2500 CD-a, održavaju šezdesetak koncerata godišnje, i mogu živjeti od svoje glazbe, razvijajući usput ostale glazbene afinitete, kao i izdavačku djelatnost svoje etikete Ex Records.

Zauvijek u undergroundu

Dolazite u Zagreb 4. srpnja, a svirat ćete na In Music festivalu prije popularne grupe Franz Ferdinand i pjevača

Vid Jeraj

Kad poslušas Franz Ferdinand, zvuče kao gitarski bend iz osamdesetih, ali sa stvarno dobrim pjevačem i tekstom koji će privući svakoga. Stvarno sam se iznenadio da su postali toliko popularni, jer cijela ta scena gitarskih bendova iz ranih osamdesetih nikad nije isplivala na površinu

Morriseya. Svida li vam se njihova glazba?

– Andy: Zapravo su mi se više sviđali The Smiths, bio je to moj prvi koncert u životu. Bilo je to sasvim slučajno, jer su nastupili kao predgrupa nekog benda koji me ponukao da odem na koncert. Iako mi se jako svidio njihov nastup, nisam nikad bio njihov fan, niti sam preslušavao njihove ploče.

U jednom ste mi ranijem razgovoru spomenuli da Franz Ferdinand dijele sličan zvuk grupa poput Gang of Four, kao i XTC.

– Andy: Da, zvuče kao oni...

– Terrie: Nisam nikad slušao Franz Ferdinand.

– Andy: Kad ih poslušas, zvuče kao gitarski bend iz osamdesetih, ali sa stvarno dobrim pjevačem i tekstom koji će privući svakoga. Stvarno sam se iznenadio da su postali toliko popularni, jer cijela ta scena gitarskih bendova iz ranih osamdesetih, nikad nije isplivala na površinu. Zauvijek su ostali u undergroundu. Bilo mi je smiješno da se nakon dvadeset godina pojavi takav bend i da su kćeri moje sestre njihovi veliki fanovi. One su stare oko 18 godina, pa mi je to uistinu smiješno. Bit će zabavno svirati s njima, jer imamo jednake glazbene korijene. No, ne mislim da jednako zvučimo.

Zanimljivo je da je vaš bend čak stariji od the SMiths...

– Andy: Zabavno je i to da smo stariji i od Franz Ferdinand

A možda i stariji od Morrisseyeve glazbene karijere?

– Andy: Zar i od njega?

– Terrie: Star smo bend... zar su samo Rolling Stones stariji?

– Andy: Istina. Uz njih, i The Fall.

I Pere Ubu.

– Andy: Da. Bio je to odličan koncert; sjajna svirka! I on je bio na svirci Pere Ubu na festivalu Musique Action.

Zapravo, Pere Ubu su svoju europsku turneju započeli koncertom u Zagrebu, početkom svibnja. The Ex su već svirali u Zagrebu, prije šest godina.

– Andy: Da! Bilo je divlje, imate sjajnu publiku. Kako je ime tog kluba? KSET?

Je li vam poznato da su mnogi od vaših suradnika svoje premijerne koncerte održali baš tamo? Poput grupe Zu...

– Andy: Znam, taj klub ima stvarno dobru energiju.

Ružičast zvuk

Dakle, vaša je grupa prisutna na sceni već 27 godina...

– Andy: Nisam baš siguran jesmo li prisutni na sceni, no sviramo već 27 godina.

...možda, onkraj scene?

– Terrie: Da. To je nevjerojatno.

– Andy: Baš, izvan smo scene...

Dakle, to je već više od četvrt stoljeća.

– Andy: Bože moj, zvuči kao da smo zreli za povijesne knjige.

– Terrie: Istina, zvuči tako. Baš je izišla jedna knjiga.

– Andy: O čemu, o četvrt stoljeća ili posljednjih 25 godina?

– Terrie: Frank de Vrijs, poznaješ ga. On piše knjigu o Sonic Youth, u kojoj je velik dio posvećen i nama.

– Andy: Guba. Volio bih je pogledati, imaš li koji primjerak i za mene?

U tih 27 godina, vaša se glazba promijenila, te ste na posljednjem CD-u Turn iz 2004. predstavili glazbu etnopskog saksofonista Getatchew Mekurije, kao i kongoleške grupe Konono No. 1. Potonjem ste bendu pomogli da u Europi organizira svoje prve koncerte. Kako ide ta priča?

– Terrie: Sve je počelo zahvaljujući jednom belgijskom stručnjaku kongolešku glazbu, s kojim smo komunicirali nekoliko puta kad nas je zanimala ta glazba, jer već dugo slušamo glazbu iz svih dijelova Afrike. On je imao kontakt s Konono, telefonirao nam je i rekao da su vrlo bučni i da zbog toga ne bi trebali svirati pred world-music publikom, nego pred našom publikom. Imaju podosta ružičast zvuk...

– Andy: A trebala su im i naša pojačala. Koja je jedan od njih uništio...

– Terrie: Dogovorio je njihov premijerni dolazak u Europu i nastupe na osam koncerata.

– Andy: Da, ta je prva svirka stvarno bila nešto. Njihov je prvi koncert održan u Groningenu, na sjeveru Nizozemske. Stigli su prilično kasno, oko deset navečer. Mi smo već odsvirali, kao gosti, a oni su odmah krenuli na pozornicu, sa sandukom piva i krenuli svirati. Bili su nevjerojatni...

Na svom posljednjem CD-u, Turn, obradili ste jednu njihovu pjesmu, kao 'Theme from Konono' Imate li plan snimiti zajednički CD?

Divno je otkriti glazbenike koji uistinu imaju jedinstven stil. Znam da se ta fraza često povlači uz glazbu, no jedinstvenost stvarno mora biti i činjenica

razgovor

– **Terrie:** Ne, jer smo već objavili njihov prvi europski CD. Ide im jako dobro i sama, i to je sjajno.

Mislite li da Konono pripadaju u world music ili u etno?

– **Andy:** Ja ne dijelim glazbu na taj način. Za mene, Konono su stvarno Konono.

– **Terrie:** To su stvarno dva različita svijeta.

– **Andy:** Također su se malo promijenili u odnosu na onaj prvotni zvuk.

– **Terrie:** Mislim da njihova glazba ima stvarno stare korijene, nakon čega su krenuli u eksperiment sa zvukom, preko pojačala.

Čudesan spoj

Kako stoji stvar s Getatchewom Mekurijom. Na svom ste web-siteu napisali da, iako je počeo svirati već pedesetih, njegova glazba zvuči kao da dolazi iz šezdesetih ...

– **Andy:** Kad slušaš njegove stare ploče, jako je teško odrediti izvorište. U etiopskoj se glazbi često čuje utjecaj Jamesa Browna i slično, međutim, na Getatchewovom CD-u sve je mnogo tajanstvenije. Jer, ponekad zvuči kao armenska, ili albanska tradicijska glazba, a dosta motiva preuzima i iz etiopskih ratnih pjesama. Tako da stvarno zvuči kao da dolazi niotkuda, zbog čega je stvarno poseban.

– **Terrie:** Divno je otkriti glazbenike koji uistinu imaju jedinstven stil. Znam da se ta fraza često povlači uz glazbu, no jedinstvenost stvarno mora biti i činjenica. Njega se da prepoznati samo iz jedne note koju odsvira na saksofonu! Zato smo ga i pozvali na party u povodu naše 25. obljetnice, nakon čega je predložio da zajedno snimimo CD.

– **Andy:** Bila je to njegova ideja.

– **Terrie:** 73-godišnjak, koji svira već od ranih šezdesetih, uz to i sjajan čovjek.

Je li to vaša verzija Buena Vista Social Cluba?

– **Andy:** Ne, ni najmanje, jer je sve to proisteklo iz njegova prijedloga.

– **Terrie:** Nama je stvarno drago da je to sve skupa bila njegova ideja... jer se čini da ga je naša energija podsjetila na grupe s kojima je svirao ranih šezdesetih, poput The Police Band.

– **Andy:** Izabrao je neke pjesme i poslao nam popis onoga što bi volio da sviramo... nakon toga, nekoliko smo ih tjedana iznova aranžirali i doradivali. Zatim je došao u Amsterdam... Mislim da se uistinu iznenadio, ali da mu se i stvarno sviđalo... jer je sve to skupa dosta glasno, zbog električnih gitara i basa.

– **Terrie:** Također, rezultat opet spada u kategoriju Glazbe The Ex, ispada kao stvarno čudesan spoj. U potpunosti prirodan, u njemu nema ništa umjetnog.

Znači li to da ste se stvarno dobro razumjeli, pretposta-

vljam da ne svira samo na unaprijed strukturiranim dionicama?

– **Andy:** Malo smo razradili njegove melodije, promijenili harmonije i aranžmane, u odnosu na original; ispada da smo, nekako, postali njegov bend.

– **Terrie:** Baš je smiješno.

Mađarska i kurdska glazba

Bendu je bilo dosta teško kad vas je napustio izvorni basist, nakon čega ste ga zamijenili s kontrabasistom, koja vas je također napustila.

– **Andy:** Rješenje je u tome da smo se riješili basa.

– **Terrie:** I Andy i ja sviramo bariton-gitare.

– **Andy:** Ovo je bariton-gitara.

Ovaj mi hibrid izgleda kao instrument Marka Sandmana, iz grupe Morphine, koji je na bas-gitaru stavio gitaršku žicu s dvije bas-žice i nazvao to – tritar. Samo dvostruki!

– **Andy:** Bariton-gitaru se može takvu i kupiti, ona je nešto između gitare i basa, a zvuči kao šestožičana bas-gitara. Obojica imamo po jednu, pa se izmjenjujemo. Ponekad je svira Terrie, ponekad samo ja, ili pak obojica, tako da više ne trebamo bas.

– **Terrie:** Ni najmanje...

Osim afričke, prilično dobro poznajete i glazbu istočne Europe. Neko ste vrijeme na koncertima svirali samo mađarsku tradicijsku glazbu...

– **Andy:** Sve to ovisi uglavnom o onome što slušamo u to vrijeme. Prije nekoliko smo godina slušali mnogo mađarske i kurdske glazbe, i onda, bilo je dosta prirodno da u nekoj točki pokupimo neku ideju koja odgovara našem senzibilitetu.

Spremate li novi CD?

Možda izdate snimke s Getatchewom Takurijom?

– **Andy:** Upravo ga miksam.

Kad ga planirate objaviti?

– **Terrie:** U listopadu...

– **Andy:** Malo smo praznovjerni, pa ne bismo najavlivali. Ne ide nam najbolje. Ali je sve već snimljeno, usred turneje. Jednostavno smo se vratili u Amsterdam na nekoliko dana.

Što ćete svirati na festivalu u Zagrebu?

– **Andy:** Upravo smo pripremili program. Svirat ćemo samo nas četvero, s dvije bariton-gitare, Joosom na vokalu, i Kat na bubnjevima. Bit će uglavnom nove pjesme, koje još nismo ni snimili i nekoliko starih.

Koliko će trajati vaš nastup?

– **Andy:** Ne znam, nisam još ni vidio ugovor. Kako će biti još grupa, vjerojatno oko 40 minuta, sa svim tim mladima koji će se trsit ispred nas. ■

Razgovor je emitiran na Trećem programu Hrvatskog radija u srijedu, 28. lipnja 2006.

**GRAD ZAGREB
GRADSKI URED ZA OBRAZOVANJE, KULTURU I ŠPORT**

**na temelju članaka 1. i 10.a Zakona o financiranju javnih potreba u kulturi
(Narodne novine 47/90 i 27/93)**

objavljuje

POZIV

za predlaganje programa javnih potreba u kulturi Grada Zagreba za 2007.

I.

Javne potrebe u kulturi za koje se sredstva osiguravaju iz proračuna Grada Zagreba su kulturne djelatnosti, programi i manifestacije od interesa za Grad Zagreb, a koje Grad programom utvrdi kao svoje javne potrebe i one koje su utvrđene posebnim zakonom. U skladu sa zakonom i kriterijima za utvrđivanje programa javnih potreba u kulturi i za osiguravanje sredstava, te ocjenom izvršenja usvojenih programa za 2006., Grad Zagreb će u Program javnih potreba u kulturi za 2007. uvrstiti:

1. djelatnost ustanova kulture kojima je osnivač Grad Zagreb (narodne knjižnice, kazališta, glazbene ustanove, muzejsko-galerijske ustanove i centri za kulturu);
2. programe strukovnih i drugih udruga u kulturi te umjetničkih organizacija od interesa za Grad Zagreb;
3. programe akcija i manifestacija u književnoj, knjižničnoj i nakladničkoj djelatnosti;
4. programe izdavanja časopisa u kulturi od interesa za Grad Zagreb;
5. projekte, akcije i manifestacije s područja kazališne, glazbene i plesne djelatnosti;
6. programe izložbi, akcija i manifestacija u muzejskoj djelatnosti;
7. programe izložbi i drugih manifestacija u likovnoj djelatnosti te izdavanja likovnih monografija od posebnog interesa za Grad Zagreb;
8. programi i projekti u filmskoj i audio-vizualnoj djelatnosti, filmske manifestacije i produkciju autorskih filmova svih vrsta audio-vizualnih zapisa, osim cjelovečernjih igranih filmova i televizijske produkcije;
9. programe poticanja njegovanja tradicijske kulture i razvitka kulturno-umjetničkog amaterizma te manifestacija na području kulturno-umjetničkog amaterizma;
10. programe urbane kulture i kulture mladih, posebno inovacije za stvaralački rad i izvođačku djelatnost u skladu s kulturnim interesima mladih i osoba s posebnim potrebama;
11. programe zaštite knjižnične, muzejske i kazališne građe ustanova kulture kojima je osnivač Grad Zagreb te otkupa umjetnina spomeničkog značenja;
12. programe međugradske, međužupanijske i međunarodne kulturne suradnje od interesa za Grad Zagreb;
13. programe uvođenja novih tehnologija, posebno informatizacije u ustanove kulture kojima je osnivač Grad Zagreb;
14. programe investicijskog održavanja, adaptacije i opremanja objekata gradskih ustanova kulture te tjelesne zaštite osoba i imovine u gradskim ustanovama kulture.

II.

Prijedlog programa, uz obrazloženje, mora sadržavati i prijedlog financijskoga plana s naznakom dijela sredstava koja se osiguravaju iz proračuna Grada Zagreba, državnog proračuna, vlastitog prihoda i drugih izvora. Program javnih potreba u kulturi Grada Zagreba donosi Gradsko skupština Grada Zagreba.

III.

Uz obrazložene prijedloge, predlagatelji trebaju za svaki program obvezno dostaviti podatke **na posebnoj prijavnici** koju mogu dobiti u Gradskom uredu za obrazovanje, kulturu i šport ili na službenoj web stranici Grada Zagreba **www.zagreb.hr**.

Prijedloge programa, pripremljene u skladu sa sadržajem ovoga poziva, treba dostaviti na adresu:

**Gradski ured za obrazovanje, kulturu i šport, Zagreb, Illica 25.
Prijedlozi programa mogu se poslati do 22. srpnja 2006.**

Prijedlozi s nepotpunim podacima i prijedlozi koji ne budu dostavljeni u navedenom roku neće biti razmatrani i uvršteni u Program javnih potreba u kulturi Grada Zagreba za 2007.

O Z/zemlji – planetarno i ambijentalno

Suzana Marjanić

Eko-predstava *Zatrpčnost prostora ili Tko sam ja?* i projekt umjetničke organizacije Moja zemlja – naizgled esejistički nespojivi, pokazuju kako je planetarna odgovornost spram Zemlje (Gee) i ambijentalna odgovornost pojedinca spram zemlje (kao vlastita posjeda) ipak i usprkos svemu ostvariva, pa makar u izvedbenim sferama ekološke niše

U povodu eko-predstave *Zatrpčnost prostora ili Tko sam ja?* u izvedbi učenika Srednje škole Krapina, izvedene 13. lipnja 2006. na 5. lošinjskim danima bioetike u Malom Lošnju, te u povodu performansa i akcija umjetničke organizacije Moja zemlja, izvedenih 17. lipnja 2006. u Štaglincu kraj Koprivnice

ono što posebice oduševljava u eko-predstavi *Zatrpčnost prostora ili Tko sam ja?* u izvedbi učenika Srednje škole Krapina, a uz mnoštvo ekocentričnih, biocentričnih i patocentričnih perspektiva odgovornosti, dakle, perspektive svega što čini prirodu, perspektive svih živih bića i perspektive osjećajnih živih bića, između ostaloga, scenska je slika koja upozorava na činjenicu kako se za ljudske potrebe godišnje kolje više od 1,6 milijardi tzv. *stoke* i 22,5 milijardi tzv. *peradi*, a broj riba koje godišnje ubijamo prelazi trilijun. Ili još jedna *varijacija* na temu shvaćanja da moć navodno daje pravo nad drugima, onoga što je Michel de Montaigne nazvao *ljudskom arogancijom* a Freud *ljudskom megalomanijom*: "Prizori iz komercijalnih klaonica nalikuju vizijama pakla."

Eko-predstava

Pritom, iznimno je dojmljiva posljednja zamračena scena eko-predstave u kojoj svi učenici izlaze na scenu (većina ih je odjevena u crno) i pritom drže upaljene lučice, a kao kontrapunkt scenskoj slici distopije ranjene Gee (na videozidu simultano je projicirana satelitska snimka Zemlje pod znakom crvenoga, titrajućega upitnika), što, je, na žalost, zrcalna slika sadašnjosti, zanosno pjevaju pjesmu *What a Wonderful World* Louisa Armstronga. Odlična tema bioetičke predstave o odgovornosti za "našu" Geu s provodnim motivima strahota patnje svih živih bića, sramotne eugenike, nihilizma i svih modusa totalitarizama, tehnologije koja nije više samo sredstvo unaprjeđivanja života nego opasnost za opstanak svih živih bića, a pod okriljem *imperativa odgovornosti* Hansa Jonasa,

otvorena je scenskom slikom u okviru koje nekoliko učenika izvire iz izgužvanoga crnoga platna (scenske metonimije Geine raskoljenosti), a uz izgovaranje nihilističkih riječi koje ocrtavaju stanje duha naše epohe: "Bezobzirnost, bezosjećajnost, bezumnost, bezdušnost, besramnost... besmislenost, bezizlaznost, bezrazložnost, bezizglednost, bezglavost" itd. Naime, tema eko-predstave preuzeta je iz programa etike za 3. razred srednjih škola i gimnazija, a u njezinoj izvedbi pored četrdeset i dvoje učenika, koji su ujedno i uključeni u nastavu etike, sudjeluje i djevojački školski zbor. Inače, riječ je petoj izvedbi, a prva je bila organizirana u povodu Svjetskoga dana zaštite čovjekove okoline 7. lipnja prošle godine. Scenarij je eko-predstave napisala prof. Marija Lamot prema odabranim tekstovima koje je obradila na nastavi etike s učenicima 3. razreda Srednje škole Krapina, a glazbeni je dio osmislila prof. Anita Habjanec. Naime, kako udžbenik etike za treći razred srednjih škola i gimnazija još nije strukturiran (zasad postoji samo udžbenik etike za 1. razred gimnazije i srednje škole), prof. Marija Lamot ekoscenarij je oblikovala kao kolaž tekstova, primjerice, Hansa Jonasa, Ivana Cifrića, Tončija Matulića, Joséa Ortege y Gasseta, Jeremija Rifkina, ali jednako tako i književnih tekstova, primjerice, Celanove pjesme *Fuga smrti* s epicentralnim stihom "Smrt je maestro iz Njemačke", Eliotove pjesme *Šuplji ljudi*, a provodni motiv songa *Jedi i pij!* preuzet je iz Brechtove pjesme *Posmrćadi*, i savršeno je ilustrirao kontrapunkt između većinske neodgovornosti, ravnodušnosti te odgovornosti, moramo priznati, male skupine pojedinaca: "Kažu mi: Jedi i pij! Veseli se da imaš! Ali kako da jedem i da pijem kad/ Izgladnelome grabim to što jedem, a/ Moja čaša vode nedostaje ozednelome?"

Naga i blatna Marička

Umjetnička i neprofitna organizacija Moja zemlja, koju je prošle godine inicirala Vlasta Delimar u suradnji s Milanom Božićem, Marijanom Špoljarom i Galerijom S iz Koprivnice, te uz pomoć Mjesnoga odbora Štaglinec i njegove udruge žena Proljeće, 17. lipnja 2006. na posjedu Vlaste Delimar u Štaglincu nedaleko od Koprivnice priredila je izvedbu nekoliko vrlo zanimljivih ambijentalnih performansa i akcija. Naime, prošlogodišnje, prvo događanje u Štaglincu (održano 2. srpnja 2005.) Vlasta Delimar je posvetila svome ocu, napisavši u pozivnici kako je *padre padrone* "nestao a s njim glavna snaga postojanja svih aktivnosti koje su davale smisao i korist jedne zemlje", i pritom je uputila poziv umjetnicima i, primjerice, udrugama koje se bave ekologijom, geomantijom, energetskim sustavima te raznim oblicima duhovnosti da se pridruže vlastitim idejama vezano uz koncept "ZEMLJA".

Vlasta Delimar u performansu iz ciklusa *Zen garden* iznjedrila je iz stra-

žnjega ulaza roditeljske kuće odjevena poput prelijepa podravske zrele žene spremne za seosku zabavu (u bijeloj košulji, žutoj podugoj suknji i bijelim potpeticama), i uz zvučnu pozadinu miksture šibanja vjetrova i umjetničina glasa opomene, brižnosti i performativne naznačene snage upozorbe, a koje se sastojalo samo u izgovaranju imena "Marička". Zatim sa smirenim smiješkom na licu Vlasta je ugazila u blato zen vrta, koje je bilo pravokutno omeđeno uredno posloženim rasjecenim granama. Doista je bilo dirljivo gledati njezino tijelo koje se u jednom trenutku i razodjenu u tom pustopašnom valjanju u blatu, *raspojasanoj* prirodi. U kontekstu onog brižnog, ali istovremeno i prijetećega glasa "Marička" Vlastino blato može se iščitati u dijadnom etičkom simbolizmu: kao pozitivno načelo zemlje koju je oživjela voda (pozitivno blato stvaranja, *massa confusa* i povratak počelu), ali i kao blato, *kal*, talog vode koju je *etički* okaljalo zemlja (Marička koja je okaljano u *blatu nagosti*). I kao što je, među ostalim, napisala u najavi svoje skorašnje izložbe *Marička* koja nosi ime njezine tete, očeve sestre: "Bila je posebna žena, gotovo svestrana. Žnala je šivati, krojiti, pekla je odlične kolače, sama je farbala zidove i prekrasno je pjevala. No, bila je jako nesretna sa svojim mužem a najviše s primitivnom okolinom. (...) Tako je jedna talentirana žena u okruženju ruralne scene, koja ne pruža baš ništa, umrla nesretna i 'sama' (...)."

"Pomogni si gol v koprivi"

Ujedno, navedeni ambivalentni etički simbolizam ponosa i kala sjajno je interpretirao svojim performansom *Koprivničane* Milan Božić, u kojem je simbolički sjedinio melos i riječi pjesme *Koprivničane* te nevjerojatno visoke koprive kojima je nag dostojanstveno hodao. Naime, nakon što se prvo obredno umio i oprao stopala u lavoru, razodjenu se, ostavši u crvenom donjem rublju, te hrabro ugazio u visoke koprive Vlastina imanja, a prije nekoliko godina i ljubavi. Istina, kopriva je poznata u pučkom liječenju reumatizma bičevanjem njezinim lišćem, a djelovanje iscjeliteljske prakse sastoji se navodno u tom što bolesnik uslijed novih boli privremeno ne osjeća bol reumatizma. Međutim, bez obzira na veliku uporabnu korisnost navedene biljke, kopriva se u našem narodu smatra biljkom najniže vrijednosti, a o čemu svjedoče i poslovice, npr. da spomenemo neke: "Neće grom u koprive", "Pomogni si gol v koprivi". Ujedno, u našoj narodnoj poeziji etički *nevaljao čovjek* često se uspoređuje s koprivom, kako je zabilježila Dana Čučković u knjizi *O povijesti i pučkom poznavanju nekih ljekovitih biljaka* (Zagreb, 1942.). Da podsjetimo na poetski primjer iz Deželićeve *Hrvatske pjesmarice*: "Takšna moža dobila, Gorši kak kopriva". A da bi popis bio nešto potpuniji – u pučkoj

simbolici kopriva etički simbolizira i sram zbog kršenja neke norme seoske, inače, ponekad vrlo *grube* zajednice.

Horror vacui

Vlatko Vincek akcijom *Otkrivanje ploče* na zidu kuće Vlastina oca, u kojoj je bila smještena i njegova užarska radionica, razotkrio je bijelu mramornu ploču na kojoj je ispisao latinsku riječ HORROR, kao još jednu u nizu dijagnoza na mramornim stranicama svog svojevrsnog dnevnika: dakle, dovoljna je samo jedna riječ (UŽAS) da se mentalno označi trava svih oblika cinizma moći na vlasti. Marijan Crtalić u akciji kopanja i završnoga zakapanja kamene ploče na kojoj je na jednoj njezinoj stranici ispisao sve sudionike navedene umjetničke kolonije u Štaglincu a na drugoj stranici replicirao, slično kao i Vincek svojom mramornom pločom, cinizma moći na vlasti, ili Crtalićevim određenjem: "(...) Nama je ovdje dobro, ali oko nas je državno-pravno uređenje koje ubija svoje ljude porezima, niskim primanjima, zlom. Sinoć sam gledao vatru i zamišljao da sam starica koju vojnici žive bacaju u nju. (...)" Antonio Lauer land art performansom *Tom* spatio je vlastito nekadašnje ime "TOM" ispisano na zemlji. Pino Ivančić u okviru koncepta *mental spirit music* oblikovao je performans *Fuga-svita u C duru za polje strojeve, glas i zvučnu podlogu* s tri traktora, prožimajući s njihovim motornim izgaranjima istarski i podravski melos. Ksenija Kordić predstavila se iznimnim radom *Teške lekcije* kao kompjuterskom prezentacijom fotografija spomenutih umjetnika s ispletenim zelenim vijencem oko vrata, translirajući istočnjačku tradiciju štovanja *gurua* (na sanskrtskom *guru* znači *težak*; riječ je o duhovnom učitelju koji postavlja *teške zadatke, lekcije*) u njezino štovanje kao vrlo mlade umjetnice umjetnik starije generacije. Kako umjetnica nije mogla pronaći cvijeće, umjesto cvjetnoga vijenca isplela je vijenac od grana bršljana i vrbe, te su umjetnici na fotografijama dobili izgled figure Zelenoga Jurja koji kao vegetacijsko božanstvo najavljuje proljetnu utopiju zelenila.

Upravo navedena dva projekta – eko-predstava *Zatrpčnost prostora ili Tko sam ja?* i projekt umjetničke organizacije Moja zemlja – naizgled esejistički nespojiva, pokazuju kako je planetarna odgovornost spram Zemlje (Gee) i ambijentalna odgovornost pojedinca spram zemlje (kao vlastitoga posjeda) ipak i usprkos svemu ostvariva, pa makar u izvedbenim sferama ekološke niše. ■

Slobodni penjači hrvatskog kazališta

Višnja Rogošić

Brojni amateri (vjerujem informaciji da je riječ o gotovo polovici ukupnog hrvatskog kazališnog djelovanja) smatraju se uglavnom cijepljenima od stvaralačke kvalitete, a njihov se rad pogrešno izjednačava s *nedjeljnim ubijanjem vremena*

Uz 46. festival hrvatskih kazališnih amatera, Kastav, od 25. do 30. svibnja 2006.

U za sve prednosti učenja, razvoja i stvaranja unutar institucije, nemoguće je izbjeći prokletstvo njenog levijatanskog odnosa prema svojim šticićima. Odricanje od svog *privodnog prava na sve* kako bi nam bila pružena mogućnost bržeg i jednostavnijeg ili čak uopće mogućeg umjetničkog samoostvarenja ima dakle svoje opravdanje, no, ipak, toliko razvikano područje umjetničke slobode čini pomalo krnjim. Kompromis je naravno u temeljima življenja, ali sloboda se sastoji i u odabiru onih na koje želimo pristati. Četrdeset i šesti festival hrvatskih kazališnih amatera pokazao je kako je upravo amaterska kazališna scena na tom planu u prednosti jer joj kompromisi rijetko prijete, i poetički i politički i financijski. No, na žalost, zato jer je na svim tim područjima više-manje ignorirana. Razlozi su različiti, od neinformiranosti do predrasuda ili vlastite kreativne nesigurnosti, ali rezultiraju istim stavom – brojni amateri (vjerujem informaciji da je riječ o gotovo polovici ukupnog hrvatskog kazališnog djelovanja) smatraju se uglavnom cijepljenima od stvaralačke kvalitete te se njihov rad izjednačava s *nedjeljnim ubijanjem vremena*. Posljedica ovakva zanemarivanja ima svoj negativ i pozitiv. S jedne strane tu je, na žalost, kontinuirani rad u kazalištu na rubu nestajanja – bez vlastitih prostora, novca, zapaznosti u kritici, pa dakle i većeg broja ljudi u gledalištu (itd.) – te slabo arhiviranje

važnih trenutaka amaterske tradicije. S druge, pak, kazalištarima amaterima dano je ono što njihov rad čini doista posebnim: sloboda individualiziranog učenja *zanata*, umjetničkog razvoja i stvaralačkog procesa. U nizu posebnosti o kojima se može pisati, ovaj se tekst okreće toj najuzbudljivijoj vrlini amaterskog teatra i njezinim rezultatima jer *slobodu* (kao što kaže jedan splitski mural) *treba tražiti pod svaku cijenu, pod cijenu života...*

Mojaš

Trinaest amaterskih predstava koje je, po kriteriju izvrsnosti, za ovogodišnji festival u Kastvu odabrala Ranka Mesarić, naknadno su podijeljene prema četiri nazivnika: kazalište koje u svom okruženju zamjenjuje profesionalni teatar, odgojno kazalište, ono koje se okreće čuvanju baštine, te eksperimentu. Tragajući za natuknicama iz posljednjeg područja, ovdje ću sigurno izostaviti neke ne manje vrijedne sudionike, ali i uvrstiti one koji se prema svom temeljnom opredjeljenju ne bave eksperimentiranjem iako, zaboravljajući pravila, u njega zadiru. Kako je upravo relativnost norme jedini uvjet koji suvremeno kazalište, zasićeno posljednjom velikom mainstreamskom odrednicom dramskoga, postavlja svojim istraživačima na nesigurnim terenima, i dio se amaterske scene, koji pati od slične *bolesti*, može uvrstiti u njihove redove. Pokazavši kako, uz one koji se bave solidnim dramskim teatrom, tu opstaje velik broj istinskih slobodnjaka neopterećenih *regulama*, festival hrvatskog amaterskog kazališta počastio nas je tako nizom inovativnih izvedbenih postupaka, prisutnih djelomično ili u bazi gotovo polovice prikazanih predstava.

Poetička izdvojenost koja je dosljedna i izgrađena svakako je osobina s kojom se započinje intrigantni niz projekata realizirane ili tek nagoviještene izvedbene suvremenosti. Takvom se prepoznatljivošću predstavila *Kunrata* iz Sv. Filipa i Jakova predstavom *Herbarij noći*. U pomalo wilsonovskoj režiji Davora Mojaša preplavljene glazbom pretapale su se polako slike iščekivanja i usamljenosti, simboli *malomišćanskog* življenja i bezizražajna bijela lica-maske koja nisu izustila niti riječi. Iako je nedostajalo glumačke angažiranosti, a iskliznuće

u stereotipe oduzelo originalnost, publika je, zavedena u trans-atmosferu drukčijeg osjećanja svijeta, doživjela dojmljiv otklon od uobičajenog protjecanja vremena te redateljski fokus na jednostavnu simboličnost.

Inspektori i kraljevi

Istupanje u kazališnoj tehnici, također iznimno rijetko u hrvatskom kazalištu (posebno kad se istražuje razigrano i s mnogo smisla), pokazalo je zagrebačko kazalište sjena *Ikako – Nikako* predstavom *6 pod šeširovom*. U izvedbenoj mješavini s mračnim kazalištem i glumom na prosćenju demonstriali su spretnost ili pak svjesnu *kvrgavost* izvedbe koja pojačava *noir* ton pomalo komične triler priče o inspektoru u potrazi za pet čula. Pojačati ovu atraktivnim vizualnim trenutcima bogatu priču uspjelo im je lucidnim asocijacijama i referencama koje i najzahtjevnija kazališna publika svakako mora pogledati još koji put kako bi uživala u svim značenjima. Za supostavljanje izvedbenih različitosti odlučio se i dramski studio Eho u predstavi *Kokoške umiru od ljubavi* redateljice Svetlane Patafte, pa je promišljenim teatrom sjena i fizičkim teatrom oplemenio dramsku bazu izgrađenu prema tekstu Mirjane Ojdanić. Doradenost i studionost zrcalila se u brojnim scenama nadrealne priče o okrutnim i hirovitim carevima i njihovoj peradi, pokazujući veliki individualni kreativni raspon i komplementarnost harmoničnog ansambla.

Sustvaralaštvo

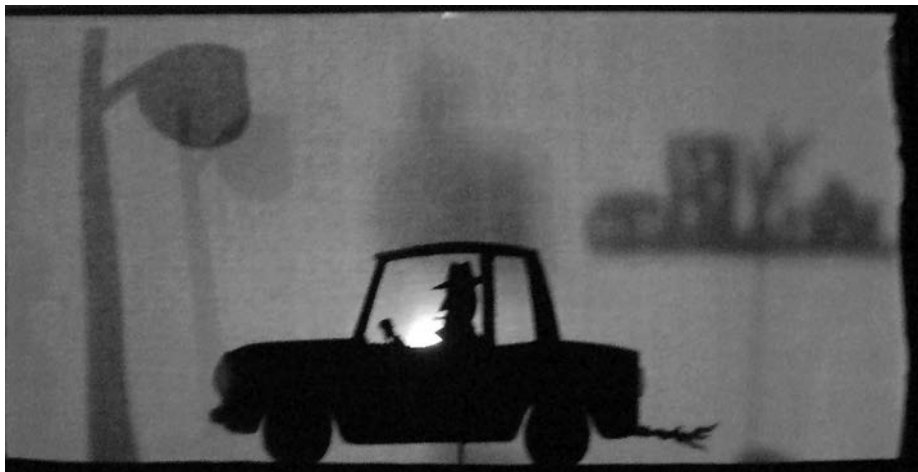
U kontekstu ljubavničkog odnosa izvedbenih teorija i suvremenog teatra zanimljivo je opisati i jedno integriranje drugog medija u kazalište. Naime, KUD Izvor iz Generalskog Stola započeo je svoju predstavu *Stari svadbeni običaji našega kraja* polusatnim *filmom* (u osnovi videoradom) na čiji se sadržaj vezala kasnija izvedba. No ova teorijski neosvijestena odluka o normativnom *prekršaju* (koji nije više nov, ali se još ne viđa često na hrvatskim scenama) ipak nije bitna zbog implikacija kojima su okovani mnogi izvedbeni umjetnici (pa izgubljeni u dokazivanju i obaranju hipoteza gube snagu komuniciranja). Njezina je, naime, važnost u često zaboravljanom iskonskom umjetničkom postupku – neopterećenom posezanju za onim alatom kojim će se riješiti stvaralački problem (prema objašnjenju ansambla bilo je prekomplikirano prikazati selidbu na sceni). U nastavku, ovaj folklorni čuvar *starih običaja* – kolaž pjesme, plesa i dramskih fragmenata,

potvrdio se kao materijal za proučavanje kazališne antropologije, pozvavši i publiku na sudjelovanje u kolu tradicionalnog *drmeža* i slavlju uz jelo i piće.

Više je opisanih iskoraka prema suvremenom izvedbenom razmišljanju bilo rezultat kolektivnog procesa stvaranja, vrlo prisutnog u amaterizmu, kojim isti ulazi u svijet suradničkih projekata postdramskog kazališta. Izostajanje apriorne podjele uloga redatelja, izvođača, dramaturga (itd.) ili uvjetno doživljavanje istih na poseban križa pojedinačne kreativne kapacitete ansambla te proizvodi i drugačije kazalište. Stavljanjem na kušnju ovih višestoljetnih zadataki, projekti skupina poput *Ikako – Nikako* ili *Dramskog studija za mladež GKM-a iz Splita*, zračili su tako posebnom dosjetljivošću, asocijativnošću, individualnošću i u konačnici skladom upisujući i kolektivno kreiranje u slobode amaterizma. Predstava *Tajni jezik* mladih Splitsana (redatelj je Goran Golovko), ocrtała je, primjerice, u tom dinamičnom duhu niz ironičnih krokija svijeta ozbiljnih tinejdžerskih problema, negativnog natjecateljstva i stvarnih detalja iz života samih sudionika progovorivši karikirano i izvještačeno, ali i stvarnim urbanim slengom izvođača. Primjer je i odličan *slagvort* za napomenu o bogatstvu jezika amaterske scene koja standardu ravnopravno pridružuje dijalekte i žargone.

Izolacija

Ostavljajući po strani detaljniju karakterizaciju amaterizma, s ovih nekoliko primjera može se tek skicirati njegova sklonost stvaranju vlastitih izražajnih sustava, procesa ili momenata. Ta endemska osobina trebala bi potaknuti sve osim marginalizacije ugroženog stvaralačkog područja, no *status quo* amaterskog teatra (blagoslovljenog impresivnom motiviranošću za rad) jest razvijanje tarzanskih sposobnosti opstanka u kazališnoj džungli, u nedostatku nužne ekonomske podrške i razmjene iskustva s kolegama. Kako bi se izuzetnim trenutcima amaterizma produljio i poboljšao život, nužno je prije svega osvještavanje predrasuda (najčešća je ona o uvjetovanosti kvalitete diplomom odgovarajuće institucije) i traženje pravih informacija (predlažem iz gledališta). Slijedeći princip globalnog razmišljanja i lokalnog djelovanja, s tim volontiranjem u službi izvedbene evolucije moglo bi nas zadesiti čak i brušenje kazališnih standarda i razvoj konkurencije. Brechtovim riječima: *više dobrog sporta.* ■

Lasić i njegovi sugovornici

Vinko Brešić

Ovim dvjema knjigama zaokruženo je jedno monumentalno djelo koje je na superioran način obilježilo i jedno od turbulentnijih razdoblja nacionalne i europske povijesti i poput osebujna arhipelaga upisalo se u naš kulturni i politički zemljovid. U njegovu gradnju uloženi su ne samo fascinantan rad i energija, strast i znanje, već i zavidna smjelost i poštenje

Stanko Lasić, Članci, razgovori, pisma; Branko Matan i Stanko Lasić, Bibliografija Stanka Lasića, Gordogan, Zagreb 2004.

nekim knjigama pisati nikada nije kasno. Ne samo kad se radi o autoru čiji svaki naslov u pravilu izaziva najveću pažnju, već pogotovo kad se radi o knjizi kakve dosad nismo ni imali. Riječ je zapravo o dvjema knjigama. Prva *Članci, razgovori, pisma* Stanka Lasića, druga *Bibliografija Stanka Lasića* nastala u suradnji Branka Matana i Stanka Lasića. Obje objavljene u nakladi zagrebačkoga Gordogana na čijem je čelu publicist, esejist i urednik Branko Matan, obje datirane 2004., obje istoga formata, tvrđoga uveza i podjednake debljine (65-3+515 str.).

U prvoj su *članci, razgovori, pisma* domaćoj i široj javnosti dobro poznatoga i uglednoga sveučilišnog profesora, književnoga povjesničara, teoretičara, esejista i intelektualca europskoga formata Stanka Lasića (Karlovac, 1927.), autora odreda temeljnih knjiga od kojih su barem dvije – *Sukob na književnoj ljevici 1928-1952.* (1970.) i *Krležologija, I-VI* (1989.-1993.) – s vremenom postale emblematske ne samo za svoga autora već i za našu kritičku misao kraja 20. stoljeća. Dok je u pravilu svaka Lasićeva knjiga izazivala reakcije ne samo struke već i politike, koja je u njima prepoznavala strah od same sebe, a koji je mnogo opasniji od straha od drugih što ga je službena politika bivše države "duhovito" širila učeći nas, npr. kako graničimo ne sa susjedima, već s *BRIGAMA*, mnogi Lasićevi uglavnom prigodni tekstovi ostajali su u drugome planu, pa su sada, probрани i objedinjeni, ponuđeni putem ove knjige.

Temeljna kontradikcija čovjeka

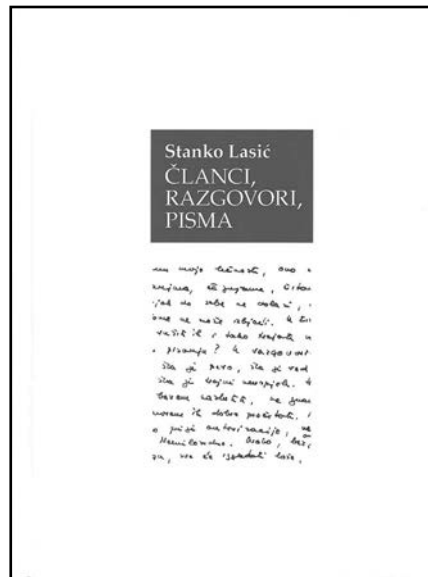
U njezinu prvome i ujedno najopsežnijem poglavlju Lasićevi su istupi i nastupi od 1965. do 2001. – od uvođne riječi na obrani doktorske disertacije o Nehajevu i priloga diskusiji o Frangešoviću *Studijama i esejima*, preko uvodne riječi na sastanku mađarskih i hrvatskih književnih kritičara i po-

vjesničara 1971. te priloga diskusiji u povodu *Sukoba na književnoj ljevici*, koja je održana u Beogradu u veljači iste godine, potom izlaganja na kulturnoj tribini zagrebačkoga Književnoga petka te na Filozofskom fakultetu 1982. u povodu druge, ništa manje izazovne mu knjige *Krleža – kronologija života i rada*, pa riječ s okruglog stola *Krleža – Čengić* 1985., zahvala na nagradi *Ivan Goran Kovačić za Krležologiju I-III.* – sve do priloga raspravi o hrvatskoj kulturi na skupštini International Croatian Initiative u Londonu 1992., a na samome kraju govor na promociji knjige Dražena Budiše *Razgovori o hrvatskoj državi* u proljeće 2001.

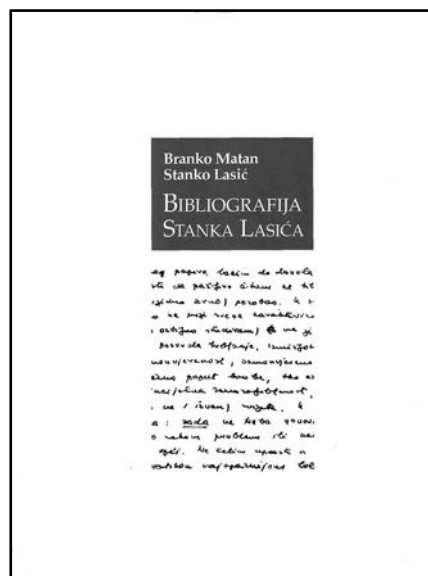
U drugom je poglavlju jedanaest Lasićevih eseja i članaka nastalih 1988.-2001. Prvo je esej u Erazmu Rotterdamskom u videnju Johana Huizinge, Stefana Zweiga i Miroslava Krleža, potom predgovor knjizi Mladena Kuzmanovića o Krležinim *Baladama Petrice Kerempuha*, niz tekstova napisanih za *Krležijanu*, personalnu enciklopediju o Miroslavu Krleži, esej *Hrvatska u evropskom obzorju* objavljen u karlovačkom *Svjethu* 1994, zatim nacrt planiranoga, ali neodržanoga kolegija na Hrvatskim studijama za akademsku godinu 1994.-1995. o filozofskim temeljima Krležinih djela, tri zapisa o karlovačkome prijatelju i pjesniku Otu Šolcu, potom pogovor pjesmama Ljubice Koren-Zeljckove, spomenuti predgovor Budišinoj knjizi te esej o još jednomo karlovačkome prijatelju nastao u povodu promocije *Knjige zapisa* slikara Josipa Vanište 2001.

Prilozi iz prvih dvaju poglavlja pripadaju onoj skupini tekstova za koje njihov autor kaže da su ključni za razumijevanje vlastitoga puta prema teoriji koju je, po sugestiji Umberta Eca, nazvao ontološkim strukturalizmom, a koja kao sinteza hegelijanstva, egzistencijalizma i strukturalizma nastoji filozofskim kategorijama potvrditi i razraditi spoznaju o temeljnoj kontradikciji čovjeka, odnosno njegove povijesti, kulture, duhovnosti i društva. Njezin je ključni pojam antitetičnost, tj. dihotomija koja je vodi od težnje za prevladavanjem rascjepa do u isto vrijeme svijesti o nemoći da se rascjep prevlada čime se otvara prostor povijesti sa svoja četvermodelna arhetipa (simplificiranost, ekstatičnost, disperzivnost, harmoničnost) kojima ova pokušava nadvladati vlastitu antitetičnu prirodu. Cilj svega je da se na osnovi ontološkog strukturalizma izgradi književnopovijesna i književnoteorijska metoda koja bi omogućila jedinstven pogled na književnost, hrvatsku u prvom redu.

U tome smislu već je govor na obrani doktorske radnje naznačio glavne smjernice teorije koju će Lasić kasnije razvijati da bi osamdesetih godina poprimila svoj konačan oblik. Ključne točke u tome bile su vezane upravo uz Matanov časopis *Gordogan* u kojemu je objavio tri "gotovo najvažnija" teksta kojima je započelo njegovo ispitivanje metode. Nakon radova o Barcu, Nehajevu i Frangešu, a potom u *Sukoba, s Erazmom i Krležinom antitezom* ona će se, prema vlastitoj procjeni, napo-

Prilozi iz prvih dvaju poglavlja pripadaju onoj skupini tekstova za koje njihov autor kaže da su ključni za razumijevanje vlastitoga puta prema teoriji koju je, po sugestiji Umberta Eca, nazvao ontološkim strukturalizmom, a koja kao sinteza hegelijanstva, egzistencijalizma i strukturalizma nastoji filozofskim kategorijama potvrditi i razraditi spoznaju o temeljnoj kontradikciji čovjeka, odnosno njegove povijesti, kulture, duhovnosti i društva. Njezin je ključni pojam antitetičnost

kon domoći "sigurnog tla", ako se tako može nazvati paradoks o rješenju kako nema rješenja i zakonu da zakona nema. Tom "bolnom spoznajom" bivaju okončane "pripreme za veliki eksperiment zvan *Krležologija*".

Izbor iz recenzentske karijere

U treće je poglavlje Lasić uvrstio osamnaest recenzija, koje je uglavnom za zagrebačke nakladnike bio napisao od 1961. do 1997. Tako je Mladosti preporučio knjigu "nesmiljene samoanalize" francuskoga novinara Andréa Gorza *Izdajnik*, a za nekoć popularnu *Vjesnikovu* biblioteku *Trag* krimički *Nada* drugoga francuskoga autora J.-P. Manchettea. Goldsteinovu Liberu preporučio je cijeli niz, pokazat će vrijeme, danas mahom kapitalnih naslova – od *Male odisejade slovenskog intelektualca* Tarasa Kermaunera pred kojom Lasić otvoreno sumnja da ju je tadašnja naša javnost kadra prihvatiti, *Komparativistički zapisi* Mirka Tomasovića iz "najbolje tradicije hrvatske znanosti o književnosti", *Književne Evrope i drugih eseja* Brune Popovića s hegelovskom idejom otuđenja i tezom o neostvarivosti čovjeka kao subjekta, eseja i kritika Mirka Rogošića u knjizi *Orfejev izlazak* kao primjera "konzekventne obrane jednoga tipa literature i jednog tipa kritike", pa preko Flakerove *Proze u trapericama* kojoj je Lasić proreka status "kamen temeljca", Stamaćevih studija u *Slikovno i pojmovno pjesništvo* s pojmom "poetskog standarda" i Ujevićem kao krunom i stjecištem raznih standarda u čiju, međutim, "besmrtnost" Lasić sumnja pitajući *zar i standardi ne umiru?* U Liberovu nizu je i prikaz filoloških škola u 19. stoljeću *Putovima hrvatskog književnog jezika* Zlatka Vinca, a ovoj recenziji Lasić je dodao i autorovo pismo pokazujući kako se radio jedan znanstveni i nakladnički uspjeh.

Napokon, tu je doktorska disertacija o lingvističko-stilističkom pristupu nadrečeničnomu jedinstvu hrvatskoga književnog jezika Josipa Silića, kojemu Lasić sugerira potrebu eksplicitnoga samoispitivanja, pa još jedna disertacija, Jelčićeva monografija o Josipu Kosoru, s primjedbama o kojima svaki ozbiljan autor može samo sanjati, pa recenzija tekstološke analize *Petoga evandjela* bibličara Josipa Vrane, studije *Njemački i austrijski putopisci o jadranskoj Hrvatskoj* Ivana Pederina, dvaju naslova Miljkana Maslića, *Zapisa iz Moskve* Veljka Mićunovića te knjige *The Spanish Civil War* Hugh Thomasa. Na kraju, za zagrebački Globus, koji će se afirmirati u prvome redu kao nakladnik Lasićevih knjiga, Stanko je Lasić preporučio objavljivanje i monografije *Srpski radnički pokret 1903-1914*. Mire Bogdanović te prijevod *Mitteuropa – mythe et réalité* Mila Dora.

Ovakav izbor iz recenzentske Lasićeve karijere pokazuje, prema vlastitoj mu ocjeni, kako je "sve počelo s egzistencijalizmom i kriminalističkim romanom", s druge strane, kako se razvijala autorova misao i "brusio stil". U tihom i predanom

dijalogu s autorima one su mu jednako tako bile svojevrsno "vježbanje skromnosti" te jedan od dokaza "grafomanske strasti i mahnitosti čitanja", koje će ostati trajne Lasićeve značajke. I sam svjestan kako nema nijedne negativne recenzije, i to "u sredini koja uživa u negaciji", već jednostavno kao čovjek – rekao bi Eliot – "od ukusa" koji negaciju prepušta vremenu, a živeći povučeno i "samostanski udaljeno" na dva kolosijeka (hrvatski književni povjesničar s utegom zvanim "mala hrvatska književnost" – hrvatski intelektualac, esteta i neohegelijanac sa sviješću da smo "samo drugorazredna kultura!"), recenzije su mu mnogo više od formalnosti, i Lasić ih doživljava kao neku vrstu privatnog pisma upućena u prvom redu autoru.

Što sam učinio ili što sam mogao učiniti

U četvrtome poglavlju desetak je intervjua i razgovora koje je novinarima i urednicima *Nina, Slobodne Dalmacije, Karlovačkog, Večernjeg i Jutarnjeg lista, Globusa i Nacionala* te HTV-a Lasić dao od 1971. do 2000. Dakako, uglavnom u povodima koje su za to pružali ili odjeci Lasićevih knjiga ili zbivanja u novijoj povijesti a koje je Lasić kao ugledni intelektualac bio pozvan komentirati uključujući i zločin u Ahmićima ili slučaj Matice hrvatske i Matanove knjige. Polazeći uvijek od ispitivanja vlastite uloge, tj. što sam učinio ili što sam mogao učiniti, jednako kao što pita što je to Zapad učinio za Srebrenicu, Lasić pita što je to hrvatska javnost učinila u trenutku kada se, npr. probila istina o Ahmićima i Stupnom Dolu i kad se na zagrebačkim ulicama, umjesto petsto tisuća ljudi, nije pojavio nijedan, i svi prozori na Banskim dvorima i na Pantovčaku ostali čitavi, tako je bez imalo oklijevanja Stanko Lasić stao uz Branka Matana i njegovu *Domovina je teško pitanje* nalazeći za taj svoj čin tri razloga: osobni, moralni i estetski. Povukavši iz Matice i vlastitu knjigu, Lasić se istim potezom isključio iz Matičina članstva, što se – koliko znam – same Matice i njezina tadašnjega vodstva nije posebno dojmilo, najvjerojatnije smirenih Lasićevim priznanjem kako on ionako nije "čovjek institucija".

Bez obzira na povode, ciljane ili usputne teme *à la* Franjo Tuđman, Ivan Aralica ili rodni mu Karlovac, koji Lasić pamti kao "grad pun lijepih žena", njega zanima zapravo sve, sve proživljava, u isto vrijeme o svemu iskreno pita (oni koji imaju sreću poznavati ga, sigurno su primijetili da Lasićevu: "Kako ste?" ne zvuči nimalo kurtoazno!). "Bitni su mi bili: cjelovit pogled, osnovna kretanja, glavna proturječja", istaknut će po tko zna koji put, ne uvijek svjestan Arhimedove točke svoje metode, tj. rascjepa između stvarnog i idealnog, prakse i morala, relativnog i apsolutnog, s jedne, te trajnih nastojanja da se taj rascjep prevlada, s druge strane.

U gledanju na položaj Hrvatske Lasić našu sudbinu vidi isključivo u europskom okviru, pa zato "sve zavisi o tome kojim će putom krenuti Evropska Unija". A ona, tj. Europska unija, prema Lasićevu mišljenju, napokon bi se morala odvažiti i postati "carstvo u najpozitivnijem smislu te riječi" kadro konkurirati s jedne strane SAD-u, s druge Kini koja bi uskoro mogla postati najozbiljniji konkurent, i nehotice prizivajući svijet Šufflayeva SF-a *Na Pacifiku 2255*. Za sada, objašnjava Lasić, Europi manjkaju tri bitne pretpostavke za formiranje prave europske države: osjećaj identiteta, politička hijerarhija i radikalne društvene reforme.

Pisma napisana "nebeski plavom" tintom

U petom, predzadnjem poglavlju, nalaze se *Tri pisma* – dva Igoru Mandiću i jedno Vladi Bogišiću, koja su bila planirana, kako je već rečeno, da zajedno sa spomenutom Matanovom knjigom bude objavljena u Matičinoj nakladi, no, sve se izrodilo u žalosni kulturni skandal. O samim pismima, odnosno neobjavljenoj knjizi, Lasić kaže da je vidi prije svega kao svoju tridesetogodišnju obranu slobode govora, dosljedno negiranje našega društvenog autizma i monološkoga apriorizma u kojima "nositelji istine" govore kao bogovi, a oni koji u ovo "bolesno vrijeme" znaju razgovarati, poput Igora Mandića, pravi su izuzeci.

I u zadnjem su poglavlju pisma, i to ona koje je Lasić razmijenio s Darkom Hudelistom, Predragom Matvejevićem, Ljudevitom Galićem, Miroslavom Krležom, Đorđem Zelmanovićem, odnosno uputio Srđanu Depolu, Željku Draganji, Štefci Nikolić, Borisu Maruni, Draženu Katunariću, Ivanu Brajdiću, Slavku Kovaču, Slavku Goldsteinu, Branku Matanu, Zdenku Venturiniću i Josipu Vaništi – posljednjoj trojici najviše. U eri kompjutora, kojim se Lasić inače služi, nijedno pismo nije njime napisao, a svega dva – tri napisao je pišaćim strojem. Drugim riječima, Lasić pisma piše samo perom i samo "nebeski plavom", nikad crnom tintom iskazujući i na taj način "sklonost i simpatije" za svoje daleke sugovornike – ma koliko se ovi patili s Lasićevim, rekao bi Šolc, "bubicama". Za čovjeka koji živi na relaciji Pariz-Zagreb pisanje pisama način je života i, prema vlastitome priznanju, u njima on živi snažnije i sigurnije nego u svemu što je objavio.

Deskriptivna autorska bibliografija kakve u nas dosad nije bilo

Druga knjiga, *Bibliografija Stanka Lasića*, djelo je tandem Matan-Lasić. Prvo je Matan nakon više godina sastavio Lasićevu bibliografiju, a onda je Lasić svaku bibliografsku jedinicu opisao nastojeći dosegnuti onaj stupanj objektivnosti koji bi ponudio povijest Lasićevu, u isto vrijeme i povijest naše književne znanosti, kritike, pa i politike, kako se to navodi u uvodu ove još jedne posve neobične knjige. Neobičnom je, naime, čini ne samo ovakav u nas još neviden timski rad, već u prvome redu činjenica da dobivamo deskriptivnu autorsku bibliografiju kakve u nas dosad nije bilo, a i bude li je još ikad, numnjam da će se moći mjeriti s ovom – ako ni zbog čega drugoga, a ono zbog Lasićeva opusa i odjeka koje je izazivalo gotovo svako njegovo djelo. U svakome slučaju, radi se o poslu koji je izvan bibliografske struke (ali ne i bez Lasićeva bibliografskoga udjela u njoj!) istoj struci uvelike podigao kriterije.

Na početku je *Bibliografija radova Stanka Lasića* s kronološkim popisom 22 knjige, 142 rada u periodici te ukupno 17 prijevoda na i sa stranih jezika, a potom slijedi *Literatura o Stanku Lasiću*, tj. nizanje i opisivanje gotovo svega što je od 1946. do 2002. o njemu bilo napisano – sveukupno 785 naslova. Kako je Lasićev pravi ulazak u nacionalni kulturni život vezan uz godinu 1971., kad mu je objavljena studija *Sukob na književnoj ljevici*, to se i ova literatura iscrpljuje u razdoblju od 1971. do 2002. godine.

Ako je potraga za metodom počela 1965. s prigodnom riječi na obrani doktorske disertacije, onda je ovjera Lasićeva rada od ne samo književne već i političke javnosti otpočela burne

1971. godine kad u mnogih pa tako i u Stanka Lasića "nestaju i zadnji ostaci odanosti komunizmu" (Zorica Stipetić). Rasprodana u dva mjeseca, oko Lasićeva je *Sukoba* odmah "stvorena atmosfera u kojoj svatko želi nešto reći" (Branko Jovanović), pa je – između ostaloga – u Velikoj densing-dvorani beogradskog Doma omladine u povodu Lasićeva prvijenca "bez malo osam časova trajao razgovor trideset književnih kritičara o temi *Umetnost i revolucija*" (Milan Vlačić). Lasićev katedarski kolega, Miroslav Vaupotić, tom je prigodom zabilježio kako je ova "izuzetna knjiga već nekoliko mjeseci u središtu pažnje intelektualnih krugova cijele Jugoslavije, a ujedno i knjižarsko bibliotekarski 'bestseller'".

S glasom "beskompromisnog autora" (Slavko Goldstein) knjige koja je "napisana znanstvenom dostojanstvenošću" (Danko Oblak) u trenutku kad je već "od prve bilo jasno, kako je odjeknuo startni pucanj za osvajanje novih prostora u slobodu mišljenja" (Igor Mandić), Lasić je krenuo u svoj "veliki eksperiment" zvani Krleža.

"Prelom" između Lasića i Krleže

Prvo: Krležina *Kronologija života i rada* (1982). Kult je načel: "Heretik Lasić prozborio je sasvim nekonvencionalno o heretiku Krleži!" (Zdravko Zima), i to ne čekajući "da Krleža umre pa da (Lasić) knjigu proturi" (Predrag Matvejević). "Najbolji poznavalec Krležina djela" i autor čije se "intelektualno poštenje ne smije zanemariti" (P. Matvejević), govoreći o Krležinim dilemama, čini se nekima, zapravo rješava svoje (V. Visković) – u prvome redu "dogmatsku prošlost, omladinsku, skojevsku" (M. Matković). Prema Čengićevu jednom razgovoru s Krležom za pisca s Gvozda to je "savršeno glupo" i "politički gledajući besmisleno", i tog je momenta između Lasića i njega "došlo do preloma": "On se zaogrnuo svojom vlastitom togom svog principijelnog dostojanstva i hoće sada mene da prikaže režimskom kurvom koja se prodala ne znam zašto i to protivu svoga uvjerenja, što međutim nije tačno...", durio se stari Fric čija se spomenička slika od *Sukoba* do *Kronologije* počela ozbiljno kvariti (N. Čačinović), politura skidati. Tema piše svome autoru: "Važno je ovo: Nikad nisam koketirao ni sa kakvom ulogom 'ideologa'. Bio sam i ostao praktičar, dokazujući na djelu svoju teoriju o angažmanu na artističkom planu...", citira Čengić jedno Krležino pismo Lasiću.

Izgubivši dva prijateljstva – Krležino i Goldsteinovo (S. Goldstein) – Lasić, međutim, ide dalje, seciranje je ionako tek otpočelo. O *Mladom Krleži* (1987.) politika je nedvosmislena. Na Osmoj sjednici CKSKH, najvišega partijskog tijela u Hrvatskoj, moćni Dragutin Dragosavac primjećuje kako nije nimalo slučajno što je sedamdesetih godina Lasićeva knjiga *Sukob na književnoj ljevici* dobila nagradu, "a zna se kako je u njoj tretirana revolucija i partija". O u međuvremenu nagrađenom prvom troknjižju *Krležologije*, za koju je sam Krleža za života rekao da je pamflet, dodaje da je ironija to veća što je djelo nagrađeno iz Krležina fonda.

A struka vozi svojom stranom. Velimir Visković u povodu *Mladoga Krleže* ističe Lasićevu "doktrinu" o četiri arhetipa kojima želi prevladati aporije povijesti, pa mu se čini da se radi o ponešto pojednostavljenome konceptu povijesti koji inače zastupaju induktivne metode, i bez obzira na mjestimice "sjajne, čak superorne rezultate", ni Lasićeva "shematika nije lišena opasnosti od reduktivnih izobličenja". Za Ivu Vidana Lasić je "stekao

evropsku naviku vrlo osobnog analiziranja", metoda mu je strogo deduktivna, njegov se mladi Krleža razvija od disperzije prema umjerenoj ekstatičnosti, glavna mu je ideja iz ranijih knjiga: Krleža kao radikalna unutrašnja antitetičnost, no, knjizi manjka historijska dimenzija i induktivno zaključivanje, analizu predaju eseji o teorijskoj problematici i pitanje je koliko je naša književna javnost uopće kadra posvetiti se Lasićevu tekstu, koji bi zato dobrim dijelom mogao ostati bez odjeka. Za Cvjetka Milanju Lasićev *Mladi Krleža* postavlja teorijskometodološka, hermeneutička i književnopolitijska pitanja, deduktivna metoda dikтира postupke, te se i on pita je li moguće pomoću četiri arhetipske strukture protumačiti cijelu književnu praksu. Postavlja se također pitanje funkcije književnosti, a dvojbena je i metajezik.

Reakcije drugih teoretičara

Nakon Krleže na odlasku je i socijalizam. Klima za Lasićevo propitivanje "tabuiranih mjesta naše književne i političke povijesti" mijenja se, u isto vrijeme okončava i "Lasićeva dekonstrukcija Krležina mita" (V. Visković). Lider emigrantske nacionalne književnosti, koja se nakon gotovo pola stoljeća napokon sastala sama sa sobom, ističe kako je "Stanko Lasić prvi koji je na objektiv i kulturn način pokušao prikazati naše pisanje za NDH" (Vinko Nikolić), Lasić je sa zadnjim sveskom *Krležologije* napokon ostvario "književnu i misaonu sintezu kakvoj nema ravne u poslijeratnoj znanosti" (Mile Stojić), "dvadesetak godina proučavajući Krležin opus i sve što se na njega odražavalo, Lasić je u eremitskoj izolaciji uspio razlistati prašumu te literature i 'prevesti' hrvatsku kulturnu povijest u svoje kategorije mišljenja" (I. Mandić).

Napokon, u prostorijama još uvijek jedinstvenoga DHK-a, u jesen 1993. uslijedila je diskusija o kompletnoj *Krležologiji*, tj. o svih šest knjiga.

Za Milivoja Solara, sa stajališta teorije i metodologije, naziv *krležologija* nije dovoljno opravdan, anakon je, jer modernu znanost ne određuje njezin predmet već metoda, pa se govoriti o krležologiji kao znanosti može tek uvjetno. Uostalom, sam Lasić kaže da mu je potrebna hipoteza iz koje će srediti građu, a upravo se Lasićeva hipoteza teško može braniti pozivanjem na znanstveni postupak. On polazi od jedne spekulativne konstrukcije, nastavlja Solar, koju ništa ne može oboriti ali ni potvrditi, pa mu metodološka strogost nije jaka strana, a jednako tako nije niti terminologija, na što je već Milanja upozoravao, pa je Solaru ona više nalik "romanu pojma nego znanstvenoj analizi".

Na hermetičnost Lasićeve metodologije upozorit će i Ivo Vidan pitajući hoće li Lasićevu teorijsku shemu preživjeti tekst u kojem su nastale, pa cijelo Lasićevo proučavanje o Krleži on prvenstveno čita kao "rezultat Lasićeva samoproučavanja", "duhovnu autobiografiju" i "polemiku sa samim sobom".

Solarovu usporedbu s romanom Tonko Maroević proširuje na barokni ep te dodaje kako je Lasić prihvatio napisati povijest Krležine recepcije, ali da se ova ne da svladati objektivnim kategorijama. No, zato je Lasić "u dinamičnom oponiranju" narastao do epohalnog sugovornika i rijetkih primjera kako se "u sjeni velikog stabla još može i samostalno rasti". Prema Maroeviću Lasić za sve ima razumijevanje samo ne za političku represiju, a prema Viskoviću nitko, osim Krleže, nije o nama Hrvatima rekao toliko relevantnih zapažanja kao Stanko Lasić.

Lasićeva metoda u središtu je pažnje i sredinom devedesetih kad jedna anketa pokazuje da su Krležine *Zastave* i Lasićev *Sukob* dvije najutjecajnije poslijeratne knjige. Za Hrvoja Pejakovića izbor metode u Lasića je presudan čin, metoda mu je sam predmet, ističe kao da sluša Solara. A krajem devedesetih David Šporer prati razvoj iste metode od egzistencijalnoga do ontološkog strukturalizma, i gotovo da nema iole ozbiljnijega književnoga poslenika koji ne pokazuje potrebu da nešto napiše ili kaže o Lasiću. Tako je za Vladimira Bitija Lasić "mislilac krajnosti", za Zorana Kravara "neistomišljenik od formata", za Zdravka Zimu "učitelj s virusom slobode", a prema Deanu Dudi – zahvaljujući upravo Lasiću – Krleža je "od spomenika postao složena književna činjenica". Andrea Feldman ukazuje na Lasićevo pozivanje na pripadnost malom narodu kao "osnovi svoje sumnje", dok Ivan Lovrenović – pitajući se je li moguće da i danas jedna knjiga išta pokrene – rezignira kako se ništa se ne bi promijenilo i da Krleža nije mrtav i da Lasić nije u Parizu, jer: "nema konteksta". David Šporer sada se vraća na Lasićev *Sukob* i tezu o neizbježnosti izdaje umjetnosti kao posljedici sukoba dviju koncepcija, Igor Mandić stavlja Lasića kao Krleži usporednu vrijednost te samostojni opus ovoga "karlovačkog Parižanina" naziva *summa croatica*, a najstariji među spomenutima, Zvonimir Berković, ovako pak dijagnostičira: "Svaki načiniti Hrvat koji je prevalio pedesetu, ili je izliječeni ili neizliječeni krležijanac, samo je Lasić i jedno i drugo".

Javna prepiska s Igorom Mandićem

A onda je uslijedio Lasićev novi impuls. Nakon što je 1991. – "ne želeći biti 'namjerni spavač' – kao predsjednik Hrvatskog vijeća Europskog pokreta, osudio vojnu intervenciju u Sloveniji i zatražio od Europe priznavanje samostalnosti bivših jugoslavenskih republika, prvo su mu 1992. izašla *Tri eseja o Evropi* s trima govorima na skupštinama istoga Vijeća. Ovu knjigu splitski kritičar Ivan J. Bošković nazvao je "brevijarom političkog promišljanja Evrope". A potom je otpočela javna prepiska između Stanka Lasića i Igora Mandića, koja ubrzo postaje "temom ljeta za godine koje dolaze" (B. Matan).

Naime, "u razmjerno kratkom roku ova prepiska prolazi put od privatnog čina do javne provokacije spram koje rijetko tko uspijeva ostati ravnodušnim", piše Zdravko Zima. "Djelujući kao 'vitaminska injekcija' na inače uspavane književne krugove, ona je postala najčitanije novinsko ljetno štivo, a Lasićeva tvrdnja kako je srpska književnost u njegovim preokupacijama dobila status bugarske, te Mandićev odgovor kako će srpski tekst doduše čitati kao strani, ali s velikim izgledima da u njemu pronalazi i nešto domaće postale su predmetom rasprave ne samo u Hrvatskoj, nego i u Jugoslaviji", sažimlje Branka Kamenski. U srbijanskim je krugovima ista prepiska ocijenjena kao značajna "već i zbog samog pokušaja da se u njoj, nakon svega što nam se dogodilo, definiše novi odnos hrvatske i srpske književnosti i kulture" (Slobodan Kostić), no ne baš na način na koji to Stanko Lasić i Igor Mandić u svojoj prepisci zamišljaju (Miroslav Pantić).

Tu se, međutim, nije stalo. Dok je, npr. za Nenada Popovića to što je Lasić rekao "jedna od ljepših gluposti", Boris Buden je šokiran da se taj "osamljenik i individualist" i "po svemu drugorazredni nacionalistički ideolog" i dalje drži

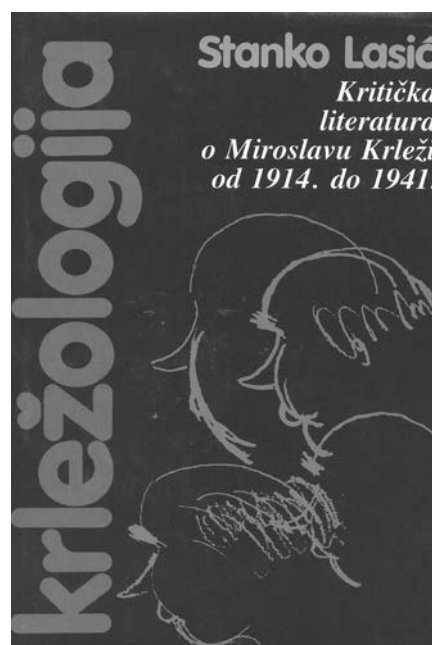
intelektualnim autoritetom, a zapravo je kvaziintelektualna kopija" iza koje stoji Franjo Tuđman kao "njezin politički original". Korak dalje učinio je zagrebački *Arkzin*, koji – "slijedeći intenciju Stanka Lasića da je 'srpska književnost u mojim preokupacijama dobila status bugarske književnosti' – raspisuje natječaj za veliku nagradu *Bulgarica*, tj. za prozno djelo na hrvatskom, srpskom, bosanskom (odnosno kreativnoj mješavini istih), makedonskom i slovenskom jeziku".

I baš kada je Matica u svojoj novopokrenutoj biblioteci *Vijenac* trebala objaviti i Lasićeva *Tri pisma*, zbog kojih je spomenuti Buden usporedio Lasića s Dobricom Čosićem i njegovim dociranjem "svom narodu", dogodilo se da je ista Matica odbila tiskati Matanovu knjigu *Domovina je teško pitanje* i to zbog fotografije Muslimana zatočenih u hrvatskom logoru. Novine pišu o *Skandalu* (Ines Sablić) i *Mukama po Matici* (Branka Džebić), jer je Lasić povukao svoju knjigu zbog svađe oko Matičinih novina *Vijenac* koji je u međuvremenu postao slučaj nakon što je njegova glavna urednica Andrea Zlatar otišla zbog smjene dvojice *Vijenčevih* izvršnih urednika, Branka Matana i Marija Bošnjaka. Odluka da se ne objavi Matanova knjiga samo je dolila ulje na vatru, u obranu Matana stupili su brojni uglednici, među njima i Lasić, koji Matana "stavlja uz bok velikog Krleže" a njegovu knjigu "među deset prvih tekstova hrvatske književnosti od 1941". I koji potom istupa iz Matičina članstva. Dok Matičin predsjednik osporava ne samo Lasićevo članstvo već i samu ponudu povučene mu knjige Matici, dodajući usput vlastite zasluge što je nekoć o Lasiću pisao "kad nitko nije htio" (što ova *Bibliografija* ne potvrđuje), njegov potpredsjednik poručuje: "Ako je netko dostojan Krležine domobranske lirike, onda su to Siniša Glavašević ili Miljenko Jergović, a ne Stanko Lasić i njegove smiješne ljubavi".

Dolazak razdoblja šutnje

U trenutku kad po zakonu spojenih posuda fenomen Krleže prerasta u fenomen Lasić, a "Krežologija u Lasićijanu" (Mladen Kuzmanović), Matan postavlja i ono zadnje pitanje: "Je li u Krležijani konačno zauvijek pokopan hrvatski klasičnik?" Evo i odgovora: "Neposredno nakon Krležine smrti, Stanko Lasić u jednom je javnom istupu najavio dolazak razdoblja šutnje, razdoblja u kojem Krležino djelo, oslobođeno mitova i ideoloških pritiska 'nacionalne pedagogije' i 'kolektivne sugestivnosti', treba da padne u samoću i da u toj samoći ustraje. Rekao je kako se raduje tom vremenu u kojemu neće biti 'buke i nametanja', vremenu koje će biti 'ispit vrijednosti', iskazao je svoje osvjedočenje kako će, u 'toj najstrašnjoj noći' Krležino djelo 'naći svoje čitaoce, sljedbenike, poklonike, pa čak i vjernike'. Razdoblje te Lasićeve noći i samoće Krležina djela je stiglo, ono je danas tu i ono traje...".

Velik Meštar napokon je prepušten samome sebi. Čini se da sada i Lasić može odahnuti, jer je obavio jedan golem, nerijetko i mučan posao. (Nerijetko se pitam bi li ga uopće obavio da nije napustio Zagreb?!). Premda mnogi misle da je trenutačno najutjecajnije viđenje Krleže upravo ono Lasićevo (Krešimir Bagić), ni sam Lasić nije siguran u snagu toga utjecaja, te se pita: koliko je od svega toga ostalo: "Bez obzira na buku koja se dizala oko mojih radova, mislim da su moje misli malo (da ne kažem, vrlo malo) uznemirivale, da nisu prodirale daleko i da su ostale površno shvaćene".

Lasića zanima zapravo sve, sve proživljava, u isto vrijeme o svemu iskreno pita. "Bitni su mi bili: cjelovit pogled, osnovna kretanja, glavna proturječja", istaknut će po tko zna koji put, no uvijek svjestan Arhimedove točke svoje metode, tj. rascjepa između stvarnog i idealnog, prakse i morala, relativnog i apsolutnog, s jedne, te trajnih nastojanja da se taj rascjep prevlada, s druge strane

U međuvremenu izlaze *Autobiografski zapisi*, reklo bi se, u žanrovski idealnom trenutku, ali u istome žanru jedva i prisposobivo. Naša autobiografska literatura jednostavno ne poznaje tip ovakve autobiografije koju bismo zbog njezine metode mogli proglasiti znanstvenom; ona je ono što mu sugrađanin po Karlovcu Danko Plevnik naziva "scijentifikacijom vlastitoga identiteta", ali u isto vrijeme i ono – kao u slučaju *Krežologije* – što Dean Duda naziva "beletrizacijom što prerasta neku vrstu Bildungsromana", štoviše, domeće Ante Armanini, mjestimice s "težinom prave drame". I ovdje, naime, do punoga izražaja došla je ona trajna Lasićeva potreba za metodom i sustavom, pa tako sada i sebi samome on pristupa na isti način kao što je pristupao Nehajevu, Krleži ili Zagorki, pa je uistinu "teško odgovoriti na pitanje jesu li *Zapisi* pripovijest o vlastitu životu ili o sustavu" (D. Duda).

Nastavak iz "džungle neobjavljenog"?

U međuvremenu Branko Matan, čovjek koji je zapravo "kriv" i za ovu Lasićevu knjigu poprimivši tako auru dobrog duha iz Lasićeve sjene – u najboljem smislu ove riječi, objavljuje u *Zarezu* esej s anegdotom o Lasiću na "Tuđmanovoj Cvjetnici" 8. travnja 1990. i sasvim sigurno jednim od dojmivijih i preciznijih priloga *Lasićoslovlju*, dok na Radiju Slobodna Evropa Omer Karabeg napokon zaključuje igru pokvarenoga telefona u povodu one Lasićeve famozne bugarske a zapravo srpske, a zapravo bilo koje nehrvatske književnosti: "Ja mislim da gospodin Stanko Lasić nije o bugarskoj književnosti govorio u pežorativnom smislu, to jest kao o manje vrednoj kulturi, nego je htio da kaže da mu je srpska kultura podjednako strana kao i bugarska". Aferim!

Posljednji prilozi iz Lasićeve *Bibliografije* posvećeni su zadnjoj autorovoj knjizi koja "rekonstruirala misli četiri intelektualca dvadesetog stoljeća: Renéa Girarda, Emmanuela Levinasa, Jean-Paul Sartrea i Mauricea Nadeaua" (Una Bauer) a koji pripadaju onome što Lasić naslovljava *Iz moje lektire*. No, ako se čini da je ovime Lasićev opus zaokružen, i to na metodološki zapravo poželjan način, pitanje je da li je doista i zaključen. Uostalom, što bi se još moglo očekivati iz "džungle neobjavljenoga" ovoga "profesorskog eremite" (I. Mandić)? Ličnosti i anegdote, ako su ga ikad i privlačile, ostale su u njegovu dnevniku koji – kako kaže – redovno vodi od najranije mladosti, ali je dio do Karadordeva 1971. uništio. No, što je s ostatkom od tri i pol desetljeća povijesti koju malo tko zna tako proniknuti i živjeti kao ovaj tihi i skromni, a tako glasni i raskošni čovjek? I, uostalom, čovjek koji je samoga sebe proglasio grafomanom – može li bez pisanja?

Ma kako bilo, upravo ovim dvjema knjigama čini se da je zaokruženo jedno monumentalno djelo koje je na superioran način obilježilo i jedno od turbulentnijih razdoblja nacionalne i europske povijesti i poput osebujna arhipelaga upisalo se u naš kulturni i politički zemljovid. U njegovu gradnju uloženi su ne samo fascinantni rad i energija, strast i znanje, već i zavidna smjelost i poštenje. Djelo ovoga *znanstvenog boema* onome tko traži uvijek će imati što ponuditi. Takvih, iako nikad dovoljno, srećom uvijek se nađe. A biti Lasićev sugovornik, izravni ili posredni, danas ili sutra, pravi je privilegij. ■

Tajne razbijanja glava po stadionima

Dario Grgić

Dvije insajderske, ulične knjige o fenomenu nogometnog navijanja i huliganstva, posljednjeg oblika muškog prijateljstva i bratstva, života u kojemu je moguće doživjeti sigurnost opasnog života

Dougie Brimson, *Nogometno nasilje u Europi i Tajne nogometnog huliganstva, s engleskoga prevele Dragana Grozdanić i Mirta Knežević, Celeber, Zagreb, 2006.*

U *Hrvatskim noćima* (V. B. Z., Zagreb), antologiji ujedinjenih pripovjedačkih snaga Britanije i Hrvatske, Niall Griffiths priča priču o Britancu koji se u autobusu upoznaje s nekim simpama dječicima s kojima na kraju razmjenjuje majice. Što i ne bi, mislio je, momci su totalno ok. Popili su skupa malo rakije, malo su spikali, a onda im je, na koncu, dao svoj dres Manchester Uniteda za njihov Dinama. Na putu je za Split, pijaniji nego ikad u životu, a travarica mu u glavi fijuče kao kakav divlji vjetar. No sve je sjajno! Svijet se doduše malo ljulja, ali Bože moj! U Splitu, međutim, sjajna ideja iz autobusa ispadne totalna glupost. Tijekom jedne šetnje okruže ga neki momci i počnu gurkati. Pritom ga udaraju, ne baš prijateljski, po prsima, negdje baš oko grba nogometnog kluba u čijoj majici šeće. On isprva ne kuži, a onda mu počne svitati; to je vjerojatno u vezi s dresom koji je nepromišljeno odjenio u busu. Ovo su vjerojatno navijači suparničkog tima. Koja gabula! Ovdje ne pali ni praviti se Englez, pogotovo što se on ni ne mora praviti da je Englez. Pravi pravcati Englez u pravom pravcatom Dinamovu dresu usred pravog pravcatog Splita! Situacija je sablasna, mora se priznati, i osim Ericha Von Lustbadera, čiji bi junak puknuo nasilnike tako jako da bi letjeli sve do Marjana, svi drugi pisci mogli bi samo sjesti i krenuti s opisima likova, da ne kažem junaka, u bijegu. Bijeg, da – tko to npr. nije poželio pobjeći kada natrapa na navijačku hordu koja luta gradom prije utakmice?

Dougie Brimson je bio navijač, zapravo član jedne ozbiljne navijačke skupine. Pravi navijači nisu uz klub samo kada mu ide; oni ga prate i kad je situacija na tablici za njihove ljubimce nepovoljna. U filmu *Green Street Hooligans*, na kojemu je Brimson radio kao koscenarist, Matt, Amer i novopečeni navijački fan, šeta s vođom navijačke skupine Green Street Elite, Peteom. Pete

mu objašnjava kako svaki klub ima "firmu", neki čak i dvije: to su navijači koji idu svugdje s klubom i koji žive za to da naprave kaos u sukobu s "firmom" suparničkog tima. Neki klubovi igraju odličan nogomet, ali su im navijači nikakvi: Arsenal npr. I obrnuto naravno. West Ham je klub sa sredine tablice ali ima jake navijače, dobitne kombinacije tvrdih glava, teških šaka i lakih nogu. A svi imaju kodeks, određeno osjećanje časti: nisu kao crnci u Americi, ne pucaju iz automobila na djecu, bore se isključivo jedni s drugima. Matt na jednom mjestu izgovara ključnu rečenicu: "Iako nikada nisam živio tako opasno, istovremeno se nikada nisam osjećao tako sigurno". Ovu dimenziju ističe i redateljica filma, Lexi Alexander, po kojoj je ovdje – u fenomenu nogometnih navijača – prije svega riječ o prijateljstvu i bratstvu kakvi danas izumiru.

Dougie Brimson autor je koji se fenomenom nogometnog nasilja bavi godinama. Ovaj bivši narednik RAF-a (britanskog vojnog zrakoplovstva) autor je četiriju knjiga kojima pokušava proniknuti u korijene i socijalne segmente razbijanja glava po stadionima i oko njih: *Everywhere We Go, England, My England, Capital Punishment i Derby Days*. Napisao je i triler *The Crew*, po kojemu je snimljena tv-serija, kao i *Top Dog*, svojevrsni nastavak *The Crewa*. Trenutačno mu je pred izlazenjem (ako već nije izašla) knjiga *Kicking Off*, u kojoj nastavlja svoja istraživanja o nogometnom huliganizmu. Ovakvo hladno ispričano Brimson ispada nešto poput britanskog Srđana Vrcana, koji u svojoj knjizi *Sport i nasilje* analizira prepletenost polit-ekonomskih interesnih sfera oko klubova i igrača; navijači su kod Vrcana izmanipulirana plemena. Brimson, međutim, nema ni "a" od akademske note, stiže, za razliku od našeg fakultetlije, iz baze, s ulice, ksenofobičan je, diči se engleštinom, smatra kako mnoge kritički prema fenomenu nogometnog huliganstva nastrojene nacije upravo

Englezima duguju postojanje i tome slično.

Sam fenomen iscrpno izlaže od prvih navijačkih koraka pa sve do hodočašćenja starim kontinentom s omiljenim klubom (gdje posebno hvali Njemačku, koja je sjajno organizirala prijam navijačkih skupina, uspješno ih izoliravši od protivničkih grupacija). Čak, u svom povremeno autentično-mračnom *feelingu* potegne pitanje nije li navijaštvo posljednji branik pred posvemašnjim tonjenjem Engleske u – mediokri-

tetizam. Detaljno opisuje načine na koje su tehnologije utjecale na oblike navijačkih organiziranja; ključna mjesta naravno pripadaju mobitelu i Internetu. Dosta je gorak, čak gnjevan, jer nije slijep za manipulativnu dimenziju ovog sporta. Uprava kluba ubire novce, dok iskreni, istinski fanovi istovremeno dobivaju po leđima i bivaju krucificirani kroz napise po tiskovinama i izvješća u drugim medijima. Već je primijećeno (između ostalih i dr. Vrcan) kako se posljednjih godina nogometizacija navijaštva epidemijski proširila i nekim drugim sportovima. Ovaj moćni ispušni ventil – bez obzira na brojne tragične ishode koje mislim da nije potrebno nabrajati jer su svi poznati – država brani, čuvajući ga, zbog već spomenuta financijskog učinka kojemu treba pribrojiti i karnevalizacijski socijalni dodatak ovjekovječen parolom "kruha i igara".

U *Nogometnom nasilju u Europi* jedno poglavlje posvećuje i nama, pišući o rivalitetu između Torcida i Bad Blue Boysa. A sve to napisano je ne samo kao pogled u nego i kao pogled iz fenomena koji opisuje. ▣

Zabaf³ Blaff

zagrebački barokni festival

1. - 31. srpnja 2006.

Talijanski barok

Klovičevi dvori
Akademska crkva svete Katarine
Muzej za umjetnost i obrt
Katedrala Uznesenja blažene Djevice Marije

www.zabaf.hr

Koncertna direkcija Zagreb
Kneza Mislava 18, HR 10000 ZAGREB
tel. + 385 1 4501-200 / fax. + 385 1 4611-807
e-mail: info@zabaf.hr / www.zabaf.hr

Zagrebački barokni festival omogućili su:
Zahvaljujemo:
Zemlja partner: Republika Italija
Grad Zagreb
europlakat, BADEL, 1962 d.d.
Koprodukcijski partner: MEGASTORE, KRKA, Radiokluba 105.2
Medijski pokrovitelji: Jutarnji list, R 101

Nogometu pod oblake

Dario Grgić

Keith Jarrett svoj čuveni *Kölnski koncert* počinje temom preuzetom iz pop pjesme Elthona Johna da bi onda od nje napravio malu simfoniju. Nešto slično od nogometa u ovome romanu radi Esterhazy: nogomet ne samo da predstavlja sama sebe nego ujedno prerasta okvire igrališta i postaje simbolom igre, a time i stvaranja uopće

Peter Esterhazy, *Njemačka u šesnaestercu*: s mađarskoga prevela Xenia Detoni: Fraktura, Zaprešić, 2006.

Peter Esterhazy je u kratkom romanu *Njemačka u šesnaestercu* iznio pravi mali brežuljak nogometnog navijanja: nižerazredni nogometaši, a "napose hakleri" postaju s godinama "prvoklasni navijači". Oni su se već na neki način srodili s ovom igrom, i, osim toga, znaju da na terenu treba pratiti sve, da pravom gledatelju ništa ne promiče. Nogometaše dijeli u pet kategorija, od prvorazrednih pa prema dolje. Sam je godinama aktivno igrao nogomet, a njegov mlađi brat u ovom je sportu napravio solidnu karijeru: godinama poslije taksisti bi reagirali na njihovo prezime; Esterhazy je u međuvremenu postao poznati i nagrađivani pisac, ali mu je, čini se, godila ova vrsta preko bratove slave stečenoga plebejskog plemstva. Samo gledanje utakmica posve je besmisleno nije li navijački motivirano; s prezirom piše o ljudima koji gledaju utakmice isključivo vrebajući briljantne poteze: "Koliko samo prezirem estete koji mogu uživati u ljepoti neovisno o rezultatu!" Navijati se mora: "Čovjek ne navija za neku ekipu zato što je dobra, nego zato što je naša". A odmah nakon toga nastavi raspredati kako ćemo lako pronaći zajedničke crte između naše svakodnevice i sezone omiljenog kluba: nogomet može poslužiti kao uspjeti odraz vlastita života.

Nakon Puskasa "prestaje igra"

Peter Esterhazy poznat je prije svega po svom kreativnom odnosu prema pripovjedačkim formama i standardiziranom književnom jeziku. Neobično je sklon jezičnim bravurozama i iznenadnim tematskim obratima, zapravo pravim pripovjedačkim skokovima s teme na temu, njegov se tekstovi često razvijaju

metodom koja podsjeća na jazzersko fraziranje: on uzme rečenicu pisca koji mu u danom trenutku padne na pamet, pa onda krene s razradom. Književnost kao parafraza, nešto slično u glazbi možete čuti poslušate li *Kölnski koncert* Keitha Jarretta; Jarrett taj čuveni koncert otpočinje temom preuzetom iz pop pjesme Elthona Johna od koje napravi malu simfoniju. Nešto slično od nogometa u svome romanu *Njemačka u šesnaestercu* radi Esterhazy: nogomet ne samo da predstavlja sama sebe nego ujedno prerasta okvire igrališta i postaje simbolom igre, a time i stvaranja uopće; "igru vidim (ili ne vidim) kroz igru". A kroz niske priče o poznatim i nepoznatim mađarskim nogometašima pripovijeda duhovnu povijest vlastita naroda. Priče o prosječnosti povremeno bivaju opovrgnute bljeskovima genijalnosti. Paradoks je da je genijalnost nadnacionalna i da je posve svejedno je li riječ o Beli Bartoku ili Ferencu Puskasu. Njegovi odrješiti sudovi o nogometu nakon Puskasa podsjećaju na rečenice njihova zemljaka Bele Hamvasa: nakon Puskasa "prestaje igra, a počinje razdoblje kada se zabavlja općinstvo". No unatoč tome, ne treba od nogometa (ili Puskasa) praviti preopsežnu metaforu. Nogomet je, naime, i bez toga, najvažnija sporedna stvar na svijetu.

Stoljeće koje je za nama bilo je u znaku posvemašnjega gubitka nevinosti. Gödel nam je ukazao na "načelna ograničenja matematike", živjeli smo u sjeni totalnoga rata, iza nas je i Heisenbergova relacija neodređenosti, a tu su i Auschwitz, brzina svjetlosti i rupe u povijesti. No za nogometaša se time stvari ne pojednostavljaju, on svejedno mora točno znati gdje je lopta. "Nogomet je Euklidov svijet prema kojemu je zbroj kutova vratnica uvijek 180 stupnjeva."

Jedna od najljepših priča koje je u ovom romanu Esterhazy ispričao tiče se, naravno, Puskasa, i njegova revijalna nastupa 1981. Ovaj je slavni nogometaš napustio domovinu i svoju briljantnu karijeru još jednom ponovio pod španjolskim i čileanskim nebom. Do koje je mjere bio fascinantan najbolje svjedoče rezultati: u 350 ligaških utakmica u Mađarskoj dao je 339 golova, a dok je igrao za Real Madrid dao je 324 gola u 372 utakmice. Mađarsku je napustio 1956., nakon političkih previranja i pojačavanja stiska SSSR-a, i prvi je puta na rodno tlo kročio 1981. Esterhazy je bio na utakmici, i Puskasa opisuje kao "vlastitu parodiju"; pedeset četiri godine, golema trbušina. Na stadionu je bilo 100.000 ljudi, osamdesete su bile godine "razborite i ironične nostalgije", "mješavina divljenja i poruge". Međutim, Puskas je pred dupke punim stadionom kojim su se valjali izmiješani osjećaji loptu izne-

nada pokrenuo sa strane, "tako da je ona nakon četrdesetmetarskog leta raskuštrala braničevu frizuru i na posljertku pala beku iza leđa, a krilo je već bilo u naletu pa ju je s lakoćom pokupilo stekavši tim korakom nenadoknadivu prednost, e, tada je zastao dah tih 100.000 umornih ljudi; ukazala im se na sceni i u boji, poput anđela, sama ljudska genijalnost".

Verbalna vratolomna minijatura

Mislím, jasno vam je da je Esterhazy napisao verbalnu vratolomnu minijaturu, nešto što bi se, nogometnim jezikom govoreći, moglo usporediti s igrom Barcelone ili Brazila: mnogo dodavanja, golovi petom, dugi pasovi, proigravanja s kraja na kraj terena. Dijelovi koji podsjećaju na Hamvasa (na njegovo "to je tako i nikako drukčije") tiču se Esterhazyjeva izjednačavanja Puskasove individualnosti i zajednice: poput svih veličina, on se podređivao samo onom redu koji je sam stvorio; nacije su propale, skrile se u pojedine ličnosti,

"gdje je Thomas Mann, tamo je Njemačka, gdje je Puskas, tamo je Mađarska". Pretjerano? Kako se uzme. Esterhazy je neobičan pisac, u jednoj je svojoj knjizi napisao da je Bog stvorio Bacha jer sam nije imao sluha. Po toj je logici *Njemačku u šesnaestercu* Esterhazy napisao jer nikad nije uspio izvesti udarac koji je s lakoćom izveo pedesetčetvorogodišnji nogometni genij, iako se takve stvari, kako i sam piše, mogu vježbati. Doduše, za to je potrebno vježbati 357 godina. ■

06 | 07

Glazbena sezona
Koncertne direkcije Zagreb

SVIJET

f

GLAZBE

FORTE

f

FORTISSIMO

Prodaja pretplate

Na blagajni KD Vatroslava Lisinskog od 2. 5. do 14. 7. i od 4. 9. do 17. 10. 2006.

Radnim danom od 9 do 13 sati i od 18 do 20 sati, subotom od 9 do 14 sati.

tel: (01) 6121-167, 6121-168.

Dodatne informacije o pretplati možete dobiti na: tel: (01) 4501-208, 4501-200; e-mail: info@kdz.hr

Koncertna direkcija Zagreb

Zagreb Concert Management

Kneza Mislava 18 | HR - 10000 Zagreb

tel: +385 (1) 4501 200 | fax: +385 (1) 4611 807

e-mail: info@kdz.hr / www.kdz.hr

Utapanje u beznadni zemaljski život

Steven Shaviro

Postumno objavljen neznanstvenofantastični roman P. K. Dicka te "znanstveno" istraživanje prema kojemu mozak lezbijki reagira kao mozak heteroseksualnih muškaraca

Philip K. Dick, In Milton Lumky Territory

U *In Milton Lumky Territory* je jedan od neznanstvenofantastičnih romana Philipa K. Dicka što ga je napisao krajem pedesetih godina, ali nije objavljen sve do posljednje njegove smrti. To je prilično dojmpljiva knjiga, utemeljena na opsesiji pedesetih godina – liku putujućeg trgovca (usp. *Smrt trgovačkog putnika* Arthura Millera). Radnja je smještena u Idaho – uglavnom, u Boise, iako se likovi kreću diljem cijelog Zapada kada su na putu – i zapravo se bavi snovima i bezizlaznostima Amerike malih gradova (kakva je već počela nestajati kada je Dick napisao roman). Ono što je osebujno (i uvjerljivo) u romanu je način na koji se sve utapa u beznadno zemaljsko. U najvećem dijelu romana riječ je o jurnjavi Brucea Stevensa, glavnog lika, za velikom zaradom dobivanjem franšize i prodajom uvoznih japanskih električnih pisaaćih strojeva. U tome nikada ne uspijeva, ali način na koji roman opsesivno detaljno opisuje njegovu potragu, poslove koje ugovara, pokuse koje izvodi, stvari koje uči o pisaaćim strojevima i beskrajne sate koje troši na vožnju od Boisea do San Francisca, Pocatella, Seattlea, Boisea, Renoa i natrag do Boisea – sve to postaje gotovo nadrealno, upravo zato jer je središte pozornosti tako usko, tako uporno ustrajno, tako nepromijenjeno avanturom ili različitošću.

Naslovni Milton Lumky nije protagonist romana, nego sporedni lik, netko koga Bruce Stevens upoznaje: ogorčen, uvrnut, ciničan i ironičan putujući trgovac koji kao da utjelovljuje ono u što bi se Bruce mogao pretvoriti – prijatelja bi mu ta opasnost kad ne bi bio tako nemaštovit i sveamerički. No, Bruce je nesposoban za spoznaju, kao da nikada nije emocionalno prerastao svoje tinejdžerske godine.

Osim što je opsjednuto usredotočen na prodaju pisaaćih strojeva, dvadesetčetverogodišnji Bruce upoznaje i ženi se ženom, Susan, koja je deset godina starija od njega i koja je u stvari bila njegova učiteljica u petom razredu. Bruce vrluda naprijed-natrag između podčinjenosti i adolescentske pobune protiv te majčinske figure. Susan se pojavljuje kao tvrdoglava osoba koja ga guši, ali na način koji je dostatno

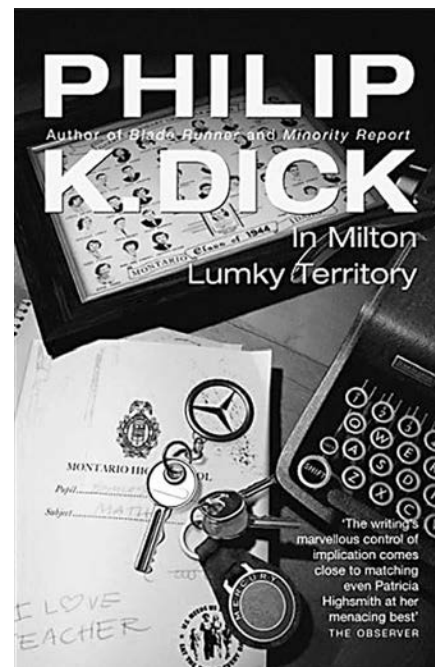
zagonetan (i Bruceu dostatno poželjan, a možda isto tako i autoru) da se nikada ne uklapa u mizogini tip kučke koja oduzima muškost, što se tako često pojavljuje kada Dick stvara ženske likove. Veza je očito osuđena na propast od samog početka, a interakcija između Brucea i Susan mijenja se između samozavaravanja i potpune nespojivosti. Osim što roman završava, neobično, regresivnom fantazijom, u kojoj se Bruce – nakon što je zauvijek napustio Susan – najprije vraća natrag u peti razred i svojoj fiksaciji na Susan kao svojoj učiteljici, a zatim pojuri naprijed, da bi ih zamislio zajedno, kako odgajaju Susaninu kći i vode malo poduzeće, u razumnom zadovoljstvu ako već ne potpunom blaženstvu.

To je "sretan kraj" koji ostatak romana pokazuje kao neistinit, a to iznenađuje jer je, kao fantazija, tako sumoran i jednoličan – očito Bruce ne može zamisliti ništa drugo ni bolje, a kada bi i mogao, samo bi se utopio u ogorčenju Milтона Lumkyja – ili čak i nešto gore. Kao da je taj uski, ograničeni svemir jedino alternativno rješenje, ili jedina obrana od shizofrenih užasa Dickovih kasnijih, i boljih, djela. Tiranska ontološka krutost romana je druga strana, i jednako otuđujuća kao i stalno promjenjive i propadajuće stvarnosti Dickovih ključnih znanstvenofantastičnih romana.

Manjkava znanost

Prošlo je previše vremena otkada sam posljednji put razotkrio primjer loše znanosti (ili lošeg izvještaja o znanosti, ponekad je teško reći). Jacalyn mi je poslala internetsku adresu teksta o novom istraživanju: *Lesbians' Brains Respond Like Straight Men*. Dakle, što to točno znači? Na koji način mozgovima lezbijki reagiraju poput mozgovima heteroseksualnih muškaraca? Kao prvo, nije nam dana nikakva naznaka kako izvještaj definira "lezbijke" i "hetero muškarce"; ako su upotrijebili samodefinicije ljudi, to je u redu i dobro sa sociološkog stajališta, ali je previše neodređeno kao biološka kategorija. Misle li naznačiti da se, ako se nečija samodefinicija promijeni, recimo ako prestanem definirati samog sebe kao hetero muškarca (što sam često u iskušenju učiniti, zbog sveg "tereta" koji dolazi s frazom "hetero muškarac", tereta koji ide daleko šire od točne, ali prilično nejasne primjedbe da u većini slučajeva jest vjerojatnije da će me seksualno uzбудiti žene a ne muškarci), da se dakle tada njihovi hormoni odjednom promijene? No, sada trčim pred rudo.

Moramo se zapitati i ovo: kada mozgovima lezbijki "reagiraju" kao mozgovima hetero muškaraca, na što oni reagiraju? Pa, kaže članak, "mozgovima lezbijki reagiraju drukčije na hormone seksa od mozgovima heteroseksualnih žena... Mozgovima lezbijki reagirali su donekle, iako ne sasvim, poput mozgovima heteroseksualnih muškaraca". Dakle, ne vrti li se ovdje nešto u krug?

"Hormoni seksa" definirani su kasnije u tekstu kao "feromoni" – no, i to je kategorija o kojoj se daleko premalo zna, i koja je toliko dvojbena i upitna, osobito kod ljudskih bića, da je, kao prvo, uopćavanje na temelju njih neprihvatljivo samo po sebi; i sam članak spominje usput da "se o tome reagiraju li ljudi na feromone vode rasprave". No, čak i ako prihvatimo feromone, sve što istraživanje zaista govori jest da i lezbijke i "hetero muškarce" seksualno više privlače žene od muškaraca; što je, naravno, tautologija koju je istraživanje ionako već prije unaprijed pretpostavilo.

Oh, moram dodati da je fiziološka strana tog uzbuđenja to što je miris koji nekoga seksualno uzbuđuje procesuiran u dijelu mozga (hipotalamusu) različitim od uobičajenih dijelova mozga koji procesuiraju miris. Dakle, ponovo je sve što imamo tautologija, ponavljanje onoga što je unaprijed bilo pretpostavljeno. Naravno da se seksualno uzbuđenje događa na podsvjesnoj razini, potaknuto mirisima samih feromona a da oni koji su podvrgnuti testu ne znaju kojega spola miris osjećaju. No, i to je unaprijed pretpostavljeno u početnom planu studije; to je samo još jedna tautologija. (Moram dodati i da je uvjerenje da biološki muškarci i žene imaju potpuno odvojene feromonske mirise, koji se navodno ne preklapaju, niti pokazuju dovoljno varijacija da ponište strogu dvojnost, također neovlašteno unaprijed pretpostavljeno.)

Međutim, čak ni to nije sasvim točno kao temelj za navodnu "sličnost" između "lezbijki" i "hetero muškaraca". Izvještaj navodi da su "obični mirisi bili procesuirani u moždanim vijugama povezanim s njuhom volontera". No, "kod heteroseksualnih muškaraca muški je hormon procesuiran u području mirisa, a ženski je hormon bio procesuiran u hipotalamusu, koji je povezan sa seksualnom stimulacijom". Dok su kod lezbijki "i muški i ženski hormoni bili procesuirani u istom dijelu mozga, u osnovnim vijugama za procesuiranje mirisa". No, čekajte: ako je to slučaj, tada cijelo rasuđivanje studije da mozgovima lezbijki reagiraju donekle poput mozgovima hetero muškaraca, doživljava slom. Mozgovima lezbijki (odustao sam od navođenja užasnih citata samo iz lijenosti; naravno da bi trebali biti prisutni svaki puta kad god je spomenuta neka od tih pseudo-kategorija) slični su mozgovima hetero muškaraca u smislu onoga što obje kategorije mozgovima imaju zajedničko s mozgovima heteroseksualnih žena – svi procesuiraju mirise spola koji ih ne uzbuđuje u običnim "vijugama za procesuiranje mirisa". No, lezbijki mozgovima, za razliku od mozgovima hetero muškaraca, ne procesuiraju mirise spola koji ih privlače u hipotalamusu. Dakle, prema uvjetima same studije, pa čak i ako prihvatimo njihove upitne kategorije, cijela usporedba između "lezbijki" i "hetero muškaraca" nema smisla.

Mogao bih nastaviti i dalje, no ovo je vjerojatno dovoljno. "Najveće" tvrdnje koju studija iznosi, prema članku, jesu da "postoje biološki čimbenici koji pridonose seksualnoj orijentaciji" i da "homoseksualnost ima fizičke temelje a nije naučeno ponašanje". Prva od dvije je nešto u što nitko s imalo razuma ne bi nikada posumnjao, jer bi sumnjati u to značilo da morate smatrati da je um potpuno odvojen od tijela, do mjere koju čak ni Descartes nikada nije podržavao. A druga je tvrdnja krajnje besmislena, jer bilo koje ponašanje ima "fizičku osnovu" već po definiciji (kad ne bi imalo fizičku osnovu, u kojem bi smislu uopće postojalo, što bi značilo promatrati ga?), neovisno o tome je li "naučeno" ili urođeno, ili nešto drugo (ionako nisam uvjeren da je naučeno protiv urođenog mislena dvojnost, jer ima toliko preklapanja između ta dva pojma, i jer ih morate definirati preširoko da biste otklonili druge mogućnosti i uključili svako zapažanje na jednoj ili drugoj strani dvojnosti).

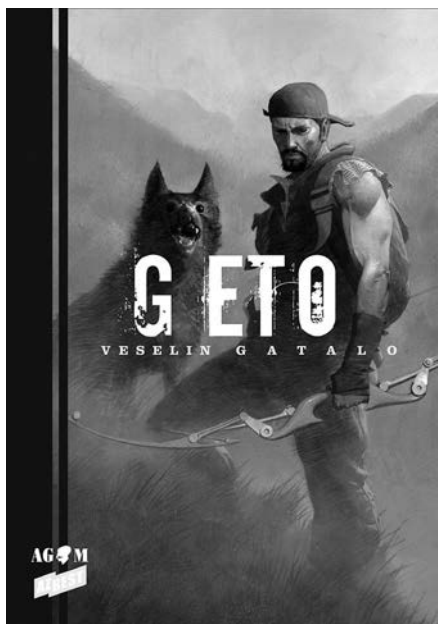
Problem je u tome što se "znanstvene" izvještaje ili studije tako idiotske, toliko lišene bilo kakvih smislenih odnosa ili stvarne znanstvene osnove, može naći u tisku svakog tjedna. Sve što to pokazuje, u osnovi, jest da ljudi (i znanstvenici i novinarski izvjestitelji i, vjerojatno, šira javnost) "žele vjerovati" da sve u ljudskom životu ima "genetsku" osnovu (još nešto što je zaista jako loše definirano da bi prošlo) i da su "zdravorazumske" predrasude naše kulture istinite. U zoru zapadnjačke znanosti, empirici su se rugali objašnjenju stare filozofije za moć opijuma da uspava ljude time što je navodno imao "uspavljujuću vrijednost". No, današnja humana genetika kao da je potpuno zasnovana na pretpostavljanju i objavljivanju takvih imaginarnih vrijednosti i osnova. ▣

S engleskoga prevela Lovorka Kozole

Geto

Veselin Gatalo

Objavljujemo ulomak iz romana *Geto* koji uskoro izlazi u izdanju AGM, Zagreb

Čiki

Nabavi si psa. Bilo kakvog psa. Da ne budeš sam.

DUMO

Vuk je dobro poznao minsko polje oko Dumine kolibe. Većinu mina on sam donio i ukopao, samo tanak prsten minskog polja je bio tu kad su se on i Dumo upoznali.

Prvo što je čuo bio je lavež Duminog psa koji je život provodio na lancu, u aluminijskoj kućici na kojoj je upadljivim slovima pisalo "FRISKIES". Vjetar je Salvatoreu donosio dragi miris Čike s kojom je mogao i frktati i režati, ali ne bi smio lizati Čikinu njušku i prepone dok je Dumo bio tu. Dumo je mrzio Čiku snagom koju je bilo nemoguće shvatiti.

Vuk zatuli iz daljine. Salvatore mu odgovori mumljanjem, zatim i veselim lavežom.

Kučka je, putem znanim samo njoj, prošla kroz minsko polje postavljeno oko Duminog malenog posjeda i vodenog toka koji je izvira i nestajao u dužini od dvadesetak koraka.

Minsko polje je bilo puno ljudskih i životinjskih kostiju. Činilo se da im se porazbacane lubanje cere.

Vuk je s ponosom gledao pojas od nekoliko desetaka stotina mina, pojas koji je redovito proširivao svakom eksplozivnom napravom koju bi Čika pronašla, a on iskopavao. Čika je imala nepogrešiv nos za te stvari.

Bilo je tu mina sa žicom, s leptirastim detonatorom na vrhu, mina koje su skakale, tvrdih mina koje mali pas ne

bi mogao aktivirati, mina što bi ih tek kakvo vozilo moglo nagnati da eksploziraju.

Vuk je bio stručnjak za deaktiviranje i postavljanje tih naprava. Još kao mali zarobljenik, učio je od Mensuda, Mjesečastog. Mensud, zvan i Inženjerac, Vuku je često govorio da nalikuje njegovu sinu.

Vuk je došao do dijela u kojem su mine bile tako guste da se, kao i uvijek kad bi dolazio starom Dumi, morao zatrtati i preskočiti nekoliko koraka, do sigurnosti.

Svojedobno, pobjegavši Mjesečastima na starom kljusetu, na smrt umoran i gladan, nemajući pojma o opasnosti, pošao se napiti vode na izvoru blizu kolibe i prošao kroz minsko polje. Isprva ga je Dumo htio ubiti puškom, umalo je to i učinio kad je vidio još nezarasli žig Mjesečastih na nadlaktici. Nije bilo lako objašnjavati tko si s puškom cijevi prislonjenom na glavu. Onda je Dumo nekako zaključio da je Vuk sam andeo što ga je Bog poslao i, čudom, proveo kroz minsko polje.

Starac je u to vrijeme stalno bio pod djelovanjem napitaka iz bakrenih cijevi, nasilan, ali ne kao Mjesečasti. Dumo bi ga tek povremeno udario. Kad bi rekao kakvu glupost ili bez dopuštenja nešto pojeo. Ne bi ga stalno tukao kao što su to radili Mjesečasti.

A Dumo bi ga znao i nagradivati. Tu, u Duminog kolibi, Vuk je prvi put okusio pitu od jabuka i kolač s borovnicama. Doduše, slatkiše bi dobio tek pošto bi naučio novo slovo ili molitvu. Tako je naučio čitati latinicu, a poslije, sam, savladao i ćirilčno pismo, od kojega i nije bilo neke koristi, jer je malo toga bio zapisano na njemu. Ipak, neke slikovnice i stripovi bili na ćirilici, jako dobre slikovnice i zanimljivi stripovi.

Čika je sjedila na drugoj strani polja i gledala ga kao da se pita zašto je zastao, da li da se opet provuče između naprava i ode do njega, ili da ga sačeka tu. Žalaja glasno. S druge strane polja mine su bile rjeđe, moglo se lakše proći, ali se Vuku nije dalo obilaziti. Iz ruksaka izvuče durbin, omota ga oko vrata i ispod pazuha, tako čvrsto da se tanki kaiš urezao u kožu.

Baci preko minskog polja ostale stvari koje je nosio. Vratu se potom nekoliko opreznih koraka, odmjeri dobro razdaljinu, napravi pri zaletu malu krivulju i skoči. Dočeka se u čučanj.

Veselin Gatalo se rodio prije starijih od sebe, 16. 12. 1967., što i ne mora biti istina, jer se ne može sjećati. Pisati je počeo u sedmoj godini, čitati koji dan poslije. Od pisanja prvi novac dobio još u JNA, kad bi pisao roditeljima da mu pošalju pare.

Nakon završene srednje i osnovne (ne baš tim redom), upisao mašinski fakultet (danas studij strojarstva). Nakon 3 (tri) godine studija, mašinski fakultet tranzitirao u strojarski, koji Gatalo nije nastavio jer je bio lijen (rat mu je došao kao izgovor). Upisao potom matematiku i fiziku, negdje pri apsolviranju izgubio vjeru u formalnu naobrazbu i obrazovanje. Kruže priče kako mu se to desilo kad je vidio KV majstora koji je nekad održavao opremu na fakultetu, u ulozu profe i s titulom magistra, ali Gatalo ne želi to potvrditi.

U ratu dezertirao (prvo odbio poziv za mobilizaciju JNA, potom se udaljio iz Armije BiH). Bježeći od mobilizacija, pokupio materijala za više knjiga; bezobrazan kakav jest, to i zapisao. Bio neformalni urednik časopisa *Nepitani*, pisao pod pseudonimom Prkos Drumski. Pisao za *Album*, *Kolaps*, češki časopis *Kartki*, francuski *Hopala i Meet*, za *NiN*, *Fantom Slobode*, *Zarez*; za portale www.bljesak.info i www.byka.com i još poneku elektronsku i pisanu tiskotinu. Bavio se gimnastikom, s više-manje uspjeha. Govori 5-6 jezika, piše uglavnom na srpskom i hrvatskom. Ne smatra sebe bosanskim piscem, pošto živi i piše u Hercegovini. Nije državljanin Bosne. Državljanin je Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Roditelji su mu Srbi (djedovi, bake i ostali preci) što izazive ozbiljne sumnje da je to i on.

Dobivao nagrade na raznim književnim konkursima i natjecajima (ZORO 2003., pobjedio na Istrakonu 2003...), uglavnom anonimno (podlo, pod pseudonimom).

Na sumnjiv način mu objavljene sljedeće knjige:

1998. – *Vrijeme mesinganih perli* – poezija, IPC Sarajevo

2000. – *Amore al primo binocolo* – poezija, Edizione Obliquo, Italija, skupa sa Mehmedom Begićem i još dva autora

2003. – *Rambo, Drumski i Onaj treći* – zbirka priča, ZORO – Sarajevo – Zagreb

2004. – Roman *Siesta, Fieta, Orgasmo, Riposo*; Zoro (nominiran za nagradu Meša Selimović)

2005. – Roman za djecu i odrasle *Ja sam pas... I zovem se Salvatore* (odavno rasprodato prvo izdanje), naklada Šahinpašić

2006. – SF roman *Cafe Oxygen*, naklada ZORO (edicija Warp)

Ima ženu, dijete i psa. I oni imaju njega. Imao dva psa, ali mu jedan odlutao.

Priznao da ne bi umro za svoju zemlju (!?), sklon je frankofiliji, ne vjeruje ljudima koji lažu i predsjednik je NVO Urbani Pokret. ■

Kroz vrata velike barake, vjerojatno lavežom potaknut, izašao je pročelavi sedamdesetogodišnjak. Na sebi je imao mantiju boje zemlje, s kapuljačom na leđima i platom što mu je padalo na prsa; mantiju koju je preko debelog trbuha opasivao jakim konopcem s kičankom na kraju. Na stopalima je imao kožne sandale u kojima su nestrpljivo poigravali debeljuškasti nožni prsti. Češka se po podbratku, dok mu se topao povjetarac igrao s kosom boje pamuka, što mu je rasla još jedino iznad usiju.

– Jesi li mi donio šibice?! – začu se umjesto pozdrava.

– *Faljen Isus!* – pozdravi Vuk na jeziku starog naroda koji je Dumo zvao hrvatskim. Da, Dumo je naški zvao hrvatskim. Vuku padoše na um riječi stranca zvanog Novinar, kome je uzeo stvari. Ono o *naški* jeziku. O tri jezika. Zažali na tren što još barem malo nije pričao s njim.

– ... i *Marija*. Imaš li šibice? – reče brzo starac.

– Nemam. Imam upaljač. Starinski. I benzin.

– Dobro. Šta si mi još donio? – upita nestrpljivo stari debeljko.

Vuk počeo vaditi stvari iz torbe. Sve dok nije napunio starčeve ruke. Starac zadovoljno odgega u kolibu. I opet izađe. Dumo nikad nije zahvaljivao, iako je od Vuka stalno tražio da se zahvaljuje. Vuk nastavi vaditi stvari iz torbi i džepova. Dumo je opet imao pune ruke stvarčica. Rumeni obrazi su mu se sjajili od sreće.

Čika je legla ispred vrata, mladić i starac su ušli u drvenu nastambu. Vuka zapuhnu vonj izgorjelog drveta i ugodan miris peciva iz Dumine peći.

Mirisali su u vinu kuhani zec i kuhana raštika. Pitao se gdje je miris krumpira.

Začas su na stolu bila dva tanjura, žlice, vilice, srebrni noževi koji očito nisu tu pripadali. Nasred grubog drvenog stola ležala je pletena košara s pogačom,

vjerojatno ispečenom još jučer. Mladić pruži prste prema pogači... Dumo, munjevitim pokretom nekoga puno mlađeg od sebe, udari Vuka po zapešću.

– Poganine! – reče starac – Bogu nisi zahvalio za darove, a htio bi ih uzeti...

Vuk stavi dlan na čelo. Starac je s godinama postajao sve dosadniji i sitničaviji. Poznao je on starog Dumu. Ili nije?

– *Zdravo Marijo, milosti puna, Gospodin s tobom, blažena ti među ženama i blagoslovljen plod utrobe tvoje...*

– počeo je Vuk na jeziku Starog Naroda.

Potom se jelo, tiho, bez riječi. Vuk bi povremeno gledao u retrovizor kamiona uglavljen s vanjske strane prozorskog okvira s kojeg se ljuštio tamni lak, gledao je sliku dvaju pasa kako leže jedan pokraj drugoga. Brižljivo je odvajao krunije zečje kosti na kraj tanjura. Trudio se da na kostima ostavi malo mesa. Čika rado jede kuhanog zeca.

– Kome si ukrao one stvari? – zapita debeljko, punih ustiju.

– Jednom čovjeku.

– Mjesečasti? Orlasti?

– Nije. Mislim da nije odavde. S ove strane Zida.

Dumo samo što se nije ugušio zalogajem. Vodnjikave oči postale su mu tako buljave da se Vuk uplašio za njegov život. Izgledao je kao onda kad se preje veprovine i napio onih smrdljivih destilata voća i žita, onda kad mu je srce gotovo prestalo kucati i kada dugo nakon toga nije mogao micati ruku.

– Kako... Kako se zvao? – upita starac punih usta, tako da ga je Vuk jedva razumio.

– Novinar. Zvao se Novinar.

Dumo svom snagom debele ruke zabi srebrni nož u drveni sto, nož kojim Vuk nije smio ni kosti strgati.

– Moronu! Idiote! Zašto ga nisi doveo!? Zašto ga nisi doveo ovamo!?

– Nisam znao. Niste mi rekli.

– Idiote! Moram li ti sve reći!? – pi-skavo će starac.

proza

Mladić odgurne tanjur i ustane. Smučili su mu se i ručak i ovaj starac. Izade iz kolibe i ispusti grlen zvuk nalik rešanju. Znao je da starac ne voli kad se tako glasa. Čika se stvori pokraj njega. Za njim izade starac, dahćući od uzbuđenja i debljine. Vuk počne polako sa zemlje kupiti svoj ranac, luk, strijele...

– Oprosti... Vuče. Molim te... da me razumiješ... Godinama nisam pričao s nekim izvana... Ako je taj novinar, može nam puno pomoći. Tebi... Tebi može puno pomoći.

– Dobro – reče Vuk – prvo da se najedem i naspavam.

– Ali mogu ga pojesti ovi naši Morlaci dok se ti ne probudiš. Ako je nekako prošao kroz energetska polja ili Zid, sigurno je primijećen i uveliko ga traže! Vuče, on je ušao, mora znati kako će izaći. Ako zna kako će izaći, onda to...

Vuk naglo spusti svoj ranac i tako prekide starca.

– Polazim sutra, kad sunce još ne bude visoko. Tako ili nikako – reče.

Dumo zagriže usnu. Teško mu je bilo priznati, ali je bilo jasno da je mladić bio suviše umoran i gladan da bi odmah krenuo na put. Život izvan morskog polja, iz koga Dumo, uglavnom, nije izišao dugi niz godina, mora da je opasan i težak. Gledao je preplanulo lice mladića i pitao se kako uopće uspijeva preživjeti sam u tom svijetu.

– U redu. Imaš pravo. Jedi i spavaj. Umijesit ću još jedan kruh, da imaš za put. I kolače ću napraviti, i meso ću ti ispeći – reče starac.

– Ne trebam meso. Ja sam lovac. Pitu s jabukama ćeš ispeći?

– S jabukama. I kolač s borovnicama. Ti se samo odmori.

Vukovo se lice ozari.

– Ne brini. Krećem sutra u zoru.

Dovest ću ti Novinara.

Vuk se sjeti da je nešto zaboravio predati, otkopča džep na butini i iz njega izvadi ispresavijanu foliju. Dumo zgrabi predmet, razmota ga i kriknu od oduševljenja. Spusti ga na zemlju i počne upirati prstima.

Stari debeljko sjedio je na koljenima, čitao i gledao, dok mu je ljetno sunce peklo ružičastu čelu. Ne dižući oči s folije, protrlja pregrijanu čelu i nabaci kapuljaču na glavu.

Vuku je, dok je starac čitao, izgledalo kao da skrušeno moli. Čika ga je promatrala spuštene glave i načuljenih usija. Zurila je u punačke prljave pete što su virile između potplata sandala i kraja mantije, i obilježivala se.

Vuk se povuče u kolibu i leže na jedan od dva željezna kreveta. Zavuče ruku pod izlizani madrac i napipa knjižicu. Katehezis sa slikama i oblačićima koji pokazuju što je tko rekao, još je bio tu. Daleko je bio dan kad ga je Dumo iz njega učio čitati.

Nije odmah zaspao. Gledao je respektog Spasitelja, slike Svetog Jurja kako ubija zmaja, slike Djevice Marije i Malog Spasitelja, brojne križeve i brojanice obješene o eksere.

Drveni zidovi obilovali su vjerskim motivima i mrljama od čađi. Čak su i masivni crni plakari za alat na podrumskim vratnicama i zahrđali hladnjak u kojem je Dumo držao cipele, zimsku mantiju i preklopivu pušku, bili oblijepljeni slikama sveta i Blažene Djevice Marije. Bila je tu i slika jednog starca u bijelom koji se držao za krivi štap, za koga je Dumo rekao da se zove Ivan Pavao Drugi. Mehanizam za slušanje radija s pedalama i mnoštvom namotaja i raznobojnih žica stajao je kao bačen. Kao da pripada kolibi koliko i đavo molitvi.

Mladić se prekriži. Gledajući Raspetoga s bolnom grimasom na licu, teško mu je bilo zamisliti da netko tako moćan kao što je Spasitelj dozvoli da ga razapnu na križ. Vuk to nikom ne bi dozvolio. Jednom je o tome pitao starca, na što je ovaj podivljao i jurio ga sjekirom oko kolibe. Duboko uzdahnu. Dumo je ipak bio dobar. Uglavnom. Ne dobar kao Žuta iz Zjencičkog Čopora, ne dobar kao Čika, ne mudar kao Šareni... Samo da nekad nije lud. Zaspao s mislima na kolač od borovnica i pitu od jabuka.

Negdje oko ponoći, Dumo je ušao u kolibu i naslonio se na stub koji je, u sredini velike prostorije s podom od utabane zemlje, držao krovnu gredu. Vuk se pravio da ga nije primijetio. Starac priđe kaminu od crijepa, upali drvo i suvarke, priđe željeznom krevetu i nježno pokri mladića. Vuka je niz starčevih pokreta podsjećao na nekoga tko ga je nekada davno pokrivaio, nekog s dugom svilenom kosom i nježnim rukama, nekoga čiji su prsti mirisali kao ono poljsko cvijeće boje ljetnjeg neba. Nekad mu se činilo da je to bila majka Malog Isusa, ali se nije usuđivao to reći starom Dumi. Vjerojatno bi stari Morlak potpuno iskočio iz svoje kože da ga to upita, vjerojatno bi iz ormara zvanog frižider izvadio pušku i....

Dumo je, usijanim gvožđem utisnut i iglama s bojom doraden, nosio na nadlaktici znak Kockastih,

šahovska polja boje krvi na štitoljnoj pozadini. Svejedno, i Kockaste je zvao bezbožnicima i Morlacima. Ali manje ih je mrzio nego Orlaste. Pogotovo manje nego Mjesečaste. Vuku su svi oni bili isti. Svi su Vuka htjeli ubiti ili potčiniti. Čak su mu se Žderači korijenja i Ljudi-Štakori iz gradova činili boljima od Kockastih, Mjesečastih i Orlastih. Oni barem nikad nisu vezali i mučili ljude. Ubili bi ih i pojeli. To je bilo najgore što se od njih moglo očekivati.

Mladić kroz trepavice vidje kako Dumo puše u vatru i kako svjetlost mjeseca što se probijala kroz male prozore postaje najjača u kolibi. Vuk se pitao zašto ponekad ne upali onu drugu, što svijetli kao dan. Onu što je uvijek zaboravi izvaditi iz podruma i iznijeti na sunce da popije svijetle zrake, pa da onda može svijetliti po čitavu noć.

Vuk začu teške korake na drvenom podu i škljocaj zatvarača puške koju bi starac svaku večer provjeravao i vraćao u hladnjak. Starac s uzda-

hom sjede na drugi željezni krevet, izu sandale na nogama i sruči se na konstrukciju koja bučno zaškripa. Vukovo mišićavo tijelo bilo je teško dok je ležao. Tijelo starca činilo mu se dvaput težim. Smatrao je da je to od vina i ostalih smrdljivih i gorkih pića koja je stari pripremao u svojim bačvama i bakrenim cijevima i skladištio ih u podrumu.

Vuk je ispod zatvorenih očnih kapaka zadržao sliku kolibe. Ovaj put je na stolu stajala mirisna pita od jabuka i kolač s borovnicama. Prijatni miris je podrhtavao iznad stola i mijesao se s tihim režanjem psa ispred kolibe. Onda je ušao jedan oblak boje sredine bijelog kruha i nasmijao se Vuku. Uzeo ga je za prst i odveo na proplanak pun pasa.

Šareni, Žuta, Hromi i Čoravi, Sitnouhi, Brzi, Luna i Klempavi dočekali su ga siti i odmorni, isplaženih jezika. Svi iz čopora uhvaćenog u mrežu Mjesečastih čekali su na njega, spremni za proljetnu trku kroz mladu travu beskrajnog proplanka. ▣

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske na temelju članka 9. Zakona o financiranju javnih potreba u kulturi ("Narodne novine" br. 47/90 i 27/93) i članaka 2., 3. i 4. stavka 1. točke 19. Pravilnika o izboru i utvrđivanju programa javnih potreba u kulturi ("Narodne novine", br. 7/01 i 60/01) objavljuje

Javni poziv za dodjelu potpora za poticanje književnog stvaralaštva u 2006. godini

1. Ministarstvo kulture dodjeljivat će potpore autorima za književno-umjetnički, prevoditeljski i istraživački književnoteorijski rad.

Potpore će se dodjeljivati autorima za iznimno vrijedne projekte:

- djela suvremene domaće književnosti i publicistike
- prijevodi na hrvatski jezik djela koja predstavljaju opća kulturna dostignuća
- priprema sabranih, odabranih i kritičkih izdanja djela hrvatskih autora

2. Pravo podnošenja ponuda na Javni poziv imaju fizičke osobe, državljani Republike Hrvatske.

3. Dodjeljivat će se:

- četiri godišnje potpore u iznosu od 84.000,00 kn bruto
- šest polugodišnjih potpora u iznosu od 42.000,00 kn bruto
- petnaest tromjesečnih potpora u iznosu od 21.000,00 kn bruto

Potpore će se isplaćivati autorima u mjesečnim obrocima od 7.000,00 kn bruto.

Nakon korištenja potpore autori se tri godine ne mogu prijavljivati na Javni poziv za poticanje književnog stvaralaštva.

4. Uz kratki životopis i bibliografiju, autori su dužni dostaviti detaljan opis projekta – sinopsis i ogleđni arak te prijedlog plana realizacije.

Potrebno je dostaviti dvije recenzije prijavljenog autorskog projekta. Recenzenti moraju biti relevantni stručnjaci za pojedino područje i to:

- književni kritičar ili teoretičar
- urednik ili izdavač

5. Sve u roku pristigle ponude s potpunom dokumentacijom razmotrit će posebno formirano povjerenstvo te uputiti prijedlog ministru kulture koji će donijeti odluku o dodjeli potpora autorima.

S korisnikom potpore za poticanje književnog stvaralaštva sklopit će se ugovor kojim će se urediti prava i obveze autora i Ministarstva.

6.

Ponude sa svom traženom dokumentacijom mogu se poslati poštom ili osobno predati u Ministarstvu kulture, Zagreb, Runjaninova 2.

Nepotpune ponude neće biti razmatrane.

Priložena dokumentacija neće se vraćati podnositeljima, ali je isti mogu preuzeti u Ministarstvu kulture.

7.

Ponude na ovaj javni poziv mogu se podnositi od dana objave do 15. rujna 2006. godine.

Zagreb, 21. lipnja 2006.

Klasa: 612-10/06-01/0103

Urbroj: 532-07-01/3-06-01

PONEDJELJKOM

Sportski prilog na osam stranica u boji

SPORT

UTORKOM

Prilog o kulturi na osam stranica u boji

Kultura

SRIJEDOM

Mmedia GOSPODARSTVO

Prilozi o gospodarstvu i multimediji, svaki na osam stranica u boji

ČETVRTKOM

HRVATSKA EUROPA & SVIJET

Vanjskopolitički prilog na osam stranica u boji

PETKOM

Najopsežniji program hrvatskih televizijskih postaja na 16 stranica u boji

RTV vodič

SUBOTOM

Vrhunac tjedna

7 dana

UREDNIŠTVO - Telefon: 61 61 680 i 61 61 682 / Faks: 61 61 650 i 61 61 602 / E-mail: vjesnik@vjesnik.hr / MARKETING: Telefon: 61 61 709 / Faks: 61 61 669 / E-mail: marketing@vjesnik.hr

Otvoreno pismo ministru kulture Boži Biškupiću

I stupi ministra Bože Biškupića nakon javne tribine na temu *Kome treba knjiga?* pokazali su njegovo potpuno nesnalaženje u situaciji koju je u dosadašnjem tijeku mandata rješavao isključivo feudalnom autoritarnošću i diskvalifikacijama bez ikakve potrebe za argumentacijom i poštivanjem činjenica. Ustvrdiše kako je tribina "početak predizborne kampanje", poslužio se otrcanom frazom i zamjenom teza, pokušavajući prebaciti problem sa strateškoga na političko tlo, kako bi nestranački skup struke okvalificirao kao politički miting i time mu oduzeo legitimitet. Stvarnost ga, na žalost, drastično demantira.

1. Skup je organiziran na poticaj struke, a organizatori su jedna udruga pisaca i jedna neprofitna ustanova.

2. Podaci korišteni u istupima uvodničara na tribini preuzeti su jedino i isključivo sa web-stranice Ministarstva kulture, pa njihovo osporavanje dovodi u pitanje i famoznu "transparentnost" i smisao web-stranice, te vjerodostojnost koju sam Ministar kao njezin potpisnik demantira.

3. Udjel proračuna Ministarstva kulture u državnom proračunu značajno se smanjuje, proporcionalno proračunskom rastu iz godine u godinu.

4. Sredstva namijenjena knjizi doživjela su radikalan pad u protekle tri godine. (tablica)

5. Broj objavljenih naslova, uključujući udžbenike, na koje otpada znatan dio, u protekle se dvije godine smanjio za više od 800. Prema podacima NSK trenutno s 2107 naslova objavljenih 2005. Hrvatska ima manje od pola knjige na 1000 stanovnika dok je prosjek EU jedan novoobjavljeni naslov na 1000 stanovnika.

6. Optužbe na račun nakladnika zbog neizvršenih obveza, temeljene na kumulativnim brojkama, zaobilaze činjenice, jer se niti jednom riječju ne spominje o kojem je broju naslova riječ, koliki je postotak sufinanciranja u ukupnim troškovima proizvodnje knjige, kao ni na temelju kojega članka iz ugovora ministar samovoljno provodi represivne mjere, ako je poznato da u svakom ugovoru za svaki pojedini naslov postoji članak koji regulira eventualna zakašnjenja, odustajanja od projekata i slično.

7. Preimenovanje preuzetih a prenesenih obveza u dug posve je proizvoljna interpretacija, jer je i sam ministar vrlo dobro upoznat sa stanjem prenesenih obveza na kraju njegovoga prošlog mandata, kako onih vezanih za knjigu, ali i daleko većih kada je riječ o filmu. Ili je pak jedini tada stvarni dug bio onaj samostalnim umjetnicima za pune dvije godine neplaćenih davanja zdravstvenom i mirovinskom fondu. Ugovorna obveza postaje dugom tek kada se ne

realizira, ne i ako je realizacija u tijeku. Ministarstvo ne isplaćuje kreditna sredstva nego daje bespovratnu potporu, za Biškupićeva mandata neznatnu, kao pomoć pri realizaciji projekata od kojih neki mogu potrajati više godina.

8. U trogodišnjem razdoblju Biškupićeva mandata stanje knjige srozano je do najnižih razina, iz čega je posve razvidno, ne samo nepostojanje kulturnog projekta knjige, nego i njezino sustavno zatiranje, tezama o nakladništvu kao izričito tržišnoj djelatnosti. Da li će ovako radikaliziran stav prema izdavačima i knjizi linearno primijeniti i na ostale djelatnosti, kazalište, film, etc. ? Broadway i Holliwood također su utemeljeni na tržišnim principima. Znatno dio danske ili norveške kinematografije nije. Jednako kao niti izdavaštva. Dugogodišnje bavljenje naivom očito je urodilo novim Čudom hrvatske naive!

9. Sustav vrednovanja knjiga kandidiranih za potporu Ministarstva potpuno je razoren, sredstva se dodjeljuju bez uvida u stvarne troškove proizvodnje pojedine knjige, makar su podaci o njima sastavni dio svake prijave, jednako kao i terminski plan, prema kojemu bi se ugovori mogli jedino i zaključivati.

10. Zagovaranje izravne nabave u knjižnicama zanemaruje stanje "na terenu", kao što zaboravlja razloge zbog kojih je otkup Ministarstva svojedobno i pokrenut: nabavom knjiga, naime, više upravljaju medijske manipulacije nego procjena vrijednosti pojedinih djela, a knjižnice ipak nisu shopping centri, nego kulturne (i obrazovne) institucije.

11. Ministarstvo kulture potpuno je zanemarilo značaj knjižara kao kulturoloških mjesta, pa ih tretira jednako kao dućane s mješovitom robom i javno stimulira njihovo propadanje, podržavajući krajnje dvojbeno projekte tzv. kiosk nakladništva, koji je temeljito uzdrimalo sve razine nastanka i života knjige. Ukupna Hrvatska danas raspolaže s knjižarskom mrežom dostojnom osrednjega provincijskog gradiće u nekoj zapadnoj zemlji.

12. Silan ponos zbog potpore autorima, definiran u prošlom mandatu ministarstva, također otvara pitanje kriterija, kojima bi se doista vrednovala suvremena spisateljska i prevodilačka produkcija.

Ovih dvanaest točaka samo je pokušaj evidentiranja postojećeg zanemarenog, zapuštenog, omalovaženog i pogubnog stanja knjige ali i jedan mogući uvod u proces s kojim se nužno moramo suočiti, ne želimo li u neke nove integracije zakoračiti u posuđenim koricama i sa sadržajem koji smisao čitanja/sluzenja knjigom svodi na dokolicu.

Pozivamo sve sudionike kulturnoga života da se svojim prinosom priključe zahtjevu za hitnim formiranjem stručnih timova koji će osmisliti kulturni projekt Hrvatske, a u njemu i kulturni projekt hrvatske knjige. Kulturnim projektom držimo dugoročni plan Vlade, a ne samo jednoga ministarstva, s jasnim civilizacijskim ciljevima, razrađenom strategijom i taktikom za razdoblje koje neće biti omeđeno datumom sljedećih izbora. Paralelno s time nužno je pokrenuti niz hitnih mjera, kako bismo preduhitili realnu mogućnost da u trenutku nastanka kulturnoga projekta ostanemo bez njegova predmeta.

Ako ministar već zaziva predizbornu kampanju, mi ga nećemo prikraćivati: što se nas tiče, kampanja može početi. Nadamo se da će barem jedna stranka prepoznati nužnost i značaj ove inicijative i preuzeti ključnu ulogu u stvaranju nacionalnoga kulturnog projekta. Koja - to je sada za knjigu uistinu najmanje važno pitanje.

Za inicijativu Hrvatskoga P.E.N. centra i Centra za knjigu:

Zvonko Maković, predsjednik PEN-a
Branko Čegec, ravnatelj Centra za knjigu
Albert Goldstein, uvodničar tribine
Mišo Nejašmić, uvodničar tribine
Seid Serdarević, uvodničar tribine

Sredstva Ministarstva kulture za knjigu u proteklih nekoliko godina

godina	2003	2004	2005	2006
Knjižnice	17.333.000,00	19.379.000,00	20.344.000,00	17.761.000,00
manifestacije	2.900.000,00	2.883.500,00	3.111.000,00	3.209.000,00
časopisi	5.751.000,00	5.780.000,00	6.670.000,00	6.960.000,00
potpora	7.516.000,00	7.133.000,00	6.303.000,00	3.956.500,00
otkup	23.050.870,00	21.354.970,00	14.208.095,00	
autori			903.000,00	
ukupno otkup i potpora	30.566.870,00	28.487.970,00	20.511.095,00	3.956.500,00
sveukupno	56.550.870,00	56.530.470,00	51.539.095,00	

Napomena:

za 2006. godinu s obzirom da nisu potpisani svi ugovori sredstva za potporu nisu konačna za 2006. godinu sredstva za otkup se još nisu počela dodijeljivati

Ego trip

STOP, REZ...

Željko Jerman

Poveselili smo se pakiranju naše repke, pomislili kako će konačno prestati histerija, no češ ti vruga vidjet, Hrvatska je i dalje ukockana

uff... Lupilo me svašta u glavu i ostale dijelove tijela, posebice proklete vrućine, nepodnošljive za sredovječni, teškim i kroničnim bolestima načet organizam, pak – tako napomo pišem, kao da nosim satima cigle iz podruma na tavan, a pri spuštanju nazad teglim crjepove. Jedino pozitivno u svemu tome je, da stalno žedan popijem koju čašu pive, što me dmne poput pravog esida, ter utripan i ušvinglan znam sve na kvadrat, samo mi je to teško reknuti, odnosno zapisati. Nu, egzistencijalni kadrovi iz video-traka i života vuzlaju se kano brodski čvorovi; čvrsto, međutim preskočno. Letim paralelno vremenima i prostorima... od dječaka postajem otac, iz rokera se transformiram u gluhog interdisciplinarnog umjetnika, a od mladog planinara postajem starac koji se jedva jedvice kreće stanom, te ima sreću da mu je sin puno-ljetan i može poći po par kutija zabranjenih cigareta (tamo negdje 2008. godine). Pričam pod dozom pivotripa s MRTVIM ŽIVIM MRTVACIMA, nailazim na NadDuhove mi izaslanike – marljive vrtnje patuljke, cvijeće koje pjeva, dobre vile što me tješe da Smrt nije strašna (kao da to ne znam i bez njih), anđele u trapericama, koji me uvjeravaju da sam ANARHISTA – TEISTA, te da su moja vjerovanja prava.

Tu su i aparati s kojima prijateljski komuniciram, u ovakvim vremenskim (ne)uvjetima naročito s frižiderom i ventilatorom, dok se sa štednjakom sve više i više svađam. I, jasno, nerazdvojivi stari drugari Mob i Komp, prvi pomoćnik u komunikaciji, a drugi uz to, zbilja nezamjenjiv asistent u stvaralačkom radu. JOJ... TOPLOTNI UDAR...

Svingl – švangl, neka kompa Kompic preuzme režiju! Gdje smo ono stali kada smo počeli? "Hoću, hoću, vrlo rado, da i ja budem jednom u prvom planu – razveseli se gospon Kompic – i inače to uglavnom obavljam ja a ne ti".

Navijačka spika - Istrijebiti neprijatelje!

Hepiendasto ipak nije (uvijek) kada ne završiš iza rešetaka, jerbo ti knjigu iščita stotinu ljudi i par čovjeka, i poradi toga, na slobodi patiš više nego u zatvoru.

Za sretan kraj jedne priče, događaja, filma, političke zavrzlake, ili "sportskog takmičenja" i još sijaset zbivanja... potrebno je da svi budu zadovoljni; i protagonisti i promatrači. Prastara "legenda" npr. o Jasenovcu, nikako da dođe na grane Happy End stabla, jerbo, drž – nedaj; sramota od hrvatskog klera ne miče se iz halja s UDESINIM SIMBOLIMA, pa malo nika-ko ne bi, a malo, kad ih "oni gore" stisnu, ipak bi odmisali misu u Jasenovcu. "STOP, REZ... stani čovječe, tj. pardon, kanto kompjuterska – prode me noćni nalet Celzijusa 30 – hoćeš da stvarno budem eskumiran iz crkve kojoj zvanično još pripadam"!?

"Za Boga miloga, naravno da neću, iako si po njima veliki grješnik; ta mi smo frendovi... a na citiranom smo zajedno radili" – pravda se moj elektronski koautor i nastavi: "Sput, koji kurac da oni održe vjerski obred tamo gdje je najmanje stradalo njihovo stado, gdje su bili klani oni iz tuđeg tora, zajedno sa svojim pastirima. Njima odjednom paše da se BIT KRŠĆANSKOG OBREDA održi na jednom malom polugolom ostrvu, gdje su stradavali crvendacki ateisti, ubjedeni staljinisti koji nisu imali (barem izvana gledajući) ama

baš nikakve veze s nijednom vjerskom, iliti nacionalnom, jelte, skupštinom. I to utaman na Dan antifasističke borbe, kojeg Republika Hrvatska uzima kao neki nasilno nametnut praznik, za razliku od Tjelova, crkveno-državnog neradnog dana, makar većina katoličkog naroda... njih 80 %, pojma nema što taj dan predstavlja stvarnim vjernicima". "STOP, REZ... kanto kantasta, jesam li ti rekao da izbacis sve što imalo smrdi na spregu politike i crkve, jer ću ja tebe izbaciti iz svojih sakralnih sfera"! "Ajooo! I to smo jedne noći, kada si pjevao da ona do jutra neće doći, zajedno montirali u još beznaslovni trip. No ispada, da sam za sve ja kriv – zakuka debilni herr Kompmann – sad ću staviti kopirane idiotizme s Forumu na početku SP – a u noguću, unatoč činjenici da si kasnije odustao od toga... i nemoj reći da mi nisi govorio što ćemo umontirati:

Navijač_80385 | 12.6.2006 16:06:31 : najebasmo, najebasmo / debil | 12.6.2006 15:01:42 : nek zaseru sve brazilce / xy (ne da mi se više pisati te blesave podimke, a ovaj je totalno fulao, odguzili oni i nas... op. Kompjuter) : kamikaze guze klokan! / Baš me zanima kako će završiti današnji derbi Kina-Novi Zeland! / Navijač_ tapija kad si zadnji put bio kod psihijatra, koje ti nebuloze pišes to ni u Bangladešu ne bi citali! / Trebaju nam četiri braniča za Brazile i peti da čuva Tudora! / ne možeš tako govorit jer po tome je onda veliki Boban kriv što nismo bili prvaci svijeta u Francuskoj / ignorirajte ove srpske debile / bravo navijaču! tako se govori! / HRVATSKA PRVAK SVIJETA..... Izvući ćemo minimalno X sa Brazilom, a svi SRBI JEBENI, prodani, patite onda s OSTATKOM SRBA koji nisu ISTREBLJENI U HRVATSKOJ DO KRAJA!!!

Beogradske priče uz čorbasto pasuljče i ljutu pihtiju

"STOP, REZ... ovo Ja zihier nisam odabrao... uvalio si to svojevoljno, najluda kompjuterska kanto; imam mnogo dobrih poznanika i kolega u Beogradu, i gotovo svi oni bili su velika oporba Miloševićevoj agresivnoj politici. Nekada sam skoro više izlagao ondje nego u rodnom mi Zagrebu, a + toga zavolio sam tadašnju jugoslavensku metropolu u kojoj je studiralo više Hrvata nego u samoj Hrvatskoj, te bilo ljudi iz svih krajeva Jugoslavije – od Slovenije i Bosne do Makedonije. Kada ti već govorim o tome, ajde da čuješ jedini nacionalistički eksces kojeg sam tamo doživio. Otišli dva moja dobra prijatelja i moja Velikost, u Arilje, čumez preko puta Studentskog kulturnog centra (SKC), o kome bih mogao napisati priču duljine romana. Za sada samo nešto ukratko, kako bi, posebice mladoj generaciji stvar bila jasnija. Trebalo je pretrčati široku i vrlo prometnu ulicu Maršala Tita (danas mislim... Kneza Miloša) i već smo u pravoj krčmi, iznad koje je bila tabla s (po meni) natpisom Drilje... na čirilici, dobro mi zna-noj, no "umetnik" tablopisac je to A napravio više nalik na D (dugo je trebalo da skužim pravo ime birtije). Stolovi, stari alkici pijuckaju prepečenicu iz čokančeta sjedeći satima na starinskim stolicima, a neki mladići jedu čorbasto pasuljče i ljutu pihtiju (prijevod za prave Hrvate – grah i hladetinu). Mi u strci, jerbo postavljamo izložbu, a i zbog navade, stanemo uz šank i želimo na brzaka nešto eksnut. Konobari i sva rulja u bicru, zabljuje se u nas, kao da smo Marsijanci. Šanker rekne da ima mjesta i da sjednemo 'ko vasceo normalan svet! Jebi ga, nama se žuri a u Beogradu polovicom 70-tih Anna prošlog stoljeća, nikome se nikamo, pogotovo u pijačnicama nije žurilo. Kaj sad? Zasijala mi žarulja. Uz 'zavodljiv' smiješak, mahnuo sam ugostitelju krupnijom novčanicom, što je upalilo i umah nam tip natočio dupljake. Pola smo ispili na eks, a ostatak je bio namijenjen laganici uz cigaretu. Tada oni dečki što su klopali, pri odlasku zastadoše kod nas. Bok te mazo, ogromni i jaki štemeri! Jedan upita da kamo žurimo.

Moji su frendovi zanjemili (prevedeno pravim Hrvatima – usrali se od straha). Mene je to toliko isprovociralo da sam odgovorio: "KAJ TE BRIGA? Slijedilo je pitanje: "Vi ste zagrebcani"? "Da"! Jedan od kakvih metar i devedeset centimetara, nabit, širokih ramena zainteresirao se: "Pravi, mislim rođeni... baš purgeri? Prijatelji i dalje izigravaju 'Nijemce', a Ja ponosno kažem: "Stopototni! Svi smo rođeni u Zagrebu, ak ne vjeruješ evo ti moja legitimacija", & onak malo friknut pružih mu legoš. Frajer se ljubazno nasmiješio i kazao: "Ali po prezimenu, izgleda nisi Hrvat, prije bi reko da si Slovenac". Pradjeda mi je bio Slovenac, već djeda je rođen u Zagrebu i osjećao se Hrvatom: kako ne bi Ja?!? Ogroman srpski štemer upita jednog od prijatelja, da se i on nacionalno izjasni. Ovaj se malo drhtavim glasom opredijelio za, mislio je bolju verziju – Jugoslavena! Međutim to je raspizdilo razbijača, ali je začudo rekao: "Nikog ne mrzim ko Jugoslaveni! Imaš sreću da ti je prijatelj pravi momak, inače bi ti razbil tu sjebanu jugoslavensku njušku". Kad su otišli, frend koga iz pristojnosti neću imenovati, naručio je još jednu turu pića".

Sve je ošlo dođavola, kada je Cico prestao pit!

BOOM! VRUĆNI UDAR! Zovem u pomoć gospodina Ventilatorića, koga sam ostavio u kuhinji dok sam radio ručak. Sprava mi se izvinjava: "Oprostite, ne znam još zlakomata! Morali bi se prebaciti negdje u 2015. godinu, kada ću moći po naredbi lebdjeti i hladiti vas gdje god hoćete, od zahoda do spavaće sobe". Jedva velim kompi, neka preuzme dirigentsku palicu. "YUPPPPI"... razdragano poviče pomoćnik režije i radi dalje sam (aš Ja crkavam!).

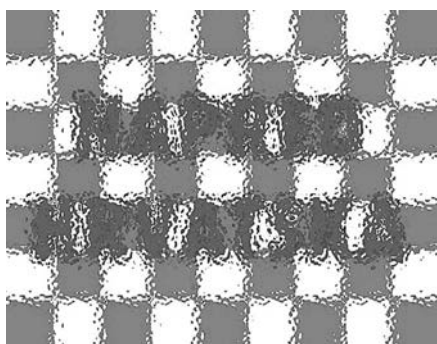
Možda ipak i ovdje dođe do hepi(kend)i-ranja, pak se misuje tamo gdje naredi "proeuropska" politika vassvih hrvatoljubivih stranaka i strancića, te jedne rijetke skupine koja se jošte naziva partijom, iako je više nalik udruzi za zaštitu lova na, u Jadransko more zalutale kitove, nego ozbiljnu političarsku grupaciju (gospon – drug Račan... laku noć!). Sve sama čista KATOLIČKA LJUBAV, koja bi najradije preuzela histerične muslimanijačke načine obračuna – tko tebe istinom, ili slobodom izražavanja... ti njega kamom il bombom (svejedno).

Krajnim snagama prosim šenutog Kompmanu da se makne iz tih voda. OK. obeća plovidbu drugim smjerom.

Bogo moj, a kakva je tek hepiendica dunula cjelokupan hrvatski crveno-bijeli kockasti narod, već u prvom okrugu Svjetskog Prvensta u nogosmedarenju! SP!

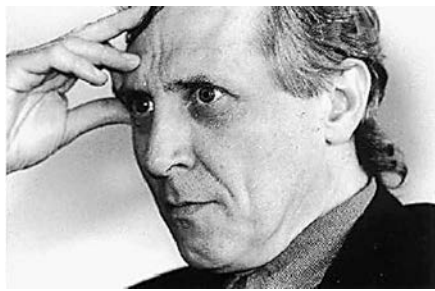
SVI POPIZDIL!!! I odpizdili... najviše oglašivači svih vrsta usluga, ugostitelji, pivari i šverceri ulaznica. Hvala Svevišnjem, pomislilo sam kao i ostali priseban... kulturnar dio hrvatskog naroda (niti 5 % - tna manjina), pa i nogometomani među njima (poput mene npr.)! Poveselili smo se pakiranju naše repke, pomislili kako će konačno prestati histerija, no češ ti vruga vidjet, Hrvatska je i dalje ukockana: od reklamnih TV-spotova za limenke sardina, mobitelskih kuća, fotelje, kuhače i sve što se propagira, do majica koje nosi i staro i mlado...

"STOP, REZ... – uzvicknem posljednjim snagama – ti blesavi 'krumpirašu' pojma nemaš o pisanju kolumne, osobito egotripastog karaktera. Moj Ego ne bavi se već prevaziđenim temama. Jeste da sam se sporadično gnjavio s mirogojskim Čirom i kolegom mu, miroševčkim Ottom, no kako me je Cicek prešao, odlučio sam izrezati nogomet iz svog svijeta, ma koliko mi to teško palo. Nu, ipak moram zapisati još samo jednu stvar u svezi spominjanog, i neću se više osvrtni na fudbal! Duboko sam ubjeden, da je sve ošlo dođavola, kada je Cico prestao pit! Komparirajte vremenski njegovu apstinenciju i naše rezultate! A onda, kada se vratilo vinu, bilo je kasno... on je od velikog trenera postao mali rekviziter! "

Nizozemska

Noćna straža u novom ruhu

Amsterdamski Rijksmuseum od 2. lipnja predstavlja projekt nazvan *Nightwatching*, multimedijisku instalaciju autora Petera Greenaway. Posjetiteljima se nudi iznimna kazališna percepcija najpoznatijeg remek-djela Rembrandta van Rijna. Britanski filmaš Greenaway slavnu je sliku prikazao u sasvim novom svjetlu pretvorivši posjetitelje muzeja u kazališnu publiku. Likovima prikazanim na *Noćnoj straži* na neobičan je način podario život koristeći svjetlo, zvuk i pokretne slike.

Osim instalacije, projekt organiziran u povodu četiristote godišnjice Rembrandtova rođenja tako-

đer će sadržavati igrani i dokumentarni film te kazališnu predstavu, koja će biti praižvedena sljedeće godine. Film *Nightwatching* koji je smješten u godinu nastanka *Noćne straže*, 1642., odlično prikazuje amsterdamsko društvo tijekom nizozemskog "zlatnog doba", vremena kada Nizozemska postaje trgovačkom i kolonijalnom velesilom. Predstava *Nightwatching* usredotočit će se na Rembrandtov kućni, socijalni i simbolični odnos s njegovim trima ženama; Saskiom, Geertje i Hendrickje.

Nightwatching je dio programa Holland Festivala, a može se razgledati do 8. kolovoza u tzv. Filipsovom krilu Rijksmuseuma. ■

Nizozemska

Napad na umjetničku sliku

Uamsterdamskom Rijksmuseumu jedan je čovjek kemikalijom poprskao sliku Bartholomeusa van der Helsta. Iako je uhićen nakon incidenta, još je nejasno što je bio razlog takvom vandalizmu. Šezdesetdevetogodišnjeg muškarca uhvatili su čuvari muzeja i predali ga policiji. Slika, veličine 5,47 x 2,32 me-

tra, naslikana 1648., prikazuje gozbu vojnika. Prema navodima glasnogovornika muzeja, uljana slika samo je lakše oštećena. Pretpostavlja se da kemikalija nije probila zaštitni sloj laka koji na van Helstovoj slici.

Trenutačno se Rijksmuseum renovira te su veći dijelovi zgrade zatvoreni za javnost. ■

Austrija

Nagrada Ingeborg Bachmann

Kathrin Passig dobitnica je tridesete austrijske književne nagrade Ingeborg Bachmann. Tridesetšestogodišnja autorica nagrađena je uz iznos od 25 tisuća eura za

tekst pod naslovom *Sie befinden sich hier*, književni debi njemačke prevoditeljice i kolumnistice. Također je dobitnica nagrade za koju je glasovala publika. Tekst Kathrin Passig govori o osobi koja se izgubila u planinama i počela smrzavati u snijegu. Žiri je tekst pohvalio nazvavši ga "pametnom i neobičnom pričom o nepreživljavanju" i "precizno opisanom borbom za život ljudskog razmišljanja i pripovijedanja".

Passig je rođena u bavarskom mjestu Deggendorf, gdje je i odrasla. U Regensburgu je studirala anglistiku i germanistiku, a 1991. je preselila u Berlin. Autorica je kritičkih kolumni u novinama *taz* i suautorica nekoliko publicističkih knjiga.

Na trodnevnom književnom natjecanju sudjelovalo je sedamnaest pisaca iz Njemačke, Austrije i Švicarske. Na poziv članova žirija natjecatelji su čitali svoje neobjavljene tekstove. Nakon čitanja žiri je komentirao uratke i otvorenim dogovorom odlučio o pobjedniku.

Književno natjecanje pokrenuto je 1977. u čast klagenfurtske autorice Ingeborg Bachmann (1926.-1973.). ■

Gioia-Ana Ulrich

Indija

Fetva protiv Taslime Nasreen

Bangladešansku spisateljicu Taslimu Nasreen zbog svojih knjiga u kojima kritizira islam smatraju "ženskim Salmanom Rushdijem". Nakon prijetnji jednog muslimanskog duhovnog vođe u Kalkuti, Taslima Nasreen se u svojem egzilu, u Indiji, počela osjećati ugroženom. Imam džamije Tipu Sultan rekao je za *Times of India* da je objavio fetvu zbog antiislamskih izjava Taslime Nasreen te da će svakog tko je protjera iz zemlje nagraditi s pedeset tisuća rupija.

Nasreen za novine *The Hindu* izjavila kako u demokratskoj zemlji kao što je Indija nije računala s prijetnjama te kako se nada da ni vlada ni narod neće podržati takve fanatičare. Autorica od prošle godine s turističkom

vizom živi u Kalkuti. Vlasti su odbile njezin zahtjev za stjecanje državljanstva. Odbija se vratiti u rodni Bangladeš jer joj ondje vlada ne može zajamčiti sigurnost.

Taslina Nasreen je s knjigama poput *Ka* u političkim i književnim krugovima podignula veliku prašinu. Napustila je Bangladeš 1994., nakon prijetnji smrću muslimanskih fundamentalista. Živjela je u Europi i Americi. Zbog vrijeđanja Kurana i bogohuljenja, njezine su knjige u Bangladešu zabranjene. ■

› NORMALIZACIJA ›

≈ POSVEĆENO NIKOLI TESLI

IZLOŽBA PRIJEDLOGA ZA ANTI-SPOMENIK NIKOLI TESLI®

ŽELJKO BADURINA › ISAK BERBIĆ › DINO BIČANIĆ › MILAN BRKIĆ › BEN
CAIN & TINA GVEROVIĆ › NEMANJA CVIJANOVIĆ › MARIJAN CRTALIĆ
› MLADEN DOMAZET › DARKO FRITZ › DAMIR GAMULIN GAMBA &
MARCELL MARS › MARO GRBIĆ › MARKO GOLUB & IVANA MANCE ›
NICOLE HEWITT › VLATKA HORVAT › KAŽIMIR HRASTE › ANA HUŠMAN
› SANJA IVEKOVIĆ › IVICA JAKŠIĆ PUKO › JURAJ KARAKAŠ › GORDAN
KARABOGDAN › NIKICA KLOBUČAR › DEJAN KEJUN/DVAZGLOBA
› SINIŠA LABROVIĆ › TANJA LAŽETIĆ › BORIS LJUBIČIĆ › DAVID
MAJJKOVIĆ › IGOR MANDIĆ › VLADO MARTEK › JASMINA MITROVIĆ
› MILEUSNIĆ · SERDAREVIĆ › TOMISLAV PAVELIĆ › SNJEŽANA PAVIČIĆ ›
IKA PERAIĆ & MLADEN JOSIPOVIĆ › VEDRAN PERKOV › I.J. PINO › JAKOV
POĽJIČAK › BORIS POPOVIĆ & KREŠIMIR ZMIJANOVIĆ › NIKOLINA &
GORAN SERGEJ PRISTAŠ › SREČKO PULIG › NENAD ROBAN › BERNARDA
& DAVOR SILOV/ATMOSFERA › BORIS ŠINCEK › KARLO VRANJEŠ › ŽARKO
VIOLIĆ › ŽELJKO ZORICA ...

&

MICHAEL BLUM › 'SPOMENIK ROĐENJÜ 20. STÖLJEČA'

&

PREDAVANJA

MICHAEL BLUM: 'MITOVI PODRIJETLA' › GALERIJA NOVA › 29/06 › 19 H
BOJANA PEJIĆ: 'PUBLIC ART I POLITIKA SJEČANJA' › MAMA › 03/07 › 19 H

≈

GALERIJA NOVA › MMVI

TČESLINA 7 [ATRIJ] › ZĀGREB › 04-25/07/2006.

SUORGANIZACIJA: SRPSKO KULTURNO DRUŠTVO PROSVJETA & WHW

KUSTOSKI TIM: ŠTO, KAKO I ZA KOGA/WHW